

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Rigorózní práce

**Právní postavení Židů na základě protižidovských předpisů
a otázka „konečného řešení“ v Protektorátu Čechy a Morava
v letech 1939-1942**

Plzeň, 2017

Mgr. Jana Pánková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Rigorózní práce

**Právní postavení Židů na základě protižidovských předpisů
a otázka „konečného řešení“ v Protektorátu Čechy a Morava
v letech 1939-1942**

Obor: Právní dějiny

Plzeň, 2017

Mgr. Jana Pánková

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předloženou rigorózní vypracovala samostatně a že všechna použitá literatura a prameny byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Jesenici, dne:.....

.....
Mgr. Jana Pánková

Obsah

Úvod	6
1. Normotvorba v Protektorátu na základě výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava	8
2. Protižidovské zákonodárství a právní předpisy upravující postavení Židů v Říši	15
3. Protižidovské zákonodárství a právní předpisy upravující postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava	22
3.1. Právní předpisy směřující k vyloučení Židů z veřejných funkcí a ze zaměstnání	33
3.2. Předpisy omezující postavení Židů ve veřejném životě a regulující jejich život	41
3.2.1. Předpisy směřující k označení Židů	41
3.2.2. Předpisy o rodovém původu	42
3.2.3. Předpisy oddělující Židy od ostatního obyvatelstva	44
3.2.3.1. Omezování v hostinských a obdobných zařízeních a dalších kulturních zařízeních	44
3.2.3.2. Omezování nákupní dobou	46
3.2.3.3. Omezování na úřadech a v dalších institucích	47
3.2.3.4. Omezování v dopravě	47
3.2.4. Další předpisy a policejní opatření regulující život židovského obyvatelstva	50
3.2.5. Předpisy týkající se bydlení, stěhování a vystěhování židovského obyvatelstva	53
3.2.5.1. Bydlení a stěhování	53
3.2.5.2. Vystěhování	61
3.2.5.3. Treuhandstelle	65
3.2.6. Předpisy týkající se vzdělávání židovských žáků a studentů	69

3.2.7. Předpisy týkající se pracovního nasazení židovského obyvatelstva	76
3.2.8. Předpisy omezující opatrování životních potřeb	82
4. Konečná etapa řešení židovské otázky a její realizace v Protektorátu Čechy a Morava	86
Závěr	97
Seznam literatury a pramenů	100
Resumé	104

Úvod

Práce se zaměřuje na právní postavení židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava. Cílem této práce je představit přehled úředních omezení a jiných diskriminačních předpisů, kterým bylo podrobeno židovské obyvatelstvo na území Protektorátu Čechy a Morava. Tyto předpisy přinášely pro Židy ohromnou řadu zákazů a příkazů vykonávání určitých činností, návštěv určitých veřejných míst a škol, nosit židovskou žlutou hvězdu k jejich viditelnému označení apod.

Práce též poukáže na přenos – delegaci těchto jednotlivých diskriminačních předpisů, vydávaných ústředními orgány v Protektorátu Čechy a Morava, a to jak říšskými – úřad říšského protektora a oberlandráty, tak protektorátními – protektorátní vláda, na podřízené složky – ministerstva a zemské a okresní úřady a jejich aplikaci. V úvodní části práce bude představeno také i uspořádání veřejné správy v Protektorátu Čechy a Morava včetně Heydrichovy reformy veřejné správy.

V práci je také zaměřena pozornost na vývoj legální definice pojmu „Žid“, který byl poprvé definován v prvním prováděcím předpisu k zákonu o říšském občanství, aby následně doznal určitých změn. Tyto změny jsou rozebírány v jednotlivých konkrétních předpisech s tímto související.

Časové vymezení práce je dáno vznikem Protektorátu Čechy a Morava až po období, kdy byla zahájena deportace protektorátního židovského obyvatelstva, čímž nastala fáze „konečného řešení“ židovské otázky.

V práci se neklade za cíl vyčerpávajícím způsobem předložit a popsat všechny právní instrumenty, které v rámci protižidovských předpisů vešly za období existence Protektorátu Čechy a Morava, tj. sledovaného období 1939-1942, v platnost, nýbrž nastínit nejzákladnější rysy dané problematiky a uvést její charakteristické rysy. Jádro práce spočívá v analýze základních právních předpisů, které se týkaly především židovského majetku a právního postavení Židů ve veřejném a hospodářském životě.

V případě slova „Žid“ se řídím současnými pravidly českého pravopisu, která dávají přednost pravopisu s velkým počátečním písmenem. Malé písmeno „ž“ je ponecháno pouze

v případě, že se slovo vyskytuje v názvu předpisu, nebo se jedná o citaci, aby byl dodržen způsob psaní citovaných děl a autorů.

1. Normotvorba v Protektorátu na základě výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava

Od vzniku Protektorátu Čechy a Morava dbaly okupační úřady o zdání legality své činnosti. Za tímto účelem byl vytvořen systém právních předpisů, o něž byla opřena protižidovská politika v Protektorátu. Jádrem pro výkon moci v Protektorátu se stal výnos Vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera o Protektorátu Čechy a Morava z 16. března 1939 a jednotlivých k němu prováděcích předpisů. V Protektorátu Čechy a Morava na základě výnosu Adolfa Hitlera platily předpisy trojího druhu. Jednak právní předpisy platné do vzniku Protektorátu, dále právní předpisy říšské s celoříšskou působností nebo s působností pouze pro Protektorát a právní předpisy protektorátní.

V případě právních předpisů platných do vzniku Protektorátu, na základě čl. 12 výnosu o Protektorátu Čechy a Morava zůstalo v platnosti právo, pokud nebylo v rozporu se smyslem převzetí ochrany Německou říší. Dle nařízení Vůdce a říšského kancléře o zákonodárném právu v Protektorátu ze dne 7. června 1939 mohl říšský protektor stanovit,¹ které právo odporuje podle čl. 12 Výnosu Adolfa Hitlera o Protektorátu Čechy a Morava a smyslu převzetí ochrany Německou říší. Je nepochybné, že již samotné principy, na kterých byl položen právní řád Československé republiky a její ústavní listina, z logiky věci musely odporovat smyslu převzetí ochrany Německou říší.²

Po vzniku Protektorátu byl v Čechách a na Moravě nadřazen německý právní řád protektorátním právním předpisům. K tomu byl vybaven všemi mocenskými prostředky a do své sféry působnosti mohl kdykoliv pojmout všechny právní obory, které ještě zůstaly právnímu řádu protektorátu. Na základě článku 11 Výnosu z 16. března 1939, pokud to vyžadoval společný zájem, mohla říše kdykoliv vydat právní předpisy s platností pro Protektorát.

Na místě je upozornit, že je třeba rozlišovat mezi těmi, kteří měli pravomoc vydávat právní předpisy pro celou Německou říši a těmi, kterým toto územně vymezené oprávnění bylo svěřeno pouze v souvislosti s Protektorátem. Tím zde rozlišujeme dvě skupiny.

¹ §3 nařízení Vůdce a říšského kancléře ze dne 7. června 1939, o právu vydávat právní předpisy Protektorátu Čechy a Morava. In: GRÓNSKÝ, J., HŘEBEJK, J. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. Praha: Karolinum, 1997, s. 141.

² PETRŮV, H. *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 37.

První skupinu tvořili ti, kteří byli oprávněni vydávat právní předpisy pro celou Německou říši a tedy i pro Protektorát. Sem řadíme Adolfa Hitlera, jako říšského kancléře, říšskou vládu, ministerskou radu pro obranu říše a říšské ministry.

Říšský kancléř mohl vydávat zákony a nařízení. Rozdíl mezi zákonem a nařízením spočíval v tom, že Vůdcovo nařízení přebíralo kompetenci příslušného říšského ministra. Další formou zákonodárné moci říšského kancléře byly výnosy. Lze říci, že výnosy byly pravděpodobně nejčastějším pramenem práva vydávaným Vůdcem pro Protektorát Čechy a Morava.

Usnesení Velkoněmeckého říšského sněmu z roku 1942 vyjadřovalo důsledné provedení vůdcovského principu, kdy Adolf Hitler mohl provést jakoukoliv zákonnou úpravu a svou moc mohl vykonávat bez ohledu na právní stav a tato jeho pravomoc se vztahovala na všechny říšské příslušníky a úřady.³

Pravomoc říšské vlády vydávat právní předpisy s platností pro Protektorát byla založena na základě Výnosu z 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava, a to tam, kde Výnos výslovně stanovil, že zmocněna je vláda,⁴ nebo tam, kde Výnos stanovil pravomoc všeobecně Říši.⁵

Pravomoc ministerské rady pro obranu říše, zřízené výnosem Adolfa Hitlera ze dne 30. srpna 1939, spočívala ve vydávání nařízení s mocí zákona, na základě nichž řídila záležitosti důležité pro vedení války v celoříšském měřítku.

V případě pravomoci říšských ministrů měl pro Protektorát největší význam říšský ministr vnitra. Ten na základě článku 13 Výnosu z 16. března 1939 měl oprávnění vydávat právní a správní předpisy potřebné k provedení a doplnění tohoto Výnosu. Zvláštní postavení ministra vnitra bylo upraveno v nařízení z 22. března 1939, kde podle článku 2 nařízení byl říšský ministr vnitra ústředním orgánem k provedení výnosu o Protektorátu Čechy a Morava. Nejvyšší orgány měly povinnost se s tímto ústředním orgánem dohodnout při všech

³ Tamtéž, s. 39.

⁴ Např. čl. 11 odst. 3 Výnosu - „Říšská vláda může učiniti opatření potřebná k udržení bezpečnosti a pořádku.“

⁵ Např. čl. 7 odst. 1 – „Říše poskytuje protektorátu vojenskou ochranu.“

opatření, která se týkala Protektorátu, především při vydávání právních předpisů a při organizačních opatřeních.⁶

Dle nařízení ze dne 3. dubna 1939,⁷ o právních předpisech Říše platilo pro zákony, nařízení i vyhlášky, že musely být vyhlášeny uveřejněním v říšské sbírce zákonů – Reichsgesetzblatt nebo v Deutscher Reichsanzeiger und Preussischer Staatsanzeiger. Dle výše uvedeného nařízení platily právní předpisy Říše na území Protektorátu, pouze pokud to vyplývalo z jejich obsahu nebo pokud tak výslovně stanovily. Vedle těchto sbírek existoval ještě zvláštní úřední list, ve kterém se vyhlášovaly říšské normy, které platily i pro Protektorát. Šlo o tzv. Věstník nařízení pro Čechy a Moravu.

Druhou skupinu tvořili ti, kteří mohli vydávat předpisy s platností pouze pro Protektorát Čechy a Morava. Mezi říšskými orgány, které byly oprávněny vydávat předpisy pouze pro Protektorát Čechy a Morava, měl ústřední postavení říšský protektor. Jeho pravomoc vydávat právní předpisy byla všeobecně upravena Výnosem z 16. března 1939. Podle článku 5 odstavce 4 Výnosu mohl vydat nařízení nutná ve společném zájmu, hrozilo-li nebezpečí z prodlení. Dále jeho pravomoc vydávat právní předpisy byla zakotvena v nařízení ze 7. června 1939 o zákonodárném právu v Protektorátu.⁸ Dle § 1 tohoto nařízení mohl říšský protektor měnit autonomní právo, pokud to vyžadoval společný zájem, v nebezpečí z prodlení mohl vydat právní předpisy všeho druhu. Jeho pravomoc vyplývala z části i z nařízení ze dne 1. září 1939 o vybudování správy a německé bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava, které bylo významným pramenem okupačního práva.

Dalšími orgány, které měly pravomoc vydávat předpisy s účinností pro Protektorát, byly Oberlandráty a jiné říšské úřady.⁹ Postavení Oberlandrátů, ačkoliv existovaly již krátce po okupaci,¹⁰ podrobně je upravovalo teprve nařízení z 1. září 1939 o vybudování správy a německé bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava.¹¹

⁶ GRÓNSKÝ, J., HŘEBEJK, J. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. Praha: Karolinum, 1997, s. 138-141.

⁷ § 1.

⁸ GRÓNSKÝ, J., HŘEBEJK, J. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. Praha: Karolinum, 1997, s. 141.

⁹ PETRŮV, H. *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 38.

¹⁰ K tomu srv. MARŠÁLEK, P. Opatření vojenské správy v prvním měsíci nacistické okupace českých zemí (15.3.-15.4.1939). *Právněhistorické studie* 37. 2005, s. 110.

¹¹ RGBI. I., s. 1681.

Nařízení stanovilo, že se Protektorát Čechy a Morava dělí na obvody oberlandrátů, přičemž hranici jejich obvodů stanovil říšský protektor po dohodě s říšským ministrem vnitra. Sídla oberlandrátů se nacházela ve městě Brno, České Budějovice, Hradec Králové, Jičín, Jihlava, Kladno, Klatovy, Kolín, Kroměříž, Mělník, Moravské Ostrava, Německý Brod, Olomouc, Pardubice, Plzeň, Praha, Prostějov, Tábor a Zlín. V dalších letech se jejich počet snižoval (viz dále).

Oberlandráty mohly vydávat právní předpisy v převzatých správních odvětvích v jejich podřízeném územním obvodu. Byly tedy podřízeným úřadem pro všechna správní odvětví převzatá do vlastní říšské správy s výjimkou branné moci, říšské pracovní služby, říšské finanční správy, pokud se vztahovala na správu cel, říšské pošty, říšských drah a justice. Oberlandrátům podléhaly všechny úřady, služební místa a orgány Říše v jeho úředním obvodu s výjimkou branné moci a soudnictví. Říšský protektor mohl nařídit, aby úřady podřízené vládě bez vyzvání podávaly Oberlandrátům zprávu v určitých věcech. V nařízení byla taktéž právně upravena povinnost úřadů Protektorátu Čechy a Morava předkládat právní předpisy Oberlandrátu ještě před jejich vyhlášením, pokud se vztahovaly na jeho správní obvod.

Během Heydrichovy správní reformy se uvažovalo o úplném zrušení Oberlandrátů, k čemuž ale nakonec nedošlo. Byla provedena jejich reorganizace a k dispozici měl již omezený personál. Na zemské úřady v Praze a Brně přešly jejich pravomoci spočívající v prvoinstanční rozhodovací činnosti a funkce Oberlandráta se tak vrátila pouze k jejich dohlížecí činnosti. Také došlo ke změně jejich označení, od roku 1942 se tato funkce označovala Oberlandrát-inspektor.¹²

Došlo také ke snížení počtu Oberlandrátů na sedm. Jejich sídla byla ve městě Praha, Hradec Králové, Plzeň, České Budějovice, Brno, Moravská Ostrava a Jihlava. Obvod úřadu Oberlandráta byl v Praze zrušen roku 1944. Oberlandráty byly podřízeny od 20. srpna 1943 Německému státnímu ministerstvu pro Čechy a Moravu.¹³

¹² BOHMANN, A. Die Stellung der Oberlandräte-Inspektoren. Zur deutschen Verwaltungsorganisation im ehemaligen Protektorat Böhmen und Mähren. In: *Zeitschrift für Ostforschung: Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa*. 1966. Roč. 15, s. 118.

¹³ K Heydrichově správní reformě viz MILOTOVÁ, J. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*. Praha 1988; MILOTOVÁ, J. Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy. *Paginae historiae*. 1993, č. 1, s. 196; MILOTOVÁ, J. Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu. *Paginae historiae*. 1994, č. 2, s. 161.

Základ Heydrichovy reformy, tj. odstranění dvojkolejnosti veřejné správy, spočíval v postupném prolnutí okupační a protektorátní správy.¹⁴ Rozsáhlá agenda, dosud spravovaná okupačními orgány, byla přenášena na příslušné protektorátní orgány, přičemž do vedoucích pozic těchto orgánů se dostávali říšští Němci, kteří vykonávali agendu podle směrnic a „z příkazu Říše“.¹⁵

Úřad říšského protektora jako nejvyšší okupační orgán přiděloval k jednotlivým protektorátním ministrům plnomocné generální zástupce – vysoké německé úředníky, kteří s pomocí rozsáhlého štábu spolupracovníků vykonávali významné funkce v daném rezortu, často i bez vědomí protektorátních ministrů. Tímto způsobem došlo k likvidování autonomie Protektorátu Čechy a Morava zevnitř a jednotlivá ministerstva přetvářena na okupační orgány.¹⁶

Zatímco v nejdůležitějších z hospodářských ministerstev ministerstva hospodářství a práce bylo přímé propojení mezi centrálním okupačním orgánem a pražským ministerstvem vytvořeno v lednu 1942 jmenováním říšského Němce do funkce ministra, v případě ministerstva zemědělství a lesnictví a ministerstva financí se stal tímto prostředníkem právě generální zástupce.¹⁷

V případě ministerstva financí se jednalo o stálého zástupce vrchního vládního rady Waltera Schmeissera ve funkci presidiálního šéfa ministerstva financí. V září 1942, kdy došlo k provedení další fáze reorganizace protektorátního ministerstva financí, zde působili dva generální referenti. Walter Schmeisser byl kompetentní pro první, druhou a čtvrtou sekci a vrchní vládní rada Nissen byl kompetentní pro třetí sekci a presidium.¹⁸

Součástí Heydrichovy reformy veřejné správy byla i reorganizace nižších složek správy, úřadů vrchních zemských radů. Většina jejich původní agendy byla v souvislosti

¹⁴ ŠTOLLEOVÁ, B. *Pod kuratelou německé říše*. Praha: Karolinum, 2014, s. 80.

¹⁵ Ke správě „z říšského příkazu“ velmi podrobně MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha 2002, s. 64-75.

¹⁶ ŠISLER, S. Příspěvek k vývoji o organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1942. *Sborník archivních prací* 13. 1963, č. 2, s. 67.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ KRÁL, V. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945*. Díl I. Praha 1958, s. 21.

s odstraňováním dvojkolejnosti správy přenesena na protektorátní zemské úřady, politické úřady prvé stolice, tj. okresní hejtmány a policejní úřady (správu z příkazu Říše).¹⁹

Posledním krokem Heydrichovy reformy veřejné správy byla vlastní reorganizace Úřadu říšského protektora na základě nařízení z 23. května 1942 a 25. listopadu 1942. Cílem změn bylo co nejvíce přiblížit organizaci centrálního okupačního orgánu ústředním protektorátním institucím, a to tak, aby správa a řízení protektorátních záležitostí byly co nejefektivnější. Postavení říšského protektora se v zásadě nezměnilo. Na základě nově vyhlášené struktury Úřadu říšského protektora se názvy oddělení kryly s názvy jednotlivých protektorátních ministerstev.

Úřad říšského protektora byl rozčleněn následovně:²⁰ hlavní oddělení I. ústřední správa a všeobecná vnitřní správa; oddělení II. soudní správa, oddělení III. školská správa, oddělení IV. kulturní politika; hlavní oddělení V. hospodářství a práce; oddělení VI. zemědělství; oddělení VII. finance; hlavní oddělení VIII. doprava a technika; oddělení IX. spoje a pošty. K uvedenému schématu přistupovala Nejvyšší účetní kontrola, přímo podřízena státnímu sekretáři, a dále zástupce zahraničního úřadu, podřízený říšskému protektorovi.

Heydrichova reforma veřejné správy v roce 1942 a souběžně dokončovaná výstavba hospodářské správy na korporativním principu de facto završily úsilí německé okupační moci o ovládnutí hospodářského mechanismu českých zemí. Následné období vneslo do organizace protektorátních úřadů jen změny, na základě nichž byla dále prohlubována a rozvíjena hlavní zásada, na které byla tato reforma postavena, tj. zásada vzájemného prolnutí okupační a autonomní správy.²¹

Fungování vnitřního hospodářského mechanismu zasáhly dílčí nebo v principu formální změny, což bylo zjevné i v případě zřízení Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu. Zatímco role říšského protektora se v praxi nadále omezovala na výkon reprezentativních funkcí, všechna rozhodovací pravomoc byla soustředěna do rukou německého státního ministra pro Čechy a Moravu, jímž se stal K. H. Frank. Avšak jeho úřad byl pouze pokračovatelem původního centrálního okupačního úřadu. Německé státní

¹⁹ AMORT, Č. *Heydrichiáda*. Praha 1965, s. 218 an.

²⁰ Převzato z MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha 2002, s. 72.

²¹ ŠTOLLEOVÁ, B. *Pod kuratelou německé říše*. Praha: Karolinum, 2014, s. 91.

ministerstvo převzalo základní organizační strukturu Úřadu říšského protektora a jednotlivá oddělení v jeho rámci se nadále kryla s kompetencemi protektorátních ministerstev.

V Protektorátu říšskou správu tvořily dále četné další úřady, služebny a korporace, jako např. německá bezpečnostní policie, němečtí stavovští úředníci, německá advokátní komora atd. Také tyto orgány vydávaly ve své působnosti různé právní předpisy.²²

V případě protektorátních předpisů, zákonodárná moc byla soustředěna v rukou vlády, prezidenta, a následně jednotlivých ministrů. Jejich zákonodárná činnost se opírala o zákon č. 330/1938 Sb. z. a n., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Československé a o mimořádné moci nařizovací ze dne 15. prosince 1938 – tzv. zmocňovací zákon.

Zmocňovací zákon představoval právní předpis, kterým parlament svěřil moc vládě vydávat nařízení s mocí zákona. Tento ústavní zákon vlastně vyřadil tehdejší Národní shromáždění, které se již nesešlo. Výše zmiňovaný zákon byl okupační mocí využit jako norma, na jejímž základě byla vydávána nařízení protektorátní vlády. I když v ústavním zákoně byla stanovena pouze dvouletá lhůta, nařízením ze dne 12. prosince 1940 rozhodl říšský protektor o prodloužení zmocnění vlády a to na časově neomezenou dobu. Autonomní normotvorba vlády byla tak založena na zmocnění daného jí říšským orgánem. Roku 1942 byl zmocňovací zákon ještě jednou změněn, a to v tom, že pravomoc vydávat nařízení s mocí zákona byla vládě odebrána a přešla na jednotlivé ministry, do jejichž pravomoci zasahoval předseda vlády.²³ Vláda byla tak jako kolektivní orgán zrušena. Zmocňovacími zákony došlo k úplnému propojení moci výkonné s mocí zákonodárnou.

²² PETRŮV, H. *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 38.

²³ Tamtéž, s. 45.

2. Protižidovské zákonodárství a právní předpisy upravující postavení Židů v Říši

Úvodem této kapitoly je třeba říci, že „rasové“ předpisy byly v Německu v omezené míře přijímány ještě před nástupem nacistů k moci v rámci vzrůstajícího tehdejšího německého antisemitismu. Zcela otevřeně hlásal rasový antisemitismus A. Hitler ve svém díle *Mein Kampf*. Taktéž stranický program NSDAP, vyhlášený již v roce 1920, obsahoval četné útoky proti Židům a požadoval, aby Židé byli vyloučeni z německé společnosti a zbaveni svého vlivu.²⁴

Nacionálně socialistická německá dělnická strana měla ve svém politickém programu např. stanoveno, že „Státním občanem může být pouze soukmenovec. Soukmenovcem je pouze ten, kdo je německé krve, bez ohledu na vyznání. Žádný Žid nemůže proto být soukmenovcem.“²⁵ V následujícím bodu stojí, že pro ty, kteří se zdržují na půdě Německa a nejsou státními občany, musí platit cizinecké zákonodárství. V bodě 6 se pak praví, že právo rozhodovat o státu a právu náleží jen německým občanům, tedy nežidovským obyvatelům.

Po Hitlerově nástupu do úřadu německého kancléře dne 30. ledna 1933 se rozjela mašinérie vydávání protižidovských politických a zákonných opatření. K prvnímu rozsáhlému a přímo symbolickému útoku na německé Židy došlo dva měsíce po Hitlerově převzetí moci. Celonárodní bojkot židovských obchodů z 1. dubna 1933 signalizoval všem Němcům rozhodný nacistický postoj. Bojkotem nacisté tak dali opakovaně a jasně najevo, že éra Židů v Německu se chýlí ke konci.²⁶

Od této chvíle následovala celá řada zákonných protižidovských opatření, které začaly systematicky vylučovat Židy z ekonomického, společenského a kulturního života Německa.²⁷

²⁴ Srv. SVAŤUŠKA, L. *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 9.

²⁵ Bod 4 programu NSDAP z roku 1920. Viz <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/antisemitism/nazi/programNSDAP1920>, nahlíženo 23.10.2016.

²⁶ WOLFGANG, B. Cíle a opatření národněsocialistického pronásledování židů v Německu v letech 1933 až 1941. In: Jörg K. Hoensch, Stanislav Biman, Lubomír Lipták (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitismus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1999, s. 112.

²⁷ GOLDHAGEN, D. J. *Hitlerovi ochotní katani - Obyčejní Němci a holocaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 93.

Podle J. Walka, lze rozlišovat čtyři etapy protižidovského zákonodárství v Říši. První etapu tvoří období od 31. ledna 1933 do 15. září 1935 (od převzetí moci až k norimberským zákonům); druhou tvoří období od 15. září 1935 do 9. listopadu 1938 (od norimberských zákonů do křišťálové noci); třetí etapu tvoří období od 10. listopadu 1938 do 1. září 1939 (od křišťálové noci k vypuknutí druhé světové války a prvním deportacím); čtvrtou etapu tvoří období od 1. září 1939 do 16. února 1945 (od vypuknutí druhé světové války až k vyhlazení německých a evropských Židů).²⁸

V první etapě protižidovského zákonodárství z počátku kladli nacisté důraz a spoléhali se, jak bylo výše uvedeno, na všeobecný antisemitismus německé společnosti. Židé měli být vyloučeni a vyštvaní formou pouličního násilí, formou pogromů. Avšak k vzhledem k tomu, že protižidovská nálada ve společnosti nebyla nakonec tak vyhrocená, aby sama o sobě vedla k vyloučení Židů z německé společnosti, se nacisté právě rozhodli k podstatně radikálnějším prostředkům boje proti Židům a to na základě protižidovského diskriminačního zákonodárství, založeného na rasové příslušnosti.

Mezi jednotlivými předpisy této etapy lze zejména uvést Zákon k odstranění nouze národa a Říše ze dne 24. února 1933, tzv. zmocňovací zákon, který vložil veškerou zákonodárnou a výkonnou moc do rukou kancléře. Tím představoval základ pro vydávání protižidovského zákonodárství.

Dále se jednalo o Zákon proti přeplnění německých škol a univerzit ze dne 25. března 1933, který limitoval počet nově přijatých židovských žáků na školách a univerzitách a současně limitoval celkové procento studujících Židů.

Dalším předpisem byl Zákon k znovuvytvoření úřednického stavu ze dne 7. dubna 1933, jehož smyslem bylo zajištění absolutní oddanosti a spolehlivosti státních úředníků nacistického režimu. Vztahoval se na politicky nespolehlivé, příslušníky levicových stran a v neposlední řadě právě na úředníky židovského původu. Vybraní úředníci měli pak být odesláni do důchodu nebo přesunuti na nevýznamná místa.

²⁸ WALK, J. *Das Sonderrecht für Juden im NS-Staat. Eine Sammlung der gesetzlichen Maßnahmen und Richtlinien – Inhalt und Bedeutung*. Heidelberg, Karlsruhe 1981.

Zákon o znovuzřízení úřednického stavu vedl k „očistě“ státu, tj. vyloučení židovské přítomnosti právě z těch institucí, které zřejmě byly nejvíce ztotožňovány s obecným a kolektivním blahem a se službou národu. Ze zásady Židé nemohli samozřejmě sloužit německému lidu. V Německu tento velice populární zákon, se obzvláštní oblibě těšil u kolegů židovských úředníků.²⁹

V tomto zákoně je poprvé definován pojem „příslušník neárijské rasy“ podle kterého jím byl každý, kdo pocházel z neárijských, zejména židovských rodičů či prarodičů. Výše naznačený pojem se nachází i v prováděcích nařízeních tohoto zákona. Prvé prováděcí nařízení ze dne 11. listopadu 1933 k zákonu o znovuzřízení úřednického stavu definovalo ve svém ustanovení tento pojem následovně:³⁰ „Za neárijského platí, kdo pochází z neárijských, zvláště židovských rodičů nebo prarodičů. Postačí, je-li neárijským jeden z rodičů nebo jeden z prarodičů. Tedy zejména tehdy, pokud lze předpokládat, že jeden z rodičů nebo prarodičů příslušel k židovskému náboženství“.³¹ Další prováděcí nařízení pak pojem „neárijského původu“ rozšiřovaly.³²

Dne 7. dubna 1933 byl vydán Zákon o přístupu k výkonu advokacie, na základě jeho ustanovení se židovští advokáti vylučovali z výkonu advokacie. Obdobně tak tomu bylo u lékařů, kdy podle dalšího zákona ze dne 22. dubna 1933 byl zakázán výkon povolání židovským lékařům.

Další zákonem s protizidovskou tendencí byl Zákon o dědičnosti statků ze dne 29. září 1933, který úplně vylučoval Židy z vlastnictví zemědělské půdy nebo Zákon proti zneužití uzavírání manželství a osvojení dětí ze dne 23. listopadu 1933, představující novelizaci občanského zákoníku, na základě něhož byly prohlášeny za neexistující všechny manželské sňatky uzavřené za účelem změny příjmení ženy z židovského na árijské a to samé platilo ohledně osvojení dětí.

V druhé etapě, tj. ode dne 15. září 1935, kdy bylo zahájeno mimořádné zasedání říšského sněmu v Norimberku Adolfem Hitlerem, došlo ke schválení těchto zákonů: Zákon o

²⁹ GODHAGEN, D. J. *Hitlerovi ochotní katani – Obyčejní Němci a holocaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 94.

³⁰ §2 prováděcího nařízení ze dne 11. dubna 1933.

³¹ Viz SVAŤUŠKA, L. *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 9-10.

³² Tamtéž, s. 11.

říšském občanství, Zákon na ochranu německé krve a cti a Zákon o říšské vlajce a říšském státním znaku – tzv. Norimberské zákony.

Zákon o říšském občanství rozdělil obyvatele Německa na dvě skupiny, a to na státní příslušníky a státní občany. Státním příslušníkem byl ten, kdo náležel k ochrannému svazku Německé říše a byl jí za to zvláště zavázán.³³ Říšským občanem byl pouze státní příslušník německé nebo příbuzné krve, který svým chováním dokazoval, že je ochoten a způsobilý věrně sloužit německému národu a Říši.³⁴ Z toho vyplývalo, že pouze říšští občané byli plnohodnotnými občany a výhradními nositeli plných politických práv.³⁵

Zákon o říšském občanství tak realizoval zásadu článku 14 programu NSDAP tak, že Židům sice neodnímal německou státní příslušnost,³⁶ ale vytvořil další kvalifikovanou státní příslušnost – říšské občanství -, kterou Židům odňal řadu práv státních občanů.³⁷

Druhý norimberský zákon, Zákon na ochranu německé krve a cti, představoval separaci německé rasy a rasy židovské. Zakázal uzavírání sňatků mezi Židy a státními příslušníky německé či příbuzné krve. Přes tento zákaz byly uzavřené sňatky považovány za nicotné.³⁸ Tento zákon nepředstavoval pouze zásah do možnosti uzavřít sňatek, ale také zakazoval mimomanželský styk mezi Židem a státním příslušníkem německé či příbuzné krve.³⁹

K těmto výše uvedeným zákonům byla vydána i prováděcí nařízení. Zejména šlo o první nařízení k zákonu o říšských občanech ze dne 14. listopadu 1935. Soubor norimberských zákonů totiž ještě neobsahoval žádnou definici toho, kdo je vlastně Žid a proto až když bylo vydáno výše uvedené první nařízení, bylo v jeho ustanovení jasně vymezeno, kdo se považuje za Žida,⁴⁰ a kdo je tzv. míšenec.⁴¹

³³ §1 odst. 1 Zákona o říšských občanech.

³⁴ §2 odst. 1 Zákona o říšských občanech.

³⁵ Srv. § 2 odst. 3 Zákona o říšských občanech.

³⁶ To bylo již provedeno zákonem ze dne 14. července 1933 o odvolání naturalizací a odnětí německé státní příslušnosti.

³⁷ SVAŤUŠKA, L. *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 19.

³⁸ §1 odst. 1 zákona o ochraně německé krve a německé cti.

³⁹ §2 zákona o ochraně německé krve a německé cti.

⁴⁰ §5 odst. 1 prvního nařízení k zákonu o říšských občanech.

⁴¹ §5 odst. 2 prvního nařízení k zákonu o říšských občanech.

Dle ustanovení tohoto nařízení za Žida byl považován ten, kdo pocházel podle rasy od tří úplně židovských prarodičů. Úplně židovským byl pak prarodič, který náležel k židovské náboženské společnosti. Dále pak za Žida byl považován židovský míšenec pocházející od dvou úplně židovských prarodičů, který jako státní příslušník byl: při vyhlášení zákona o říšských občanech členem židovské náboženské společnosti nebo byl do ní přijat po tomto datu; ženat při vyhlášení zákona o říšských občanech se Židem nebo se po tomto dni se Židem oženil; pocházel z manželství se Židem, které bylo uzavřeno po nabytí účinnosti zákona o ochraně německé krve a německé cti; pocházel z nemanželského styku se Židem a narodil se po 31. červenci 1936.

Za židovského míšence se podle nařízení považoval ten, kdo pocházel od jednoho nebo dvou podle rasy plně židovských prarodičů,⁴² neplatil-li podle již výše uvedeného za Žida.

Na základě oběžníku říšského ministerstva vnitra ze dne 26. listopadu 1935 o zákazu smíšených manželství byli míšenci rozděleni do dvou skupin. Jednak na míšence prvního stupně, což byl míšenec se dvěma židovskými prarodiči a pak na míšence druhého stupně, což byl míšenec s jedním židovským prarodičem.

Posledním norimberským zákonem byl Zákon o říšské vlajce a říšském státním znaku, který Židům zakazoval vyvěšovat říšskou vlajku, užívat říšský státní znak a národní barvy. V tomto kontextu dodejme, že od 1. září 1941 byli Židé naopak povinni nosit zvláštní označení, a to dobře viditelnou Davidovu hvězdu, do níž bylo černými písmeny vepsáno „Jude“.

V případě norimberských zákonů bezpochyby došlo ke konkretizaci a do značné míry kodifikaci vyloučení Židů z německé občanské a společenské sféry. Na základě nich došlo k posílení nepřekonatelné přehrady mezi Židy a příslušníky německého národa. Norimberské zákony byly mezi Němci populární nejen kvůli obsahu, ale především proto, že vnášely do nejpálčivějších oblastí řád.⁴³

⁴² §2 odst. 2 prvního nařízení k zákonu o říšských občanech.

⁴³ GODHAGEN, D. J. *Hitlerovi ochotní katani – Obyčejní Němci a holocaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 101.

Od přijetí norimberských zákonů získaly útoky na Židy formu legality a na základě nich došlo ke spuštění rozsáhlé separace židovského obyvatelstva od německé společnosti. Projevy solidarity části německé společnosti vůči Židům ochably. Tyto zákony nepochybně tvořily právní základnu pro pronásledování a neustálou diskriminaci židovského obyvatelstva v Německu.⁴⁴

V následujících letech této druhé etapy, tj. 1936-1937, bylo vydáváno minimum protižidovských zákonů, s ohledem na konající se olympijské hry v Německu. Avšak již rok 1938 představuje celou řadu protižidovských opatření na základě jednotlivých právních předpisů.

Např. ze dne 28. března 1938, na základě něhož se židovským kultovním spolkům a jejich svazům od 1. dubna 1938 odnímalo postavení korporace veřejného práva, či předpisu z 22. června 1938, který stanovil, že v nemocnicích budou Židé hospitalizováni odděleně, aby se předešlo nebezpečí zneuctění rasy. Dalším předpisem byl předpis ze dne 5. října 1938, na základě kterého byly cestovní pasy německých Židů prohlášeny za neplatné. Zahraniční pasy měly dle tohoto předpisu nabýt opět platnosti od okamžiku, kdy byly opatřeny písmenem „J“.

Ve třetí etapě následovaly další protižidovská opatření, kdy byly vydány předpisy, tedy ihned po křišťálové noci, během níž došlo k ohromnému násilí na Židech a způsobeny značné škody na jejich majetku. Rozsáhlý útok na Židy byl rozpoután jako odplata za zavraždění německého diplomata v Paříži polským Židem Herschelem Grynspanem tam studujícím. Zejména příslušníci SA povraždili kolem stovky Židů a přibližně 30 000 dalších zavekli do koncentračních táborů, podpálili a zdemolovali stovky synagog a rozbili výkladní skříně přibližně 7 500 židovských obchodů a firem. Na těchto násilnostech se spontánně podíleli i obyčejní Němci, aniž k tomu byli vyprovokováni nebo podněcováni a další Němci k těmto útokům přihlíželi.⁴⁵ Tato událost dala jasně nejen Židům ale i světové veřejnosti najevo, že pro Židy již neplatí občanská práva a svobody.⁴⁶

⁴⁴ BALÍK, S. *Právní dějiny evropských zemí a USA*. Pelhřimov 1999, s. 188.

⁴⁵ GODHAGEN, D. J. *Hitlerovi ochotní katani – Obyčejní Němci a holocaust*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 104.

⁴⁶ WOLFGANG, B. *Die Juden ind Deutschland 1933-1945. Leben unter nationalsozialistischer Herrschaft*. Mnichov 1988, s. 499.

Po křišťálové noci vylučování Židů z německé společnosti výrazně zesílilo. Němci od tohoto momentu proměnili Židy, kteří se nezachránili útekem z Německa, ve „společenství malomocných“ a jako malomocným ve středověku se jim všichni vyhýbali a hanobili. V „řešení židovské otázky“ započaly nové etapy, jednak etapa ghettoizace a následně etapa fyzické likvidace.⁴⁷

Jednalo se např. o předpis ze dne 11. listopadu 1938, který Židům zakázal nabývat a držet zbraně a municí, dále např. předpis z 15. listopadu 1938, na základě něho se Židům zakazovala návštěva německých škol a dle tohoto předpisu bylo stanoveno, že mohou navštěvovat pouze židovské školy. K dalším předpisům patřilo dále např. nařízení k obnově vzhledu ulic se židovskými podniky, které vinilo Židy z podněcování nenávisti k nacionálněsocialistickému Německu a činilo je zodpovědnými za škody, které jim vznikly spontánním výbuchem odporu německého lidu. Nařízení jim ukládalo tyto škody odstranit a nahradit. V této souvislosti se zmiňme ještě alespoň o jednom nařízení o odpykání vin Židů německé státní příslušnosti, které stanovilo, že Židé mají povinnost zaplatit pokutu ve výši jedné miliardy říšských marek za násilnosti, které byly v noci z 9. na 10. listopadu spáchány.

Na konci roku 1938 došlo k vydání právních předpisů, na základě kterých došlo k odstranění Židů z hospodářského života. Zejména se jednalo o nařízení ze dne 12. listopadu 1938 o vyřazení Židů z německého hospodářského života. Dále o nařízení ze dne 3. prosince 1938 o nasazení židovského majetku, které opět stanovilo povinnost nahlašovat židovský majetek s tím,⁴⁸ že se definitivně stanovovala povinnost bezvýjimečného vyvlastnění židovského majetku ve formě podniků, zemědělské půdy a ostatních nemovitostí, šperků, uměleckých děl a cenných papírů.⁴⁹

⁴⁷ WOLFGANG, B. Cíle a opatření národněsocialistického pronásledování Židů v Německu v letech 1933-1941. In: Jörg K. Hoensch, Stanislav Bimaan, Lubomír Lipták (eds.). *Emancipácia Židov-antisemitismus-prenasledovanie v Nemecku, Rakúsku-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1999, s. 116-117.

⁴⁸ Tomuto nařízení předcházelo již obdobné nařízení ze dne 26. dubna 1938, kterým se stanovovala povinnost nahlášení a evidence veškerého židovského majetku doma i v zahraničí, jehož celková hodnota převyšovala 5 000 říšských marek.

⁴⁹ Viz RGB I, s. 1709.

3. Protižidovské zákonodárství a právní předpisy upravující postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava

Protižidovské právní předpisy začaly být vydávány ihned po vzniku Protektorátu. Jednalo se o předpisy, které byly vydány jak říšskými orgány, tak orgány protektorátními. V případě předpisů, které byly vydány protektorátními orgány, se jednalo nejen o předpisy vydané protektorátní vládou, ale i o předpisy které byly vydané policejními ředitelstvími, zemskými a okresními úřady a dalšími institucemi. Zde je na místě též říci, že některé předpisy nebyly vydány v písemné formě ale např. ve formě uveřejnění na vývěskách, či podobným způsobem.

K protižidovským právním předpisům se řadily zejména předpisy, které měly zabránit nežádoucímu přesunu židovského majetku. Tyto předpisy směřovaly k úplnému omezení židovského obyvatelstva v hospodářské oblasti a zároveň k přesunu jeho majetku do rukou nacistů.

První omezení, která se týkala zákazu dispozice židovským majetkem, se projevila hned po 15. březnu 1939, avšak právní úprava těchto omezení nebyla na území Protektorátu Čechy a Morava jednotná, neboť na Moravě se zákaz nakládání židovským majetkem týkal jen židovských podniků a nemovitého majetku, zatímco v Čechách se vztahoval tento zákaz na veškerý židovský majetek.⁵⁰

Z těchto omezení šlo o nařízení ze dne 20. března 1939, které se týkalo nedovolených zásahů do hospodářství v zemi Moravské,⁵¹ kdy na základě jeho ustanovení se zakazovalo ustanovení komisařských důvěrníků a správců v židovských závodech,⁵² a zároveň se zakazovala koupě, propachtování nebo darování podniků, které byly zcela nebo částečně v židovském vlastnictví.⁵³

⁵⁰ SVATUŠKA, L. *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 92.

⁵¹ Nařízení č. j. 105/1939, Úřední list zemského úřadu v Brně č. 67.

⁵² § 1 nařízení č. j. 105/1939.

⁵³ § 2 nařízení č. j. 105/1939.

Dále se jednalo o nařízení ze dne 22. března 1939 o zákazu zcizování nemovitého židovského majetku v zemi Moravské,⁵⁴ kterým se zakazoval prodej, pronájem a darování, jakož i jakékoli zatížení nemovitého majetku, který byl zcela nebo částečně židovským majetkem,⁵⁵ a o nařízení ze dne 29. března 1939 o opatření se židovským majetkem všeho druhu,⁵⁶ ve kterém se zakazovalo nabývání koupí, jakož i jakékoliv disponování hospodářskými podniky, účastmi a majetkovými hodnotami všeho druhu, které byly zcela nebo z části v židovském majetku.⁵⁷

Výše uvedená nařízení znemožnila realizaci vládního nařízení ze dne 21. března 1939 o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi,⁵⁸ neboť zakázala ustanovení důvěrníků a správců v židovských závodech a veškerá dispozice s židovským majetkem byla vázána na souhlas okupačních orgánů.⁵⁹

Z vládního nařízení o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi ze dne 21. března 1939, které sice neuvádělo, že se přímo týká židovských podniků, jednoznačně vyplývalo, že vládě šlo především o převzetí kontroly nad těmito podniky. Vláda si totiž podle tohoto nařízení vyhrazovala právo pro ministerstvo, do něhož dotčený hospodářský podnik náležel, vyžadoval-li to veřejný zájem, ustanovit podniku na jeho náklad důvěrníka nebo dokonce pokud šlo o podnik, z hlediska veřejného zájmu zvlášť důležitý nebo který jeho držitel opustil ustanovit mu nuceného správce.⁶⁰

Všechna výše uvedená nařízení byla zrušena nařízením říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. června 1939,⁶¹ které bylo publikováno dne 22. června 1939 v českém znění v denním tisku.

⁵⁴ Nařízení č. j. 121/39, Úřední list zemského úřadu v Brně č. 71.

⁵⁵ § 1 nařízení č. j. 121/39.

⁵⁶ Nařízení šéfa civilní správy v Praze ze dne 29. března 1939 o opatření se židovským majetkem všeho druhu, Úřední list č. 78 z 1. dubna 1939.

⁵⁷ § 1 nařízení šéfa civilní správy v Praze ze dne 29. března 1939 o opatření se židovským majetkem všeho druhu, Úřední list č. 78 z 1. dubna 1939.

⁵⁸ Vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n., o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi ze dne 21. března 1939.

⁵⁹ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 56.

⁶⁰ § 1 vládního nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n., o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi ze dne 21. března 1939.

⁶¹ Autentické znění nařízení bylo uveřejněno v *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939*. Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart 1939, s. 554-555.

Ještě než přejdeme k tomuto nařízení, je třeba říci, že výše uvedená nařízení neřešila zásadní otázku a to, kdo je v Protektorátu Čechy a Morava považován za Žida. V případě této problematiky samotná protektorátní vláda, usilující o získání podílu na arizaci židovského majetku, projednávala vlastní návrhy řešení židovské otázky.

Arizační komise Národního souručenství nejdříve podala návrh, aby byl za Žida pokládán pouze ten, kdo pocházel alespoň ze tří plně židovských prarodičů a buď on sám, nebo jeho rodiče příslušeli k 1. lednu 1940 k židovské náboženské společnosti. Cílem Národního souručenství byla záchrana židovského majetku, jehož velká část by se dostala do německých rukou. Proto v dubnu a květnu 1939 se konalo několik porad o židovské otázce. Ty však byly pro státního tajemníka K. H. Franka neuspokojující, a nařídil, aby vláda vydala sama norimberské zákony. Vláda jeho příkaz však bojkotovala a předložila říšskému protektorovi Neurathovi vlastní návrhy na řešení této problematiky, které se lišily od návrhů předkládaných Národním souručenstvím.⁶²

Osnova vládního nařízení stanovila, že za Žida měl být považován ten, kdo pocházel ze čtyř židovských prarodičů. Výjimkou měly být osoby, u kterých alespoň jeden z jejich prarodičů nebo ony samy nebyly v době po 1. listopadu 1918 členy židovské náboženské obce a nevstoupily do manželství se židovskou osobou. Kdo pocházel ze tří židovských prarodičů, měl být považován za Žida, byl-li po 1. listopadu 1918 buď on sám, nebo jeho manželský partner členem židovské náboženské obce, totéž mělo platit pro osoby ze dvou židovských prarodičů, pouze s tím rozdílem, že rozhodující nebyla celá doba po 1. listopadu 1918, ale den kdy vstoupí nařízení v platnost.⁶³

Protektorátní vláda nechtěla zavést definici Žida podle norimberských zákonů proto, neboť by se tím podstatně rozšířil počet židovského obyvatelstva. Z tohoto důvodu navrhovala výše uvedenou definici.⁶⁴

Avšak říšský protektor tuto pravomoc vládě odňal a vydal právě výše uvedené jeho nařízení o židovském majetku ze dne 21. června 1939, kde sám pojem Žid definoval a téměř doslovně ho převzal z ustanovení § 5 prvního nařízení k zákonu o říšských občanech ze 14.

⁶² KÁRNÝ, M. *Konečné řešení – Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia, 1991, s. 30.

⁶³ Tamtéž, s. 30 an.

⁶⁴ Tamtéž.

listopadu 1935. Dle § 6 tohoto nařízení se za Žida považoval: 1) kdo pochází od nejméně tří, podle rasy plně židovských prarodičů. Za úplně židovského se považuje prarodič bez dalších předpokladů, jestliže přísluší nebo příslušel k židovské náboženské společnosti; 2) za Žida se považuje též židovský míšenec pocházející ze dvou úplně židovských prarodičů a:

- a) který dne 15. září 1935 náležel k židovské náboženské společnosti nebo po tomto dni je do ní přijat
- b) který dne 15. září 1935 byl v manželství se Židem nebo s ním po tomto dni v manželství vstoupí
- c) který pochází z manželství se Židem uzavřeného po 15. září 1935
- d) který pochází z nemanželského styku se Židem a byl narozen jako nemanželský po 31. červenci 1936.

V praxi bylo zavedeno, že ten, kdo nechtěl, aby na něj dopadla ustanovení tohoto nařízení, musel prokázat, že prarodiče nebyli Židy, resp. příslušníky náboženské společnosti židovské. To se dělo tak, že bylo zapotřebí předložit sedm rodných listů – rodné listy všech prarodičů. Taktéž byly vyžadovány i rodné listy rodičů, byť na posouzení by neměly mít vliv a rodný list samotného žadatele.⁶⁵

Nařízení říšského protektora definovalo také co je židovský podnik.⁶⁶ Podnik se považoval za židovský, byl-li jeho majitel Žid.⁶⁷ Podnik veřejné nebo obchodní společnosti nebo komanditní společnosti se považoval za židovský, byl-li jeden nebo několik osobně ručících společníků Židé. Podnik právnické osoby se považoval za židovský, byla-li jedna nebo několik osob, povolaných k zastupování podle zákona, nebo jeden nebo několik členů správní nebo dozorčí rady Židy a dále se podnik právnické osoby považoval za židovský, byli-li rozhodujícím způsobem podle kapitálu nebo hlasovacího práva zúčastněni Židé. Rozhodující účast podle kapitálu byla dána, náležela-li více než čtvrtina kapitálu Židům, rozhodující účast podle hlasovacího práva byla dána, pokud dosahovaly hlasy Židů poloviny celkového počtu hlasů.

⁶⁵ JURÁŠEK, S. Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. *Právník*. 1940, s. 400-401.

⁶⁶ § 7 nařízení o židovském majetku.

⁶⁷ Dle § 6 nařízení o židovském majetku.

Pokud nebyl 15. března 1939 členem představenstva nebo správní nebo dozorčí rady akciové společnosti nebo komanditní společnosti na akcie žádný Žid, předpokládalo se, že Židé neměli rozhodující účast podle kapitálu nebo hlasovacího práva. Opačná domněnka platila, pokud byli daného dne členy představenstva nebo správní rady nebo dozorčí rady jeden nebo několik Židů. Podnik se považoval také za židovský i tehdy, pokud byl pod rozhodným vlivem Židů. Za židovský podnik se také považovala odbočka židovského podniku. Obočka nežidovského podniku se považovala za židovský podnik, byl-li vedoucí nebo jeden z několika vedoucích odbočky Žid.

Všechna tato výše uvedená ustanovení platila i pro židovská sdružení osob.⁶⁸

Na základě tohoto nařízení tak Židé, židovské podniky a židovská sdružení osob nemohli nakládat s pozemky, právy na pozemcích, hospodářskými závody a převádět pachtovní práva tohoto druhu bez schválení říšského protektora.⁶⁹ Zároveň se jim zakazovalo nabývat pozemky a práva na pozemcích, podíly na hospodářských podnicích včetně cenných papírů a nově zřizovat hospodářské závody a pachtovní pozemky.⁷⁰

Do 31. července 1939 byli Židé, židovské podniky a židovská sdružení povinni přihlásit zemědělské nebo lesní pozemky v jejich vlastnictví nebo jimi pachtované u příslušného vrchního zemského rady,⁷¹ a zároveň do stejného data byli povinni přihlásit u Národní banky předměty ze zlata, platiny a stříbra, drahokamy a perly.⁷² Tyto předměty nesměli dále nabývat, zcizovat a zastavovat, stejně jako ostatní šperky a umělecké předměty, pokud cena jednotlivého předmětu nebo celé sbírky předmětu přesahovala 10 000 korun.

Dle nařízení mohl říšský protektor ustanovit správce, kteří podléhali jeho doзору a příkazům a mohl odvolávat důvěrníky a správce dosazené podle protektorátních předpisů.⁷³ Říšský protektor dále určoval práva a povinnosti správců k věrné ruce.

⁶⁸ Dle § 8 nařízení o židovském majetku.

⁶⁹ § 1 nařízení o židovském majetku.

⁷⁰ § 4 nařízení o židovském majetku.

⁷¹ § 3 nařízení o židovském majetku.

⁷² § 5 nařízení o židovském majetku.

⁷³ § 9 nařízení o židovském majetku.

Za překročení ustanovení tohoto nařízení se ukládal trest vězení a peněžité pokuty a bylo možné i zabavit majetek. Při ukládání trestu se postupovalo podle říšskoněmeckých právních předpisů a rozhodování příslušelo německým soudům.⁷⁴

Nařízení o židovském majetku zmocňovalo říšského protektora k vydávání prováděcích a doplňujících předpisů.⁷⁵ To bylo ze strany říšského protektora plně využíváno, neboť k tomuto nařízení bylo vydáno devět prováděcích výnosů.

Ještě než přejdeme k výše nastíněným prováděcím předpisům, je třeba říci, že protektorátní vláda na základě tohoto nařízení byla zcela z arizačního procesu vyřazena, což bylo samozřejmě i účelem tohoto nařízení. Tímto nařízením se postihoval nejen židovský, ale do určité míry i český majetek.

Prvním prováděcím výnosem ze dne 21. června 1939 došlo k přenesení schvalovacího práva na vrchní zemské rady v některých dispozicích s židovským majetkem, pokud šlo o hospodářské podniky s počtem dělníků a zaměstnanců nedosahujících sta osob nebo s ročním obratem do tří miliónů korun. To se ale nevztahovalo na pojišťovací podniky a banky.

Druhým prováděcím výnosem ze dne 8. prosince 1939 bylo rozšířeno schvalovací právo vrchních zemských radů, pokud šlo o další hospodářské závody a přenesl na ně taktéž právo ustanovit v těchto podnicích zplnomocněné správce a odvolat z nich důvěrníky a vnucené správce, dosazené podle protektorátních předpisů. Výnos také upravoval povinnosti ke schválení k dispozici se židovským majetkem a dále se zabýval zápisem do veřejných knih a rejstříků, projednáváním pozůstalosti, oznámením nařízení a rozhodnutí a právním postavením zplnomocněných správců.

Třetím prováděcím výnosem ze dne 26. ledna 1940 byla upravena možnost prodat cenné předměty, tedy předměty ze zlata, platiny a stříbra, jakož i drahokamů a perel. Uvedené předměty mohly být prodány jen se svolením říšského protektora jen zvláštní právnické osobě. Zvláštní právnickou osobou se podle tohoto výnosu stala Obchodní společnost Hadegea s.r.o. se sídlem v Praze 2.

⁷⁴ § 10 nařízení o židovském majetku.

⁷⁵ § 11 nařízení o židovském majetku.

Čtvrtým prováděcím výnosem ze dne 7. února 1940 byla zavedena povinnost všech židovských podniků i židovských provozoven přihlásit veškerý svůj majetek dle stavu ze dne 31. prosince 1939. Výnos dále zavedl pro Židy a pro nežidovské manžele Židů povinnost přihlásit pozemkový majetek a práva na pozemkovém majetku, taktéž akcie, podílnická práva a účastenství všeho druhu na židovských podnicích.

Pátým prováděcím výnosem ze dne 2. března 1940 byla uložena povinnost deponovat židovské akcie, kuksy, pevně zúročitelné hodnoty a cenné papíry podobného druhu znějící na jméno a dále předměty ze zlata, platiny a stříbra, drahokamy a perly.

Šestým prováděcím výnosem ze dne 29. března 1940 byla změněna kompetence vrchních zemských radů a stanoven výčet podniků vyňatých z jejich pravomoci.

Sedmým prováděcím výnosem ze dne 10. července 1940 byla zavedena nutnost přípuštění osoby, která přebírala správu židovského majetku. Přípuštění bylo nutné u majetkových hodnot vyšších než 100 tisíc korun a realizovalo se zápisem do listiny vedené u říšského protektora.

Osmým prováděcím výnosem ze dne 16. září 1940 byla uložena povinnost Židům a nežidovským manželům židovských manželů, jejichž manželství nebylo dne 1. listopadu 1940 rozvedeno či rozloučeno přihlásit držbu určitých cenných papírů.

Devátým prováděcím výnosem ze dne 21. října 1940 byly stanoveny ve zvlášť odůvodněných případech výjimky ze zákazu nabývání a pachtování pozemků a práv na pozemcích, ale i ze zákazu nabývání a zřizování hospodářských podniků, podílů na nich a cenných papírů židy, židovskými podniky a židovskými sdruženími.⁷⁶

V majetkoprávní oblasti kromě výše uvedeného nařízení a jeho prováděcích výnosů byly vydány další právní předpisy omezující Židy. V listopadu 1939 byla např. vydána vyhláška ministerstva financí o placení nájemného a pachtovného z nemovitostí Židů.⁷⁷

⁷⁶ Tento výnos nabyl platnosti se zpětnou účinností ode dne 15. března 1939.

⁷⁷ Vyhláška ministerstva financí ze dne 10. listopadu 1939, č. 18.753/VI-1939, o placení nájemného a pachtovného z nemovitostí Židů.

Ministerstvem financí bylo v této vyhlášce stanoveno, že nájemné a pachtovné z nemovitostí, které byly ve vlastnictví nebo spoluvlastnictví Židů, židovských podniků nebo židovských sdružení, se ode dne účinnosti této vyhlášky, skládaly na vázaný účet nájemného. Vyhláška dále umožňovala nakládat s vázaným účtem nájemného pouze s povolením okresního finančního ředitelství příslušným dle bydliště.⁷⁸ Dle protektorátního vládního nařízení ze dne 21. září 1939, jímž se prodlužovala účinnost některých opatření o odkladu exekucí a konkursů, neplatila tato ustanovení prodlužující lhůty k exekucím a konkursům pro židovské dlužníky.⁷⁹

Hospodářská protižidovská opatření, jejichž cílem bylo vyřazení Židů z hospodářství Protektorátu Čechy a Morava, pokračovala i v následujících letech. Výrazný zásah představovalo nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940 o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu.

Tento právní předpis navazoval na nařízení říšského protektora ze dne 21. června 1939 o židovském majetku. Jelikož dopad nařízení z roku 1939 nebyl takový, jaký nacisté očekávali, a nekonalo se hromadné prodávání židovských podniků árijcům, bylo třeba na takto vzniklou situaci reagovat. Z tohoto důvodu nařízení z roku 1940 ještě dále arizační opatření prohloubilo.

Na základě tohoto nařízení bylo stanoveno, že židovským podnikům může být zakázáno vedení hospodářských podniků jakéhokoli druhu. V případě, že by židovské podniky byly vedeny proti tomuto zákazu, byly policejně uzavřeny.⁸⁰ Podniky, kterým bylo zakázáno vedení hospodářských podniků, byly na základě nařízení zrušeny a zlikvidovány.⁸¹ Za židovské podniky ve smyslu tohoto nařízení se pokládaly podniky včetně živnostenských provozoven. Definice židovského podniku byla převzata z nařízení o židovském majetku z roku 1939.⁸²

⁷⁸ Bod 3 vyhlášky ministerstva financí ze dne 10. listopadu 1939, č. 18.753/VI-1939, o placení nájemného a pachtovného z nemovitostí Židů.

⁷⁹ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 59.

⁸⁰ Srv. § 2 nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940 o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu.

⁸¹ § 3 odst. 1 nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940 o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu.

⁸² Viz § 7 nařízení o židovském majetku.

Podle nařízení říšský protektor příp. vrchní zemští radové mohli udělit výjimky za účelem převedení židovského hospodářského provozu do nežidovského vlastnictví, pokud to bylo potřebné k zajištění potřeb obyvatelstva. Dále nařízení obsahovalo podrobné předpisy o vypovídání služebních smluv zaměstnanců zakázaných podniků, o předčasném vypovídání služebních smluv zaměstnanců zakázaných podniků, o předčasném vypovídání nájemných smluv o místnostech, které byly pronajaty pro provoz zakázaného podniku a o zboží zakázaných závodů, které muselo být nabídnuto stanovenému místu. Židé neměli žádný nárok na odškodnění, která by zakládala opatření podle tohoto nařízení.

Opět k uvedenému nařízení byly vydány prováděcí výnosy. Prvním prováděcím výnosem ze dne 26. ledna 1940 bylo zakázáno vedení hospodářských závodů židovským majitelům v oblasti maloobchodu s obuví, koženým zbožím a textiliemi. Zároveň se těmto závodům zakazovala od 1. února 1940 účast na trzích všeho druhu, veletrzích a přijímání objednávek na ně. Prováděcí předpis stanovil také zákaz pro Židy a židovské podniky provozovat podomní obchod a všechny kočující živnosti.

Druhým prováděcím výnosem ze dne 29. března 1940 byly vyloučeny židovské podniky z jakékoliv činnosti v oblasti filmu. Třetím prováděcím výnosem ze dne 10. ledna 1941 byli Židé vyloučeni ze sedmnácti dalších oblastí podnikání. Židům a židovským podnikům bylo např. zakázáno obchodovat ve velkém i malém na vlastní nebo cizí účet, provozovat hostinskou a ubytovací činnost, pojišťovací podniky, dopravnictví a uskladňování, lodní plavby, banky a směnárnictví, pořádání a zprostředkování cest, zastavárství, hlídací živnost, zprostředkování bytů, realit a hypoték apod.

Další soubor protižidovských opatření se týkal financí a deviz. Např. na základě výnosu protektorátního ministerstva dopravy o zjišťování rasového původu příjemců poukazů z clearingových účtů ze dne 29. dubna 1940 nebo na základě výnosu říšského protektora o právu disponovat účty, úschovami a bezpečnostními schránkami ze dne 26. června 1940.⁸³ Na základě vyhlášky protektorátního ministerstva financí ze dne 23. ledna 1940 bylo zakázáno volně platit Židům. Všechny platby, tj. platy, důchody, honoráře, splátky dluhu i loterijní výhry bylo možné vyplatit Židům pouze poukazem na vázaný účet u devizové banky nebo u jiného ministerstvem financí k tomu zmocněného peněžního ústavu.⁸⁴

⁸³ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 93.

⁸⁴ Tamtéž, s. 89.

Židé z těchto vázaných účtů si mohli vybrat pro sebe a pro všechny vyživované rodinné příslušníky nejvýše 1500 korun týdně. Bez svolení revizního odboru ministerstva financí nesměli Židé disponovat svými vkladními knížkami, převádět cenné papíry z jednoho peněžního ústavu do druhého, zřizovat bezpečnostní schránky a uzavřené úschovy a vybírat z nich. Vyšší částka než 1500 korun týdně mohla být Židům vyplacena pouze v případě, že se jednalo o úhradu provozních nákladů, které musely být peněžnímu ústavu prokázány předložením dokladů. V ostatních případech bylo zapotřebí povolení revizního odboru ministerstva financí nebo okresního finančního ředitelství.⁸⁵

Na základě oběžníku ministerstva financí ze dne 23. února 1940 o zajištění židovského jmění a výplat služebních platů židovským příjemcům obdobně se učinilo opatření i pro příjemce služebních požitků ve veřejné službě. Zaměstnancům, u kterých se prokázalo, že jsou Židy, nebyl od příští výplaty vyplácen služební plat, ale byl poukázán na vázaný účet příjemce u některé devizové banky nebo u jiného, protektorátním ministerstvem financí k tomu zmocněnému peněžnímu ústavu. Obdobně se postupovalo i v případě ostatních platů z titulu služebního, smluvního nebo pracovního poměru.⁸⁶

Jelikož došlo ke zrušení celní hranice Protektorátu Čechy a Morava vůči Říši k 1. říjnu 1940, vydalo protektorátní ministerstvo financí všem podřízeným zemským a okresním finančním ředitelstvím výnos o zajištění židovského jmění – peněžní průkazky Židům, kterým se mělo zabránit převádění pohledávek Židů z území Říše na území Protektorátu. Pokud Židé, židovské podniky nebo židovská sdružení obdrželi nějakou částku poukázanou z území Říše, byli povinni ji neprodleně vložit na vázaný účet.⁸⁷

Na základě vyhlášky revizního odboru protektorátního ministerstva financí ze dne 15. listopadu 1940 byly do 31. prosince 1940 zrušeny veškeré židovské vkladní knížky a vklady, které byly na nich uloženy, převedeny na vázané běžné účty. Peněžní ústavy měly povinnost židovské vkladní a spořitelní knížky, včetně i vkladních listů, které jim nebyly předloženy do

⁸⁵ Vyhláška ministerstva financí č. j. 25.761/39-VI, Úřední list č. 22 ze dne 27. ledna 1940, s. 490.

⁸⁶ Oběžník ministerstva financí č. j. 25.599/40-VII/20 ze dne 23. února 1940.

⁸⁷ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 94.

31. prosince 1940 zrušit a příslušné vklady spolu s úroky převést do 31. ledna 1941 na vázané židovské účty.⁸⁸

V roce 1941 vyhláškou revizního odboru protektorátního ministerstva financí ze dne 2. listopadu bylo Židům bez výjimky zakázáno vzdát se jakýkoliv majetkových hodnot, pokud v jednotlivém případě nebyl dán úřední souhlas. Dále bylo zakázáno majetkové hodnoty zašantročit nebo zmenšit jejich hodnotu. Zejména bylo zakázáno prodat, darovat a zastavit bytová zařízení nebo předměty domácnosti, dát je jiným osobám do úschovy a podobně jimi disponovat nebo bez úředního schválení disponovat jinými majetkovými hodnotami nebo učinit dispozice, které by snížily nebo zhoršily hodnotu majetku. Veškeré prodeje bytových zařízení, domácích předmětů a jiných movitostí, které byly realizovány po 10. říjnu 1940, bylo nutné ihned nahlásit Ústředně pro židovské vystěhovalectví v Praze.⁸⁹

Mezi další právní předpisy, které představovaly zásah do majetkové a finanční oblasti Židů, byly daňové předpisy. Předpis, který zakotvil daň z vystěhování, jako nový druh daně, představovalo vládní nařízení ze dne 23. listopadu 1939 o dani z vystěhování. Nařízení definovalo okruh osob, které byly této dani podrobeny. Sazba této daně činila 25% z čisté hodnoty jmění podrobenému dani ke dni vzniku daňové povinnosti. Protižidovská povaha tohoto předpisu pak spočívala především v tom, že případné osvobození od této daně nebylo přípustné.

Do protektorátního právního řádu byla také zavedena periodická majetková vládním nařízením č. 410/1942 Sb., ze dne 16. prosince 1942 o dani z majetku. Původ této daně je pak možné dohledat v říšském právním řádu, kde se vyskytovala již od roku 1893 a to v právních předpisech jednotlivých států. Daň z majetku činila půl procenta a to pro všechny příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.

Znevýhodněné právní postavení židovského obyvatelstva lze spatřovat zejména v daňových odečtech. Zatímco nežidovský protektorátní příslušník si mohl od základu daně odečíst 100 000 korun za sebe, dalších 100 000 korun za manželku a pak i za každé nezletilé dítě, dalších 100 000 korun pokud byl hlavou rodiny muž, kterému bylo přes šedesát let atd., pro Židy tyto možnosti daňových odpočtů neplatily. Navíc zatímco u nežidovských

⁸⁸ Vyhláška ministerstva financí č. 70.822/40-VI, Úřední list z 18. listopadu 1940, č. 270.

⁸⁹ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 115.

protektorátních příslušníků vznikla povinnost podat přiznání k dani z majetku, pokud základ daně přesáhl hodnotu 200 000 korun, pokud šlo o manžele a 100 000 korun pokud šlo o svobodné jedince, u Židů vznikla tato povinnost již, pokud základ daně přesáhl hodnotu 50 000 korun.⁹⁰

Dále šlo o vládní nařízení ze dne 22. dubna 1943 č. 105/1943 Sb. o srážce daně důchodové ze mzdy, na základě kterého byli Židé zařazeni do první daňové skupiny, která podléhala nejvyššímu zdanění, a nešlo také uplatnit slevu na děti, pokud děti byly Židy.

Vládním nařízením ze dne 3. května 1943 č. 119/1943 Sb. o vybírání sociální vyrovnávací dávky v Protektorátu Čechy a Morava byla Židům, Polákům a Cikánům uložena povinnost platit sociální vyrovnávací dávku k dani důchodové. Výše vyrovnávací dávky činila 15% důchodu.

3.1. Právní předpisy směřující k vyloučení Židů z veřejných funkcí a ze zaměstnání

Již v prvních dvou měsících od zřízení Protektorátu Čechy a Morava byl projednáván návrh vládního nařízení o právním postavení Židů, které by upravovalo jejich účast ve veřejných funkcích, které bylo poté schváleno v červenci 1939.

Nepřímo na odstranění židovských zaměstnanců ze soudnictví bylo možné použít od 21. dubna 1939 vládní nařízení č. 123/1939 Sb. o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví.⁹¹ Vylučování Židů ze soudnictví mohlo být odůvodněno požadavkem zachování veřejného klidu a pořádku. Vládní nařízení se netýkalo jen soudců z povolání, nýbrž i laických soudců,⁹² dále přísedících,⁹³ vnucených správců, správců konkurzní podstaty a vyrovnávacích správců, soudních znalců, tlumočnicků a dalších.

⁹⁰ SIBLÍK, J. Daň z majetku. *Právní praxe: měsíčník českých právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart. 1942, s. 98-106.

⁹¹ HOFFMANN, J. a kol. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava (a býv. Česko-Slovenské republiky). Ročník I. (1939)*. Praha: V. Linhart, 1939, s. 560.

⁹² U obchodních soudů.

⁹³ U pracovních soudů.

Prezident vrchního soudu mohl na jejich místo povolat jiné osoby, pokud se to jevílo jako nezbytné.

V Protektorátu Čechy a Morava se omezování zastoupení Židů v povoláních prováděla dvojím způsobem. Jednak ve formě nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940 o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu, kdy pak na základě prováděcích výnosů byli Židé vyřazeni z maloobchodu s obuví a kůžemi, z maloobchodu s textiliemi, podomního obchodu apod. (viz výše). A dále ve formě vládního nařízení ze dne 4. července 1939 č. 136/1939 Sb. o právním postavení Židů ve veřejném životě.

Osnova tohoto vládního nařízení byla protektorátní vládou schválena, jak bylo výše uvedeno, a úřad říšského protektora s tímto návrhem neměl větší problém. Věc si ale vyžádalo i říšské ministerstvo vnitra, které považovalo sled navrhovaných opatření za příliš rychlý a neuvážený, samozřejmě nikoliv z hlediska solidarity s židovským obyvatelstvem Protektorátu Čechy a Morava, ale kvůli obavám z nepříznivého dopadu nařízení na hospodářství Protektorátu. Nakonec se všechny tři strany dohodly na etapovitém postupu.⁹⁴

Výše uváděné protektorátní vládní nařízení představovalo základní právní předpis, který upravoval výkon veřejných funkcí židovskými zaměstnanci a který již podruhé v protektorátním právu definoval pojem Žid.⁹⁵ Poprvé to bylo, jak bylo již výše uvedeno, v nařízení říšského protektora ze dne 21. června 1939 o židovském majetku. Definice pojmu Žid se v tomto případě nelišila, pouze odlišnost lze spatřovat v odlišných datech v odstavci prvním a třetím, kdy dle nařízení říšského protektora ze dne 21. června 1939 o židovském majetku je rozhodným dnem ve všech třech případech datum 15. září 1935 a ve vládním nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě ze dne 24. dubna 1940 je to v odstavci prvním a druhém datum 16. září 1935, v odstavci třetím dokonce 17. září 1935.

Židé byli vyloučeni, popř. jejich počet byl výrazně snížen, i v tzv. svobodných povoláních a zároveň byli prakticky vyřazeni z činnosti v těch složkách kulturního života, jako byl film, divadlo či periodický tisk.⁹⁶

⁹⁴ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 48-49.

⁹⁵ § 1 vládního nařízení č. 136/1940 Sb.

⁹⁶ HOFFMANN, J. a kol. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník II.(1940)*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 1859.

Vládní nařízení taxativně vymezovalo okruh činností,⁹⁷ jejichž výkon byl Židům odepřen. Židé nemohli být např. členy zastupitelských sborů ani orgánů veřejných korporací, členy jiných sborů či komisí, zřízených pro výkon nebo pro podporu veřejné správy. Dále nemohli být učitelé ani soukromými docenty na vysokých školách či jiných veřejných školách s výjimkou škol určených výhradně pro Židy,⁹⁸ členy veřejných vědeckých ústavů, soudci laiky, přísedícími či porotci, notáři, přísežnými tlumočníky, soudními nebo úředními znalci, veřejnými poručníky, správci konkurzní podstaty, vyrovnávacími nebo vnucenými správci, poručníky nebo opatrovníky, civilními techniky ani úředně oprávněnými báňskými inženýry nebo bursovními sensály.

Židům nebylo dále vykonávat advokacii, či pracovat jako patentní zástupce, lékař, veterinář, lékárník, výkonný umělec v divadle či výkonných podnicích nebo redaktor periodických tiskopisů, s výjimkou periodických tiskopisů určených pro Židy.

Židovští právní zástupci byli vymazáni ze seznamu advokátů. Dovoleno bylo pouze obstarávat právní věci Židů a židovských organizací, které sledovaly výhradně nebo převážně zájmy Židů. Mohli tedy pro ně sepisovat podání, zastupovat je před soudy nebo mimo soud a obhajovat je. Židovští právní zástupci byli ustanoveni (připuštěni) podle potřeby, nejvýše však v počtu 2% počtu advokátů (kandidátů advokacie), zapsaných v seznamech advokátních komor v Praze a v Brně.

Od nabytí tohoto nařízení byli zbaveni do tří měsíců též židovští notáři, avšak ministerstvo spravedlnosti bylo oprávněno z důvodů hodných zvláštního zřetele ponechat židovské notáře trvale či na časově omezenou dobu v jeho úřadě.

Židovští lékaři nesměli být členy lékařské komory. Ministerstvo sociální a zdravotní správy odejmulu židovským lékařům právo vykonávat lékařskou praxi a mohlo sice připustit její výkon, avšak jen pro Židy. Obdobně jako u advokátů byla stanovena nejvyšší přípustná 2% hranice židovských lékařů z počtu všech lékařů v Čechách a na Moravě. Pokud existovaly

⁹⁷ Výčet zakázaných činností stanovuje § 4 odst. 2 vládního nařízení č. 136/1940 Sb.

⁹⁸ V tomto případě viz § 4 odst. 1 bod 5 vládního nařízení č. 136/1940 Sb.

zvláštní zájmy zdravotní péče, mohli být k výkonu lékařské praxe připuštěni i další židovští lékaři, avšak směli ošetřovat pouze členy své rodiny a Židy.

Na základě tohoto nařízení byli přeloženi do trvalé výslužby židovští zaměstnanci zaměstnaní ve státní službě Protektorátu nebo u jiných vybraných veřejnoprávních korporací a účastníci se veřejného penzijního zaopatření. Pokud se jednalo o židovské čekatele, jeho služební poměr byl zrušen a čekatel obdržel odstupné ve výši jednoho měsíčního platu.

Propustit židovské zaměstnance ze státní služby umožnilo také nařízení říšského protektora o propuštění židovských zaměstnanců v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 23. října 1939. Služební smlouvy mohly být vypovězeny k prvnímu dni každého měsíce. Šestinedělní výpovědní lhůta musela být dodržena. Po jejím uplynutí zanikly všechny nároky, které zaměstnanci z uzavřené smlouvy náležely, zejména pak nároky na zaopatřovací plat a odstupné. Toto nařízení nestanovilo povinnost, nýbrž pouze možnost propustit židovské zaměstnance, avšak v drtivé většině případů byli Židé ze státní služby propuštěni.

Pokud došlo k rozvázání smluvního poměru se židovskými zaměstnanci, mohlo být vyplaceno jednorázové odstupné až nejvýše do částky polovičního ročního příjmu. Pokud židovští zaměstnanci platili příspěvky do závodního penzijního fondu, bylo jim nutno vrátit vyplacené příspěvky včetně přiměřené úrokové sazby. Dosavadní právní předpisy či smluvní ujednání, která upravovala jakékoliv formy odškodnění pro případ ukončení služebního poměru či smluvního pracovního poměru, se staly neúčinnými.⁹⁹

Nařízení říšského protektora bylo v září 1940 doplněno o ustanovení, kde byly dále podrobně upraveny zaměstnancovy nároky a nároky jeho pozůstalých vyplývající z podnikového a veřejnoprávního penzijního pojištění. Zvláštností tohoto doplňujícího nařízení říšského protektora bylo to, že mělo retroaktivní účinky k 11. listopadu 1939.¹⁰⁰

Židé však byli omezeni v dispozicích s vyplacenými peněžními částkami, které plynuly z penzijního pojištění poskytovaného veřejnými úřady, ústavy a podniky. Tyto částky

⁹⁹ Mimo zákona č. 26/1929 Sb. o penzijním připojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

¹⁰⁰ Nařízení říšského protektora o právním postavení židovských zaměstnanců v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14. září 1940.

bylo totiž nutno poukazovat na zvláštní vázaný účet,¹⁰¹ a mimo jiné židovští příjemci byli povinni zaslat poukazujícímu úřadu nejpozději do 22. února 1940 prohlášení o tom, že jsou Židy, a připojit vlastní žádost o převod na zvláštní vázaný účet.¹⁰² Židovský příjemce mohl pro sebe a pro členy své rodiny vybrat maximálně 1500 korun týdně, v případě vyplacení vyšší částky musel být dán souhlas ministerstva financí.¹⁰³

Vrátíme-li se ještě k vládnímu nařízení ze dne 4. července 1939 č. 136/1939 Sb. o právním postavení Židů ve veřejném životě, je třeba konstatovat, že charakteristickým rysem tohoto nařízení byl zákaz velkého množství různorodých profesí, které byly např. v Říši upraveny zvlášť a to většinou jako prováděcí předpisy k Zákonu o říšském občanství. I v tomto případě jako tomu bylo u předcházejících výše probíraných předpisů, byly k tomuto vládnímu nařízení vydány prováděcí právní předpisy.

Např. se jednalo o oběžník ministerstva vnitra ze dne 9. října 1940, nebo ve vztahu k advokacii bylo vydáno vládní nařízení ze dne 12. září 1942 o kárných opatřeních proti politicky nespolehlivým advokátům kandidátům advokacie. Toto nařízení se sice netýkalo přímo Židů samotných, avšak bylo zajímavé v tom smyslu, že mířilo proti těm, kteří by se odmítali novému politickému uspořádání podřídit.

Nařízení stanovilo, že proti advokátům a kandidátům advokacie, kteří osvědčili skutkem své nepřátelské smýšlení vůči Říši nebo podle dosavadní politické činnosti nebo způsobu výkonu svého povolání nedávali záruky, že „kdykoliv a bez výhrad všecko nasadí pro nové politické uspořádání“, mohli být bez disciplinárního řízení a bez splnění jinak stanovených zákonných podmínek učiněna správní cestou kárná opatření. Jednalo se o trvalý nebo dočasný výmaz advokáta ze seznamu advokátů nebo trvalý nebo dočasný výmaz kandidáta advokacie ze seznamu kandidátů advokacie.¹⁰⁴

Nařízení dále uvádělo, že v případě dočasného výmazu bylo možné po splnění všech zákonných podmínek včetně osvědčení skutečnosti, že daný advokát již kdykoliv bez výhrad

¹⁰¹ K tomu podrobněji viz výše v textu.

¹⁰² HOFFMANN, J. a kol. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník II.(1940)*. Praha: V. Linhart, 1940, s. 731.

¹⁰³ Viz Vyhláška ministerstva financí ze dne 23. ledna 1940, č. j. 25.761/39-VI (uveřejněná 27. ledna 1940 v úředním listě č. 22, s. 490).

¹⁰⁴ § 1 vládního nařízení ze dne 12. září 1942, o kárných opatřeních proti politicky nespolehlivým advokátům kandidátům advokacie.

nasadí vše pro nové politické uspořádání, být po pěti letech opět do seznamu advokátů nebo kandidátů advokacie zapsán.

Vládním nařízením ze dne 27. srpna 1943 Sb., o podpoře při včleňování do práce přiznávalo protektorátním příslušníkům některé druhy podpor, které jim měly usnadnit nastoupení do práce. Jednalo se např. o příspěvky na odborné školení, opatření si pracovního výstroje, lékařské vyšetření, příspěvky na výcviková zařízení či cestovné. Dle ustanovení § 60 tohoto nařízení byli však Židé z pobírání výše uvedených podpor vyloučeni.¹⁰⁵

Tomuto vládnímu nařízení předcházelo nařízení z roku 1941,¹⁰⁶ které ve své čtvrté části se věnovalo zaměstnávání Židů, k němuž byl nutný souhlas úřadu práce. Písemnou žádost bylo nutno podat u úřadu práce, který byl příslušný podle pracovního místa. Souhlas k zaměstnávání Žida se uděloval pouze určitému zaměstnavateli pro určitého židovského zaměstnance a pro vymezenou dobu a tento souhlas bylo možné vázat na určité podmínky. Tímto nařízením byla také stanovena zvláštní výpovědní lhůta pro židovské zaměstnance, která činila nejvýše dva týdny. Pro židovské dělníky jí bylo nutné vázat na konec kalendářního týdne a pro židovské zaměstnance ve vyšších službách na konec kalendářního měsíce.

Mzdová a sociálněpolitická oblast byla upravena vládním nařízením ze dne 17. července 1942 č. 260/1942 Sb., o zaměstnávání Židů. To představovalo za derogaci ochranné funkce pracovního práva, která je považována za jeden z jeho hlavních pilířů. To charakterizovalo pracovní poměr s osobou židovského původu jako zaměstnanecký poměr svého druhu, kdy těmto osobám nepříslušel např. nárok na příplatek za přesčas, noční a nedělní práci či nárok na placenou dovolenou.

Poskytování sociálních přídavků všeho druhu bylo nepřípustné.¹⁰⁷ Židům bylo zakázáno poskytovat zvláštní odměny,¹⁰⁸ jakož i odstupné při rozvázání zaměstnaneckého poměru. Židovští zaměstnanci byli vyloučeni z členství v závodních penzijních fondech a zaměstnavatelé nesměli sjednávat dohody o dodatkovém starobním zaopatření vedle

¹⁰⁵ RIEBER, H. *Podpora při včleňování do práce v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Orbis, 1944.

¹⁰⁶ Vládní nařízení ze dne 18. prosince 1941 č. 58/1942 Sb., jímž se činí některá opatření pro včleňování do práce.

¹⁰⁷ Např. příplatků na rodinu nebo na děti, výpomoci při porodu nebo při sňatku, výpomoci rodičkám, pohřebné nebo jiné výplaty při úmrtí zaměstnance.

¹⁰⁸ Např. vánoční odměny, třináctý měsíční plat, jubilejní dary či odměny za věrné služby.

zákonného starobního a invalidního pojištění ve prospěch židovských zaměstnanců. Židovský zaměstnanec musel dodržet jinak platnou výpovědní lhůtu. Pracovní doba mladistvých židovských zaměstnanců se řídila dle předpisů o pracovní době platných pro dospělé a pro dospělé židovské zaměstnance se ochranné předpisy o pracovní době neuplatňovaly vůbec. Finanční částky, které zaměstnavatelé na základě tohoto nařízení uspořili, museli odvést Ústředně pro židovské vystěhovalectví - Vystěhovaleckému fondu pro Čechy a Moravu.

Od roku 1942 nebyli postiženi pouze Židé ale i tzv. „židovští míšenci“. I v případě těchto osob postupně začalo docházet k jejich vyloučení nejen z veřejné služby, ale i ze svobodných povolání a veřejného života vůbec. Právního postavení židovských míšenců se poprvé dotklo vládní nařízení ze dne 7. března 1942 č. 85/1942 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích. Toto nařízení vymezilo pojmy „židovský míšenc prvního a druhého stupně“.

Podle vzoru přejatého z norimberských zákonů, nesměla být v židovské domácnosti zaměstnávána protektorátní příslušnice mladší 45 let, která nebyla Židovka nebo židovská míšenka. Protektorátní příslušnice mohla však zůstat ve svém dosavadním pracovním poměru, jestliže dovršila 45 rok věku.

Na základě vládního nařízení ze dne 9. dubna 1942 č. 137/1942 Sb., o židovských míšencích ve veřejné službě byli vyloučeni z výkonu veřejné služby nejen židovští míšenci ale i manželé Židů. Pokud byl veřejný zaměstnanec židovským míšencem prvního stupně nebo manžel Žida, bylo ho nutno přeložit do trvalé výslužby. Příslušný ústřední úřad mohl povolit, aby byla povolena výjimka a ve službě ponechání veřejní zaměstnanci, jejichž manželka byla míšenkou prvního stupně, nebo pokud byl míšenc již 1. srpna 1914 veřejným zaměstnancem, nebo jestliže ve světové válce bojoval na frontě na straně Rakousko-Uherska nebo jeho spojenců nebo jestliže jeho otec, synové nebo manžel na této straně ve světové válce padl. Tato definice byla přejata z říšského zákona o znovuoobnovení úřednictva z roku 1933, kdy v prvních letech po uchopení moci nacisty byly v Říši povoleny výjimky z absolutního odstranění Židů ze státního aparátu.

Veřejným zaměstnancem se mohl nadále stát pouze ten, kdo nebyl židovským míšencem a byl-li ženatý, nesměl mít manželku, jež by byla Židovkou nebo židovskou

míšenkou. Pokud manželka byla židovskou míšenkou druhého stupně, mohl příslušný ústřední úřad připustit výjimku.

Toto vládní nařízení rovněž stanovilo pro veřejné zaměstnance zákaz uzavřít sňatek s osobou, která byla Židem nebo židovským míšencem. V případě, že se jednalo o snoubenku, která byla židovskou míšenkou druhého stupně, mohl příslušný úřad udělit souhlas k uzavření sňatku. Veřejní zaměstnanci tak museli opětovně doložit svůj rodový původ. Tuto povinnost měli však již dle vládního nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení židů ve veřejném životě.¹⁰⁹

Rovněž byli postiženi ti úředníci, kteří měli v úmyslu si vzít osobu, která měla dříve za manžela Žida. V oběžníku ministerstva vnitra bylo stanoveno následující: „je neslučitelné s úctou a důvěrou, které mají býti úředníku prokazovány, aby uzavřel sňatek se ženou, která byla provdána za Žida. Úředníky, kteří hodlají vejíti v manželství s ženou, která byla již provdána, jest na tuto povinnost zvláště upozorniti. Při oznámení o sňatku jsou povinni podati ujištění, že jejich budoucí manželka nebyla provdána za Žida.“¹¹⁰

Na základě vládního nařízení ze dne 11. prosince 1942 č. 51/1943 Sb., o židovských míšencích v povolání notářském byli notáři, kteří byli židovští míšenci nebo osoby, jejichž manželka byla Židovkou nebo židovskou míšenkou prvního stupně, zproštěni úřadu ministrem spravedlnosti.¹¹¹ V roce 1944 na základě dalšího vládního nařízení byly tyto osoby rovněž vyloučeny z výkonu povolání civilních techniků.¹¹²

¹⁰⁹ 18 Podrobnosti byly stanoveny oběžníkem ministerstva vnitra z 13. srpna 1940, č. B.-3393-1/8-40-3 uveřejněném ve Věstníku ministerstva vnitra (1940) na s. 344. a oběžníkem ministerstva vnitra z 29. května 1942, č. B.-3393-22/5-42-II/3 uveřejněném ve Věstníku ministerstva vnitra (1942) na s. 229.

¹¹⁰ Oběžník ministerstva vnitra z 18. ledna 1944, č. B. B-3393-16/1-43-II/1 o zjednodušení průkazu nežidovského původu pro dobu války.

¹¹¹ Vládní nařízení z 11. prosince 1942 č. 51/1943 Sb., o židovských míšencích v povolání notářském.

¹¹² Vládní nařízení z 11. května 1944 č. 118/1944 Sb., o židovských míšencích v povolání civilních techniků.

3.2. Předpisy omezující postavení Židů ve veřejném životě a regulující jejich život

3.2.1. Předpisy směřující k označení Židů

Již v roce 1940 (únor) bylo nařízeno označení občanských legitimací Židů červeným písmenem „J“,¹¹³ avšak málokterý provozovatel nebo majitel podniku opatřeného nápisem „Židům vstup zakázán“ si dovolil své zákazníky a návštěvníky preventivně legitimovat.

Avšak v případě označování Židů z nejméně výraznějších diskriminačních předpisů bylo říšské policejní nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů, které bylo uveřejněno v říšském zákoníku 5. září 1941 s účinností od 19. září 1941.¹¹⁴ Říšské policejní nařízení mělo platnost také v Protektorátu Čechy a Morava, s tím že říšský protektor si vyhradil právo přizpůsobit opatření o omezení pohybu Židů místním poměrům Protektorátu.¹¹⁵

Policejním nařízením se stanovovalo, že Židé, kteří dokončili šestý rok života, se nesměli objevovat na veřejnosti bez židovské hvězdy.¹¹⁶ Nařízení dále stanovilo, jak má hvězda vypadat. Měla být šesticípá o velikosti dlaně ze žluté látky černě vytažené s černým nápisem „Jude“. Měla se podle nařízení nosit na viditelném místě, na levé straně prsou oděvu pevně přišitá.¹¹⁷

Nařízením bylo dále zakázáno Židům opouštět obvod jejich bydliště, pokud neměli u sebe písemné dovolení policejního úřadu a nosit řády, čestné znaky a jiné odznaky.¹¹⁸ Výše uvedené se nevztahovalo na židovského manžela, který žil ve smíšeném manželství, pokud zde byly z manželství potomci a tito neplatili za Židy, a to ani tehdy, když manželství již nebylo nebo jediný syn padl v přítomné válce a také na židovskou manželku při bezdětném manželství po dobu trvání manželství.¹¹⁹

¹¹³ KÁRNÝ, M. Persekuce a vyhlazení Židů za 2. světové války. In: *Židé – dějiny a kultura*. Praha 1997, s. 64.

¹¹⁴ Říšský zák. I., str. 547., 5. 9. 1941, v Protektorátu publikováno ve Věstníku říšského protektora, č. 44/1941, s. 497.

¹¹⁵ § 5 policejního nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů.

¹¹⁶ § 1, odst. 1 policejního nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů.

¹¹⁷ § 1, odst. 2 policejního nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů.

¹¹⁸ § 2 policejního nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů.

¹¹⁹ § 3 policejního nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů.

V případě porušení tohoto nařízení a to jak úmyslně tak i z nedbalosti, měla být konkrétní osoba potrestána peněžitým trestem až do výše 150 říšských marek nebo vězením až do šesti týdnů.¹²⁰

3.2.2. Předpisy o rodovém původu

Mezi tyto předpisy lze zařadit např. nařízení protektorátní vlády ze dne 19. května 1939, o opatřování dokladů pro úřední důkaz rodového původu, které řešilo úpravu rodového původu.¹²¹ Důvodová zpráva k tomuto vládnímu nařízení uvedla, že situace, kdy bylo vydáno četné množství předpisů na ochranu rasy a cti na území Říše a další předpisy se připravovaly na území Protektorátu, vedla v mnoha případech k nutnosti podání důkazu o rodovém původu. Dle názoru vlády bylo ve veřejném zájmu zajistit možnost rychlého a spolehlivého opatření důkazů, avšak nebylo možné dále vystačit s dosavadním postupem opatřování dokladů rodového původu.¹²² Z toho důvodu bylo nutné přistoupit k reorganizaci.

Na základě vládního nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě bylo stanoveno,¹²³ že průkaz o tom zda jest někdo židem či židem není, lze podat také osvědčením, které vydává okresní úřad a v městech s vlastním statutem zemský úřad a to na podkladě úředních dokladů o původu. Z dikce ustanovení bylo patrné, že osvědčení nebylo obligatorním a dokud tedy nebylo stanoveno, že rodový původ lze prokázat pouze osvědčením, mohl být rodový původ prokázán jakýmkoli jiným uvedeným prostředkem.¹²⁴

V případě této problematiky bylo pak vydáno další vládní nařízení protektorátní vlády,¹²⁵ ze dne 1. června 1943 o rodopisném úřadu pro Čechy a Moravu,¹²⁶ kterým se zřizoval rodopisný úřad pro Čechy a Moravu.¹²⁷

¹²⁰ § 4 odst. 1 policejního nařízení ze dne 1. září 1941 o označování Židů.

¹²¹ Vládní nařízení ze dne 19. května 1939, č. 166 Sb., o opatřování dokladů pro úřední důkaz rodového původu.

¹²² Zájemci o doklad o rodovém původu si museli tento opatřit u matričního úřadu, pokud však šlo o příslušníky německé říše, museli si tyto opatřit výše uvedené doklady nejdříve u německého vyslanectví a poté u Německé spisové komise, která sídlila v Praze od 16. listopadu 1938 a spolupracovala v těchto záležitostech s Českou spisovou komisí.

¹²³ § 2 vládního nařízení č. 136/1940 Sb. o právním postavení Židů ve veřejném životě.

¹²⁴ HOFFMANN, J. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Právnické knihkupectví a vydavatelství V. Linhart. 1940, s. 797-798.

¹²⁵ Vládní nařízení 150/1943: Sbirka zákonů, č. 72/1943, s. 645.

Na základě tohoto nařízení příslušelo rodopisnému úřadu obstarávat doklady pro úřední důkaz rodového původu podle vládního nařízení ze dne 19. května 1939, o opatřování dokladů pro úřední důkaz rodového původu; vystavováním výměrů o rodovém původu rozhodovat v pochybných případech o zařazení protektorátních příslušníků, jakož i osob bez státní příslušnosti, které měli bydliště nebo obvyklý pobyt v Protektorátu Čechy a Morava, podle dědičnosti a rasy; činit zvláštní opatření k ochraně rodopisných písemných památek a řídit veřejné a soukromé rodopisné bádání a dohlížet na ně.¹²⁸

U rodopisných úřadů pro řízení platily obdobné předpisy o řízení před politickými úřady,¹²⁹ až na určité zvláštnosti, které vyplývaly z tohoto vládního nařízení.¹³⁰ Rodopisný úřad mohl v důkazním řízení vyslyšet podle ustanovení o výslechu svědků a znalců také strany. Přísežný výslech svědků, znalců nebo stran prováděly k dožádání rodopisného úřadu řádné soudy, přičemž přiměřeně platilo ustanovení § 37 jurisdikční normy. Svědkové a strany byli oprávněni odepřít výpověď jen tehdy, jestliže by byli výpovědí oni sami, jejich manželé nebo příbuzní v přímé linii vystaveni nebezpečí soudního trestního stíhání, nebo jestliže by byla výpovědí porušena právně uznaná povinnost mlčenlivosti.¹³¹

Strany nebo třetí osoby byly povinny předložit rodopisnému úřadu na jeho příkaz listiny nebo jiné předměty, důležité pro důkaz. Předložení nemohlo být odepřeno.¹³² Na příkaz rodopisného úřadu byly strany nebo třetí osoby povinny se podrobit vyšetření po stránce dědičnosti a rasového původu, zejména byly povinny strpět odebrání krve k provedení krevní zkoušky. Nebezpečí soudního trestního stíhání v případech provádění vyšetření nezakládalo důvod pro odepření.¹³³ O oprávněnosti odepření jakož i o donucovacích prostředcích,¹³⁴ které

¹²⁶ Podle § 1, odst. 1 nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě ze dne 12. prosince 1940 (Věstn. ř. prot., s. 604), kterým se prodlužují a mění některá ustanovení ústavního zákona zmocňovacího ze dne 15. prosince 1938 (č. 330 Sb.), ve znění nařízení ze dne 27. února 1942 (Věstn. ř. prot., s. 42).

¹²⁷ § 1 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹²⁸ § 2 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹²⁹ § 3, odst. 1 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³⁰ Viz odst. 2 až 6 ustanovení § 3 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³¹ § 3, odst. 2 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³² § 3, odst. 3 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³³ § 3, odst. 4 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³⁴ V případě ustanovení § 3 odst. 2 až 4 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

se mají použít a o jejich provedení, rozhodoval rodopisný úřad.¹³⁵ Stížnost k nejvyššímu správnímu soudu nebyla přípustná.¹³⁶

Za vystavení výměru o rodovém původu se vybírala dávka za úřední výkon ve výši padesáti až dvě sta korun.¹³⁷ Tímto nařízením bylo zrušeno ustanovení § 2 vládního nařízení ze dne 4. července 1939, č. 136 Sb. z roku 1940, o právním postavení Židů ve veřejném životě.¹³⁸

Ministrovi vnitra bylo uloženo, aby vydal právní a správní předpisy, potřebné k provedení a doplnění tohoto nařízení.¹³⁹ Ministerstvo vnitra vykonávalo působnost rodopisného úřadu do doby, než rodopisný úřad zahájil svou činnost.¹⁴⁰

3.2.3. Předpisy oddělující Židy od ostatního obyvatelstva

3.2.3.1. Omezování v hostinských a obdobných zařízeních a dalších kulturních zařízeních

Prezidentem zemského úřadu v Praze bylo dne 5. srpna 1939 nařízeno, že Židé smějí navštěvovat hostinské provozovny pouze tehdy, pokud tyto provozovny měly zvláštní prostory přístupné jen Židům.

Vyhláškou policejního ředitelství v Praze ze dne 14. srpna 1939 byla Židům zakázána návštěva veřejných lokálů na Slovanském ostrově, restaurace a kavárny Mánes, na Střeleckém ostrově, restaurace na Petříně a v Hanavském pavilonu, v Riegerových sadech a hlavní restaurace v Královské zahradě, návštěva obecního domu hlavního města Prahy, Lidového domu na Královských Vinohradech a také Lidového domu na Smíchově a majitelům bylo uloženo, aby lokály byly označeny nápisem „Židům nepřístupno“.¹⁴¹

¹³⁵ § 3, odst. 5 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³⁶ § 3, odst. 6 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³⁷ Podle ustanovení vládního nařízení ze dne 21. listopadu 1940, č. 458 Sb., o dávkách za úřední úkony ve věcech správních. § 4 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³⁸ § 5 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹³⁹ § 6, odst. 1 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹⁴⁰ § 6, odst. 2 vládního nařízení o rodopisném úřadu ze dne 1. června 1943.

¹⁴¹ Vyhláška policejního ředitelství v Praze č. 19.334 ze dne 14. srpna 1939.

Majitelům ostatních hostinců, kaváren, vináren a podobných veřejných lokálů, pokud tito majitelé nebo provozní vedoucí byli židovského původu, bylo uloženo, aby své lokály označili nápisem „Židovský podnik“. Nápis podle vyhlášky musel být umístěn na zjevném místě jak vně, tak i uvnitř místnosti. Majitelé ostatních veřejných místností byli povinni vyhradit židovským návštěvníkům zvláštní místnost, aby bylo zajištěno oddělení osob židovského a nežidovského původu. Místnosti museli být označeny jako místnosti určené pro židovské návštěvníky.

Dle bodu 1 vyhlášky pak měly osoby židovského původu zakázaný pobyt v místnostech označených jako židům nepřístupné. Pakliže by oddělení osob židovského původu od osob nežidovského původu nebylo možné, byl podnik označen jako židům nepřístupný.¹⁴²

Dle bodu 2 vyhlášky bylo majitelům veřejných lázní nařízeno, aby pro návštěvníky židovského původu vyhradili zvláštní část lázní a jako takovou ji označili. Pokud to nebylo možné, měli zajistit časové oddělení návštěvníků židovského původu od návštěvníků nežidovského původu.

Bodem 3 vyhlášky bylo osobám židovského původu s okamžitou platností zakázáno koupání a pobyt na městských plovárnách a na všech veřejně přístupných koupalištích včetně koupališť soukromých v pražském policejním obvodu, mimo plovárny, které byly určeny pro osoby židovského původu. Ostatní koupaliště byla označena jako Židům nepřístupná.

V bodě 4 vyhláška nařizovala majitelům nebo provozovatelům živnostenských podniků, kteří byli židovského původu, aby své podniky označili nápisem „Židovský obchod“.

Dalším bodem 5 vyhlášky bylo nařízeno správám veřejných ústavů, jako nemocnic, chorobinců, chudobinců a správám sanatorií, aby učinily opatření, která by vylučovala používání stejných místností a zařízení osobám židovského a nežidovského původu, a aby bylo zabezpečeno odloučené umístění těchto osob.

¹⁴² Vycházím z digitalizovaného textu uveřejněného na http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/5-02_Ghetto_bez_zdi.pdf. Nahlíženo dne 15.10. 2016.

V tomto výše uvedeném bodě byly zároveň stanoveny tresty za porušování této vyhlášky a to finanční pokuta od deseti korun do pěti tisíc korun nebo trestem vězení od dvanácti hodin do čtrnácti dnů.

Obdobné vyhlášky, řešící podstatnou část vztahů mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem, byly vydány celou řadou měst a obcí v Protektorátu Čechy a Morava.

Na základě oběžníku prezidia Zemského úřadu v Praze ze dne 15. srpna 1940 byly tyto separátní prostory zrušeny a výjimečně povoleny jen čistě židovské podniky. Zemským úřadem ze dne 20. února 1940 byla také Židům zakázána návštěva kin a divadel. Židé byli také (již od roku 1939) vyloučeni z árijských spolků a byla jim zakázána návštěva sportovních a jiných podniků.

3.2.3.2. Omezování nákupní dobou

Vyhláškou ze dne 5. srpna 1940 byl Židům zakázán nákup v árijských obchodech mimo denní dobu od 11 hodin do 13 hodin a od 15 hodin do 16.30 hodin. Tato nákupní doba musela být v obchodech vyvěšena. Výnosem ministerstva vnitra ze dne 10. února 1941 bylo vysvětleno, že také nákupní doba pro Židy árijskými osobami se směla dít jen v povolenou nákupní dobu. Nákupní doba neplatila pro lékárny. Později byla nákupní doba v Praze stanovena od 15 hodin do 17 hodin a zároveň byla rozšířena i na lékárny. Dalším předpisem ze dne 20. února byla také omezena nákupní doba uhlí na dobu od 15 hodin do 17 hodin.¹⁴³ V ostatních městech Protektorát Čechy a Morava byla stanovena obdobně. Např. okresní úřad v Klatovech upravil vyhláškou ze dne 24. února 1941 nákupní dobu v obchodech pro Židy v obvodě okresního úřadu Klatovy od 15 hodin do 17 hodin. Stejné omezení nákupní doby bylo stanoveno v Litomyšli přípisem okresního úřadu ze dne 25. února 1941. V Pardubicích na základě vyhlášky okresního úřadu ze dne 26. února 1941. Úprava nákupní doby byla učiněna i ve městě Dvůr Králové, Přerov a Strakonice.¹⁴⁴

¹⁴³ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 276.

¹⁴⁴ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 131.

3.2.3.3. Omezování na úřadech a v dalších institucích

Podobně v případě časového omezování tomu bylo i u návštěv Židů na úřadech, v bankách a jiných institucích, v Národní bance, penzijním ústavu, nemocenské pojišťovně, pojišťovnách, na městských úřadech, pracovních úřadech, v blázincích, nemocnicích a podobných ústavech, kdy byly stanoveny zvláštní hodiny, ponejvíce od 8 hodin do 9 hodin nebo odpoledne v určené dny. Podle sdělení krematoria hl. m. Prahy byly návštěvní hodiny pro Židy stanoveny od 15 hodin do 16 hodin, zpopelnění Židů se mohlo konat od 8 do 10 hodin.¹⁴⁵

Podle sdělení ředitelství pošt v Praze ze dne 24. září 1941 bylo odbavování Židů u poštovních přepážek ve Velké Praze omezeno na poštovní úřad č. 3 v Praze 2, Ostrovní ulici č. 9. Na této poště byly úřední hodiny pro židovské obyvatelstvo stanoveny na dobu od 13 hodin do 17 hodin. Podobné předpisy byly vydány ve městě Beroun, České Budějovice, Kladno, Kolín, Louny, Mělník, Mladá Boleslav, Písek, Plzeň, Rakovník, Tábor, Turnov. V ostatních městech, kde existoval pouze jeden poštovní úřad, bylo odbavování u poštovních přepážek omezeno pro Židy podle místních poměrů rovněž na odpoledne, nejpozději ale do 17 hodin. Od 23. Ledna 1942 se v Praze týkalo i plateb poštovních šekových poukázek, kdy platby poštovními šekovými poukázkami vykonávané Židy mohly být prováděny jen u poštovního úřadu pro Židy Praha 2 Ostrovní 9. Od této doby přestaly být platby přijímány u poštovního šekového úřadu.¹⁴⁶

3.2.3.4. Omezování v dopravě

Oddělení Židů od ostatního obyvatelstva se výrazně projevilo i v předpisech týkajících se dopravy. Již v červenci 1940 byli Židé nápisy na pražských parnicích vyloučeni z přístupu a jízd parníky. Ústřednou pro židovské vystěhování v Praze bylo Židům dne 7. srpna 1940 zakázáno používat spací a lůžkové vozy na říšských a protektorátních drahách.

Tentýž úřad svým pokynem ze dne 22. listopadu 1941 vyloučil Židy z používání autobusů, s výjimkou židovských válečných raněných a slepých. Při uděleném povolení mohli

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 128.

¹⁴⁶ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* Praha: Maxdorf, 1997, s. 277-278.

být Židé jako první vyloučeni v případě návalu. Sedadla mohla být použita jen tehdy, pokud nebyla využita árijskými osobami. Používání trolejbusů nebylo n základ tohoto pokynu dovoleno v žádném případě.

S takovými zákazy se setkáváme obdobně i v jiných městech Protektorátu Čechy a Morava. Např. v Hradci Králové na základě vyhlášky policejního ředitelství v Hradci Králové ze dne 10. dubna 1941 bylo osobám židovského původu zakázáno používat městské autobusy v policejním obvodě Hradec Králové. V policejním obvodě Hradec Králové bylo nakonec zakázáno používat Židy jakékoliv autobusy a trolejbusy. Povolení k použití autobusu mohlo být uděleno pouze tehdy, pokud nebylo možné použít jiného dopravního prostředku. Pokud bylo takové povolení uděleno, užívání autobusů Židy bylo postaveno na následujících podmínkách: v případě návalu mohli být židé jako první vyloučeni, sedadel mohli použít jen tehdy, pokud jich nebylo zapotřebí pro árijce.¹⁴⁷

Další předpisy se týkaly tramvajové dopravy. Oznámením policejního ředitelství v Praze ze dne 13. září 1940 mohli Židé použít tramvaje pouze v posledním voze, a pokud měl tento tramvajový vůz dvě plošiny. Pokud tramvaj měla pouze motorový vůz a žádný vlečný vůz, byl Židům vstup do ní zcela zakázán. U vlečných vozů s jednou plošinou ve středu byla Židům přístupná jen druhá (zadní) polovina vozu.

Dne 21. října 1941 vyšlo omezení, které stanovilo, že od listopadu 1941 budou Židům poskytována zvýhodnění na ceně jízdného, jen pokud potřebovali tito tramvaj k jízdě mezi bytem a pracovištěm a mohli toto prokázat na základě potvrzení zaměstnavatele. Školní děti, které navštěvovali židovské obecné a měšťanské školy s právem veřejnosti, jakož i váleční poškozenci a slepí Židé obdrželi své jízdenky pouze oproti předložení předepsaného potvrzení. Dále tímto omezením bylo stanoveno, že od 4. listopadu 1941 nedostanou Židé žádné síťové, čtvrtletní, měsíční, denní a směrové předplatné jízdenky. Mohli obdržet pouze jedno a dvoutráťové lístky, pokud předložili potvrzení zaměstnavatele, že lístek bude použit pro jízdu mezi bytem a pracovištěm. Lístky vydávané tímto způsobem měly být označeny písmenem „J“. Zároveň byly stanoveny úřední hodiny pro Židy v Elektrických podnicích na dobu od 7.30 hodin do 9 hodin dopoledne.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 129.

Od 23. ledna 1942 byli Židé v době od soboty 15 hodin až do doby skončení provozu tramvají v pondělí ráno v 1 hodinu z tramvajové dopravy úplně vyloučeni. V ostatní dny se mohli dopravovat pouze ti Židé, kteří byli pracovně nasazeni a mohli to příslušně dokázat. Nemocní Židé nad 60 let mohli být přepravováni oproti předložení lékařského vysvědčení nebo průkazu o stáří.

Podle pokynů Elektrických podniků z 8. května 1942 bylo nařízeno, že v době největší frekvence, tj. když je vůz plně obsazen nebo na stanici čeká tolik osob, že by ve voze neměli místo, měl vyzvat průvodčí včas Židy, aby opustili vůz, za což byl i osobně odpovědný. Jízdenky ztratili svou platnost.

Tato otázka byla podobně řešena v jiných městech Protektorátu Čechy a Morava. Např. v Brně bylo Židům od 1. ledna 1940 povoleno dokonce používat přední plošinu posledního vlečného vozu tramvaje a na straně druhé od 1. prosince 1941 byla jim pak zakázána jakákoliv jízda tramvají.

Výnosem ministerstva dopravy ze dne 14. října 1941 směli Židé ve veřejné a soukromé železniční dopravě používat nejnižší třídu ve vagónech. Cesty byly povoleny jen tehdy, pokud bylo předloženo cestovní povolení nebo úřední předvolání od německého nebo protektorátního úřadu. Povolení cesty nebo předvolání se před nástupem jízdy opatřovalo v nádražní pokladně razítkem dne. Židé nesměli používat rychlíky a zrychlené vlaky. Židům nesměli být vydávány lístky na nástupiště. Při přeplněném vlaku byli Židé z dopravy úplně vyloučeni.

Ve výnosu ze dne 14. října 1941 bylo pak nově uvedeno, že Židé smějí používat poslední oddělení posledního vagonu osobních vlaků. Motorový vůz směli použít v případě, že na trati nejezdily parní vlaky. Židé si nesměli dále nárokovat nosičskou službu železnice, nesměli používat čekárny, hostince a jiná zařízení, která souvisela s provozem železnice. Výnosem ministerstva dopravy a techniky ze dne 23. června 1942 G.Z.D 32584/42-15 H 1 došlo ke shrnutí výnosů používání drah Židy.

3.2.4. Další předpisy a policejní opatření regulující život židovského obyvatelstva

Podle vyhlášky zemského prezidenta v Čechách ze dne 8. února 1941 byli Židé, jako vlastníci, uživatelé rybníků, jako vlastníci nebo nájemci rybářského práva na volném povodí nebo na obecním povodí nebo jako pomocníci těchto osob, vyloučeni z provozování rybářství. Židé museli své platné rybářské lístky odevzdat během 7 dnů u úřadů, které je vystavily.

Nařízením říšského protektora v Čechách a na Moravě byly v říjnu 1941 uzavřeny všechny synagogy a modlitebny Židů v Čechách a na Moravě. Říšský protektor vydal toto nařízení s odůvodněním, že se staly shromaždištěm všech podvratných židovských elementů a ohniskem ilegální šeptané propagandy. Zároveň nařídil uvalit ochrannou vazbu na Čechy, kteří zvláště projevovali své přátelství k Židům.

Nechť k osobám sympatizujícím se židovským obyvatelstvem se často projevovale v jednotlivých člancích různých periodik. Např. v článku, který byl otištěn v A- Zetu,¹⁴⁸ pod názvem „ Se židomily jako se Židy!“ se psalo následující:¹⁴⁹ „Domníval-li se někdo, že se při řešení židovské otázky zůstane jen u označení Židů žlutou hvězdou a že návrhy na jejich vystěhování z českých měst zůstanou podle starého zlovyku v kancelářských šuplících, ten se strašně mýlil. Záležitost vzaly nyní do rukou říšské úřady a to je záruka, že otázka bude vyřešena naprosto nekompromisně. Židé od árijského obyvatelstva izolováni budou a k prvním krokům už bylo také přikročeno. Zřídí se pro ně ghetta – jak jsme před časem navrhovali – a tam se budou Židé muset dát konečně jednou do práce, aby si vydělali na živobytí. Podle toho se musí zařídit i ti naivní lidé, kteří se s nimi dosud bavili. Styk se Židy byl jasně označen za protiríšskou činnost. Tím je řečeno, že se židomily bude jednáno stejně jako se Židy. Dokážeš-li se s nimi bavit, půjdeš s nimi do ghetta. Dodatečný nárek nikoho nezachrání.“

Od 12. ledna 1942 byl zakázán prodej českých časopisů Židům, a to jak přímo, tak i nepřímo. Dne 1. května bylo úředně oznámeno, že prodej německých časopisů Židům je

¹⁴⁸ A- Zet. 14. listopad 1941.

¹⁴⁹ Viz http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/5-02_Ghetto_bez_zdi.pdf. Nahlíženo 15.10.2016.

považován za trestný. Téhož měsíce na základě pokynu ze 7. května 1942 byly pro židovské míšence a jejich podnájemníky zakázán periodické časopisy všeho druhu.

Na základě akce, která byla provedena z pověření Ústředny pro židovské vystěhování v Praze, nesměli Židé vlastnit žádné fotoaparáty, měřicí přístroje, psací a počítačací stroje, jízdní kola, přenosné hudební nástroje, kožichy, lyžařské boty a lyžařskou výstroj. Na základě pokynu Ústředny pro židovské vystěhování v Praze byla domácí zvěř, která se nacházela ve vlastnictví Židů nebo árijských příslušníků Židů, jako psi, kočky, okrasní ptáci, odebrána.¹⁵⁰ Pokynem ze dne 5. července 1940 Ústředny pro židovské vystěhování v Praze bylo židům zakázáno používání všech nájemných aut.

Podle výnosu ministerstva pro dopravu a techniku ze 7. ledna 1941 byli Židé v celém Protektorátu Čechy a Morava vyloučeni jako účastníci telefonních stanic s výjimkou židovských právních zástupců, lékařů a porodních asistentek, nemocnic, Židovské náboženské obce a policejně připuštěných zprostředkovatelů zboží. V následujícím roce výnosem ministerstva dopravy a techniky ze dne 25. února musely být úřadem ohlášeny přípojky telefonu árijských účastníků, žijících ve společné domácnosti s Židem. Téhož roku podle výnosu ministerstva pro dopravu a techniku ze dne 31. ledna se zakazovalo Židům používání veřejných telefonů, tj. veřejných telefonních stanic na poštovních úřadech, veřejných smluvních telefonů a veřejných mincovních telefonů.¹⁵¹

Život židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava regulovala i celá řada policejních opatření. V září 1939 bylo nařízením tajné policie nařízeno, aby Židé po osmé hodině večer neopouštěli své byty. Téhož měsíce dne 23. a 24. byly Židům odebrány rozhlasové přijímače.

Dne 16. srpna 1940 bylo policejním ředitelstvím v Praze nařízeno, aby se majitelé veřejných lokálů dosud společných, židovským návštěvníkům přístupných a jako takových zvenku označených, rozhodli buď pro čistě árijský, nebo čistě židovský podnik a tento zvenčí označili.

¹⁵⁰ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* Praha: Maxdorf, 1997, s. 289.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 278.

Pokynem policejního ředitelství v Praze ze dne 9. prosince 1940 bylo Židům zakázáno, aby se zdržovali o burzovních dnech na Pražské plodinové burze v Praze 2 a v jejím okolí, tj. v Nekázance, v Panské, Senovážné a Dlážděné ulici, v úseku Jindřišské ulice mezi Panskou a Dlážděnou ulicí a v západní části Senovážného náměstí, tj. od Plodinové burzy až k Dlážděné ulici.¹⁵² Dne 16. ledna 1941 bylo také i brněnským Židům v Brně zakázáno, aby se zdržovali v blízkosti Plodinové burzy.

Vyhláškou policejního ředitelství v Praze ze dne 23. ledna 1941 byli vyzváni Židé bydlící v obvodu Velké Prahy, aby odevzdali řidičské průkazy motorových vozidel a potvrzení o zanesení vozidla do registrace.¹⁵³ Povolení k řízení motorových a přívěsných vozidel nesměla být Židům již vystavována. Všechny školy, podniky, ústavy apod., které školili v obvodu Velké Prahy řidiče, měli zakázáno, aby Židy přijímali do školy. Obdobně bylo totéž nařízeno i na Moravě policejním ředitelstvím v Brně dne 24. ledna 1941.

V červenci 1941 bylo policejním ředitelstvím zakázáno Židům chození a pobývání ve všech veřejně přístupných lesích v obvodu Velké Prahy, včetně soukromých lesů. Dne 4. září 1940 oznámením v tisku bylo zakázáno vstupovat i do všech městských lesů.

29. července 1941 zakázalo policejní ředitelství v Praze Židům pobývání na obou březích Vltavy v úseku mezi železničním mostem na Smíchově a Hlávkovým mostem. Dne 31. října 1941 byl Židům opět policejním ředitelstvím v Praze průchod Hradem a přístup do nejbližšího okolí Hradu.

4. prosince 1941 byl židovskému obyvatelstvu zakázán přístup na všechna veřejná shromáždění, do muzeí, na výstavy, do čítáren, obrazových galerií, archivů apod., na aukce knih, uměleckých předmětů a uměleckoprůmyslových výrobků, jakož i na výstavy sloužící stejným účelům.

12. prosince 1941 zakázalo policejní ředitelství v Praze pobývání a návštěvu vánočního trhu na Karlově náměstí. Kromě toho bylo Židům zakázáno procházet jízdní drahou, která tvořila pokračování Žitné ulice.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tomu již předcházela oběžník protektorátního ministerstva vnitra ze dne 11. ledna 1941, kterým byly okresní úřady vybídnuty, aby Židům odňaly řidičské a jízdní průkazy. Viz Oběžník ministerstva vnitra ze dne 11. ledna 1941, č. 38.525-13.

2. ledna 1942 byl Židům policejním ředitelstvím v Praze zakázán průchod přes park u Muzea a spojovací cestu, vedoucí k Jindřišskému kostelu, a to ze Sedmihradské ulice k Jindřišskému kostelu.

Vyhláškou policejního ředitelství v Praze ze dne 21. února 1942 bylo Židům zakázáno používat prádelny všeho druhu a vyhláškou z téhož dne přijímat od Židů oděvy a jiné předměty k barvení a chemickému čištění.

Další vyhláškou ze dne 5. června 1942 bylo Židům zakázáno, aby v době od soboty 15 hodin až do pondělí 8 hodin pobývali na následujících místech: na Václavském náměstí, na Příkopech, na Národní třídě a v Hybernské ulici. Dále nesměli vstupovat do ulic před Hlavním nádražím, do Von Weberovi ulice,¹⁵⁴ Beethovenovy ulice,¹⁵⁵ ulice Richarda Wagnera,¹⁵⁶ a Bolzanovy ulice. Také se nesměli pohybovat v přístupových ulicích vedoucích Trojou k zoologické zahradě, tj. Vltavskou ulicí, Trojskou, U pomologického ústavu, Nad Kazankou, u převozu v Salabově statku.

3.2.5. Předpisy týkající se bydlení, stěhování a vystěhování židovského obyvatelstva

3.2.5.1. Bydlení a stěhování

Předpisem, který se dotýkal bytové problematiky, bylo např. oznámení ze dne 19. dubna 1940, které se zaobíralo změnou bydliště Židů. Na základě tohoto oznámení měli Židé povinnost ve smyslu §6 nařízení o židovském majetku ze dne 21. června 1939 hlásit ihned změny svého bydliště příslušné židovské náboženské obci.¹⁵⁷

Dne 25. října 1940 bylo vydáno nařízení policejního ředitelství v Praze o zákazu stěhování osob židovského původu. S okamžitou platností zakazovalo osobám židovského původu změnu stálého bydliště i přechodné vzdalování se z obvodu Prahy, pokud zde měli

¹⁵⁴ Dnes Washingtonova ulice.

¹⁵⁵ Dnes Opletalova ulice.

¹⁵⁶ Dnes Wilsonova ulice.

¹⁵⁷ PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 109.

trvalé bydliště. Výjimečné povolení mohla udělit příslušná náboženská obec po slyšení u Ústředny pro židovské vystěhovalce.

Dne 5. května 1940 bylo vydáno upozornění pro nájemníky v obecních domech, že podle zprávy, která byla uveřejněna v deníku *Der Neue Tag*, obdrží všichni neárijci bydlící v obecních domech s okamžitou platností výpověď.¹⁵⁸ Dne 13. září 1940 nařídila Ústředna pro židovské vystěhování v Praze, že Židé v Praze již více nesmějí najímat volné byty. Židé se mohli tak nastěhovat pouze do bytů dosud užívaných Židy.

Nařízením říšského protektora o pronajímání židovských bytů ze dne 7. října 1940 (511/40) bylo stanoveno, že byty, které byly pronajaty Židům, při zrušení nájemní smlouvy, směly být pronajaty pouze se souhlasem Ústředny pro židovské vystěhování v Praze. Nájemní smlouvy, které odporovaly tomuto ustanovení, byly považovány za neplatné. Ústředna mohla provádění tohoto oprávnění převést na Oberlandrát.¹⁵⁹ Pokud byly byty proti tomuto ustanovení nebo obejitím tohoto nařízení pronajaty, mohla pak Ústředna pro židovské vystěhování nařídit vyklizení bytu a eventuálně požádat soud o exekutivní nucené vyklizení na náklady pronajímatele.¹⁶⁰

Podle vládního nařízení ze dne 26. února 1941 o zvláštních opatřeních obcí v bytové péči se nájemní a jiné smlouvy o užívání bytu nevztahovala ustanovení o předchozím souhlasu obce k pronájmu nebo jinému užívání bytu. Proto byty po Židech byly vyjmuty z vládního nařízení z 15. května 1941 o mimořádných opatřeních obcí v péči o byty z 26. února 1941. Podle vládního nařízení ze dne 26. června 1941 o ochraně nájemníků před výpovědí se nevztahovala ochrana nájemníků před výpovědí na židovské nájemníky.¹⁶¹ Pro Židy tak neplatila žádná ustanovení o ochraně nájemníků a vrchní zemský rada mohl kdykoliv vypovědět nájemní smlouvu se židovským nájemníkem, pokud odporovala dle jeho názoru veřejnému zájmu.¹⁶²

Právními předpisy byla řešena i problematika pronájmu prostor, které byly užívány k živnostenskému podnikání. Podle nařízení říšského protektora ze dne 2. května 1941 o

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 110.

¹⁵⁹ § 1 nařízení říšského protektora o pronajímání židovských bytů ze dne 7. října 1940.

¹⁶⁰ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 285.

¹⁶¹ §7 odst. 2 vládního nařízení o ochraně nájemníků před výpovědí ze dne 26. června 1941 (248/41).

¹⁶² PETRŮV, H. *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000, s. 110.

pronajímání živnostensky používaných prostorů židy, podléhalo znovupronajmutí prostorů nebo nemovitostí, které byly po 12. únoru 1941 najmuty Židem k živnostenským účelům, přezkoumání Oberlandrátem.¹⁶³

Oberlandrát dle tohoto nařízení mohl prohlásit nájemní smlouvu za ukončenou a nařídít vyklizení nájemcem, eventuálně soudní exekucí na náklad nájemce.¹⁶⁴

V případě výše uvedené problematiky bydlení, pro naši představu, jak to bylo v tehdejší praxi, jsou pro nás důležité jednotlivé prameny pocházející z protektorátního období. Tak tomu je i v případě hlášení a zpráv Židovské náboženské obce.

Jednou z těchto zpráv je zpráva z prosince 1942 o uvolnění, vyklizení a dalším využití bytů původně obývaných židovským obyvatelstvem, o obhospodařování a ohodnocení zanechaných bytů, nábytku a movitostí a o rozsahu prací s těmito úkoly spojených:¹⁶⁵

Z této zprávy se dozvídáme např. o stavu, počtu židovských bytů, jejich vyklizování a uvolňování.

„Stav židovských bytů k 1. říjnu 1940 činil 14 920 bytů.

Přestěhováním a sestěhováním Židů do společných bytů se uvolnilo 4476 bytů

Odstěhováním a přeložením bydliště do Terezína se dále uvolnilo 8101 bytů.

Z toho bylo 2901 bytů zcela vyprázdněno tím, že byl odvezen nábytek a movitosti, což odpovídá ploše 232 080 m².

K úplnému vyklizení zbývá ještě 5200 bytů o ploše 416 000 m².

Uvolněné byty budou dány k dispozici bytovému úřadu NSDAP.“

Dále je zde kladen důraz na hospodářský význam. Ve zprávě se píše, že „Obhospodařování zanechaných bytů, nábytku a ostatních movitostí má velký význam pro národní hospodářství; ani největší obchodní domy a skladiště z dob mírových nejsou svým rozsahem srovnatelné s tímto majetkem. Tím více musí být tato činnost oceněna v dobách válečných, kdy výroba takového zboží, o jaké tu jde, ustupuje do pozadí za potřebami důležitými pro válku. Racionální údržba a rozdělování tohoto cenného zboží, které je

¹⁶³ § 1 nařízení říšského protektora o pronajímání živnostensky používaných prostorů židy ze dne 2. května 1941.

¹⁶⁴ § 2 nařízení říšského protektora o pronajímání živnostensky používaných prostorů židy ze dne 2. května 1941.

¹⁶⁵ Vycházím z textu zprávy uvedené v KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 309-312.

v současné době nenahraditelné, vyžaduje hospodárnou, odborně vedenou práci i odborné a pečlivé zacházení.“

Zvláštní péče dle zprávy měla být věnována objektům kultovně historické hodnoty, zejména uměleckým předmětům, které měly být odborně posuzovány vybranými znalci a umístěny ve zvláštních skladech.

Z největší části obstarávalo tuto práci tzv. Treuhandstelle. Než bude věnována pozornost dalšímu textu zprávy, je třeba si osvětlit výraz Treuhandstelle.¹⁶⁶ Treuhandstelle je středověký název pro vynucenou majetkovou správu k věrné ruce. V době Protektorátu Čechy a Morava se jednalo o správní oddělení při Židovské náboženské obci v Praze, jehož úkolem bylo shromažďovat majetek po deportovaných Židech.

O složení tohoto orgánu, tj. organizačního i personálního, se dozvídáme také z dodatku k administrativnímu členění Židovské náboženské obce v Praze:¹⁶⁷

T Treuhandstelle při Židovské náboženské obci v Praze

Přednosta oddělení S. Krämer

Zástupce přednosta oddělení H. Treitel

T 0 Kancelář přednosta

Dr. Říhová

T 1 Sekretariát

Pollak – Hostovský – Merksamer

T 10

Kancelář sekretariátu

T 12

Kontrolní služba a zpracování zvláštních příkazů

Grün

T 17 Statistika

T 18 Evidence

Pollak

T 180 Evidenční kancelář

¹⁶⁶ K tomu dále podrobněji v kap. pod názvem Treuhandstelle.

¹⁶⁷ Vycházím z dokumentu, který je uveřejněný v naskenované podobě na stránkách Židovského muzea v Praze http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/173663. Nahlíženo 9.10.2016.

Rubens – Hammershlag

T 181 Archiv

Fr. Fischer

T 185 Kartotéka

T 2 Úschova klíčů

Wulkan – Grünberger

T 3 Soupis a klasifikace

T 30 Pověřenci

Böhm – Kluger

T 33 Zjišťovací služba /klasifikace/

arch. Blitz

T 4 Balení a přeprava

Treitel

T 41 Baliči

Nokolo

T 42 Přeprava

inž. Dörfler

T 5 Správa skladů

Brod

T 6 Revize majetkových seznamů

Dr Singer

T 9 Administrativa

T 90 Pokladna

Steiner – Weinstein

T 91 Pisárna

Adler

T 94

Správa balicího materiálu

Satz

T 940 Skladiště balicího materiálu

T 99 Noční služba

Popper

V textu zprávy dále následovalo, že „Přitom musí být brán ohled na to, že odvoz nábytku a jiných movitostí nesmí být prováděn nákladními auty podle zákazu, obsaženého v nařízení o místní dopravě [Verfügung der Gruppe Nahverkehr].“ K dispozici dle zprávy byly pouze koňské potahy, které zejména za zimního počasí omezovaly rychlé provádění práce. Dále bylo ve zprávě řečeno, že také skladištní prostor nejde neomezeně rozšiřovat, a že skladištní prostory, které byly k dispozici, byly již využity a na jejich rozšíření nyní či v blízké budoucnosti nešlo pomýšlet. Zpráva dále informovala o omezeném počtu znalců, který byl k dispozici, nestačil v krátké době zpracovat všechen materiál a že budoucí pracovní výkonnost se tak proto musela držet v dosavadním rozsahu.

Ve zprávě je zmíněno, že na venkově tuto práci, kterou v Praze vykonává Treuhandstelle, obstarávají obchodní vedoucí okresních hejtmanství.

Po odstěhování Židů z Protektorátu Čechy a Morava byl zanechaný nábytek a jiné movitosti evidovány, zabaleny a odtransportovány Treuhandstelle. Treuhandstelle spravovala veškeré sklady, v nichž byl tento nábytek a jiné movitosti utříděn, uspořádán a připraven k prodeji. Ve zprávě je dále uveden přesný postup prací:

1. Přebírání klíčů

Treuhandstelle přebírá klíče od bytů odstěhovaných Židů a vede trvalou evidenci až do doby, kdy je byt zcela vyklizen. Po úplném vyklizení bytu jsou klíče předány Ústřednímu úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě.

2. Klasifikace

Byty jsou nejprve vyhledány klasifikační skupinou, která zjišťuje velikost bytu, popíše ho, klasifikuje bytové zařízení a zařizuje odvoz zanechaných potravin, aby je uchránila před zkažením.

3. Soupis majetku

Soupis majetku nacházejícího se v bytech je prováděn vždy třemi pověřenci, kteří vykonávají svoji práci podle ulic a obvodů, což umožňuje co nejracionalnější využití pracovních sil.

4. Ohodnocení

Následuje ocenění nábytku a jiných movitostí úředními odhadci, kteří jsou objednáni Ústředním úřadem pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě.

5. Odvoz

Po ocenění se předměty odborně zabalí a nábytek se připraví k odvozu. Cenné umělecké předměty zabalí zvláštní, k tomu určená skupina. Nábytek se odveze do skladu nábytku, ostatní předměty do centrály k roztřídění a potom do jednotlivých speciálních skladů.

6. Kontrola

Seznamy majetku odstěhovaných Židů se přezkoumávají, aby se zjistilo, zda byl podchyten všechn uvedený nábytek a movitosti. S nábytkem a jinými movitostmi, které přitom kontrola zjistila a které se nacházejí v opatrování třetí osoby, zachází Treuhandstelle stejně jako s nábytkem a předměty, které byly v bytě ponechány.

7. Zabezpečovací služba

Opatrování bytů odstěhovaných osob zajišťuje zabezpečovací služba, která byty pravidelně navštěvuje, aby se předešlo škodám způsobeným mrazem i škodám jiným a vzniklé škody se odstranily. Po každé návštěvě bytu pověřencem Treuhandstelle jsou dveře bytu zapečetěny.

8. Evidence a vedení kartotéky

Všechny pracovní postupy se evidují, vedou v kartotéce a kontrolují. K tomuto účelu je vedena jak kartotéka všech odstěhovaných Židů, tak i přesná evidence všech bytů. Oddělení evidence a kartotéky zaručuje, že kdykoliv může poskytnout přehled o stavu každého jednotlivého bytu.

Zpráva se zmiňuje o rozsahu dosud vykonaných prací:

„Treuhandstelle podchytila dosud 8 101

Z toho je zcela vyprázdněno 2 901

K vyprázdnění zbývá 5 200 bytů.

Do skladu bylo převedeno 2 310 bytů.

K použití bylo předáno:

Říšské pracovní službě 13

Zemědělskému úřadu 534

Armádě [Wermacht] 27

NSV [Sociální odbor NSDAP] 17

Celkem 2 901 bytů.

Celková cena nábytku, převedeného do skladu činí K 24, 745.799,-.

K odvozu nábytku a movitostí bytů bylo použito 15 263 fůr.

K převezení nábytku a movitostí, nacházejících se ještě v 5 200 bytech je zapotřebí 27 350 fůr, takže celkem musí být použito 42 613 fůr.

K zvládnutí dosud vykonaných prací bylo od 15. Října 1941 do 30. Listopadu 1942 zapotřebí 1 633 714 pracovních hodin.

K vykonání dosud neprovedených prací bude třeba přibližně 4 900 000 pracovních hodin.

Treuhandstelle má k použití 56 skladů o ploše 36 400 m².

Kdyby předměty, které dosud zůstaly v bytech, musely být najednou převedeny do skladu, bylo by zapotřebí dalších 145 600 m², což odpovídá 3,5 násobku plochy Václavského náměstí města Prahy.“

K této zprávě nelze nic jiného říci, než, že je to šokující!

Dne 15. února 1943 bylo Ústředním úřadem pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě stanoveno, že Židé se smějí stěhovat jen do obvodů Praha I, II a V. Jelikož bylo možné osobám hledajícím byt přidělit pouze ty byty, v nichž byl přítomen hlavní nájemník, a protože prostory po vystěhovaných podnájemnících byly z velké části vybaveny nábytkem a jinými movitostmi, musely se přesně prověřit bytové prostory, které byly k dispozici. Přezkoumání bylo o to naléhavější, že s každým odbaveným transportem nastaly četné změny, jako např. odcestování hlavního nájemníka a tím i zánik možnosti dalšího obsazení těchto bytů.¹⁶⁸

S bydlením a stěhováním (popř. vystěhováním) souvisela také otázka nemovitostí a jejich převádění na Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu. Při transportech z Kolína, Olomouce, Moravské Ostravy, Tábora, Klatov, Pardubic, Hradce Králové, Mladé Boleslavi, Uherského brodu a u 25 transportů z Prahy spolupracovalo oddělení pro odbavování transportů, které sepisovalo též správu o nemovitostech, ve kterých se uvádělo, které spisy byly dodány jako podklad k transportním spisům a které spisy byly Vystěhovaleckému fondu pro Čechy a Moravu předloženy již dříve.¹⁶⁹

¹⁶⁸ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu (Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942, Dokumenty)*. Praha: Maxdorf, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, s. 394.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 396.

Dále byly předkládány veškeré požadované podklady ke všem nemovitostem venkovských náboženských obcí, které měly být převedeny do vlastnictví Vystěhovaleckého fondu pro Čechy a Moravu. Podle nařízení o obstarávání podkladů pro nemovitosti byly výslovně vyňaty zemědělské pozemky většího rozsahu než 5 ha, o kterých neměly být založeny žádné spisy. Avšak v listopadu 1942 byl vydán příkaz, na základě kterého i tyto pozemky byly do akce zařazeny a byly o nich založeny spisy.

Koncem prosince 1942 bylo vydáno nařízení zhotovit souhrnný seznam soukromého židovského nemovitého majetku v celém Protektorátu Čechy a Morava s výjimkou oblastí hlavního města Prahy a okresního hejtmanského obvodu Brno. Tento seznam měl obsahovat veškeré nemovitosti, domy i parcely. V něm měli být uvedeni majitelé a jejich registrační číslo a číslo transportu, případně pokud neodcestovali, jejich poslední adresa. Seznam měl být rozčleněn podle obvodů správy z příkazu Říše úřadujících okresních hejtmanů, uvnitř pak podle soudních okresů a v jejich rámci podle katastrálních obcí.

K 31. březnu 1943 bylo předloženo přibližně 8250 spisů k nemovitostem a 7090 zpráv. Jednalo se o hotové, doplněné a v konečné verzi připravené spisy. Zprávy byly výsledkem odhadů, předložených zakládacích listin, kupních smluv, potvrzení o výmazu, zúčtování apod.¹⁷⁰

3.2.5.2. Vystěhování

Pro záležitosti vystěhování Židů bylo dne 21. července 1939 nařízeno říšským protektorem zřízení Ústředny pro židovské vystěhování – Zentralstelle für jüdische Auswanderung. Tehdejší říšský protektor Konstantin von Neurath zdůvodňoval její založení tím, že má napomáhat židovskému vystěhovalectví z Protektorátu Čechy a Morava a zabraňovat jakýmkoliv průtahům, které by při jeho realizaci mohly vzniknout.

Jejím vedením byl říšským protektorem pověřen náčelník bezpečnostní policie u říšského protektora v Čechách a na Moravě. Tím byl SS oberführer dr. Walter Stahlecker. Chod Ústředny pro židovské vystěhování spolu s ním ovlivňoval až do září 1939

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 397.

hauptsturmführer Adolf Eichmann.¹⁷¹ Po odchodu Stahleckera do Norska, kde zastával funkci velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby, převzal od dubna 1940 dozor nad Ústřednou pro židovské vystěhování Horst Böhme. Po Adolfu Eichmanovi, který odešel do Berlína, se stal jejím výkonným ředitelem Hans Günter. Ten tento úřad zastával až do května roku 1945.¹⁷²

Ústředna pro židovské vystěhování byla jediným kompetentním orgánem pro všechny záležitosti vystěhování Židů. V počátečním období svého vzniku platila jen pro Prahu a nejbližší okolí, přičemž měla sama řídit postup pro ostatní části Čech a Moravy.

Od 16. února 1940 byla její kompetence rozšířena na celý Protektorát Čechy a Morava. Nařízením říšského protektora o nakládání se Židy a židovskými organizacemi ze dne 5. března 1940 dostaly židovské náboženské obce v Čechách a na Moravě za úkol, aby se staraly o všechny Židy na úseku vystěhovalectví.

Ve své činnosti byla Ústředna pro židovské vystěhování v Praze již od svého počátku velmi produktivní. Do konce roku 1939 bylo vydáno 6 918 pasů, v roce 1940 bylo vydáno 8 672 pasů a za první čtvrtletí v roce 1941 bylo vydáno 1 192 pasů.¹⁷³ Za vydání pasů zaplatili židovští žadatelé o vystěhování v době od 12. září 1939 do konce března 1941 více než 1, 9 milionu korun, přičemž jenom poplatky na kolcích je stály asi 800 000 korun.¹⁷⁴

Nevyšší vlna vystěhovalectví především probíhala do 1. září 1939. Po vypuknutí druhé světové války se možnosti vystěhování značně omezily. Přesto se do 31. prosince 1939 z Protektorátu Čechy a Morava legálně vystěhovalo 19 016 Židů. O poměrně velké vystěhovalecké vlně lze hovořit ještě do konce roku 1940, kdy tehdy celkový počet Židů činil 24 017. Od té doby až do listopadu 1942, kdy vystěhování de facto skončilo, se toto číslo zvýšilo již jen o pouhých 1 960 osob. Celkem tedy legálně se z Protektorátu Čechy a Morava vystěhovalo 25 977 Židů. Poté již legální vystěhování nebylo možné.¹⁷⁵

¹⁷¹ MILOTOVÁ, J. Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze. In: *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha: Academia, 1997, s. 12.

¹⁷² KRYL, M. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 38.

¹⁷³ KÁRNÝ, M. *Konečné řešení*. Praha: Academia, 1991, s. 37.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ POLÁK, E. Perzekuce Židů v Protektorátu v letech 1939-1941. In: *Nisko 1939-1994: Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*. Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference. Ostrava 1995, s. 177-178.

Při Ústředně pro židovské vystěhování v Praze byl zřízen i tzv. vystěhovalecký fond – Auswanderungsfond, který spravoval velitel bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v Praze, do něhož plynuly veškeré poplatky, zkonfiskovaný židovský majetek a majetek židovských emigrantů a v neposlední řadě také těch, kteří byli později deportováni do ghatt a koncentračních táborů.¹⁷⁶

Výnosem ministerstva financí ze dne 17. ledna 1940 byly vydány zevrubné pokyny daňovým správám, které se týkaly vystavování potvrzení o nezávadnosti k účelům vystěhování. Vládním nařízením ze dne 23. června 1939,¹⁷⁷ se upravoval vývoz přenosného majetku a cenných předmětů při vystěhování a vládním nařízením ze dne 23. listopadu 1939 byla vydána ustanovení o vystěhovalecké dani.¹⁷⁸

Vystěhovalecké dani podle vládního nařízení podléhali bývalí českoslovenští státní občané, němečtí státní příslušníci a osoby bez státní příslušnosti, kteří se po 14. březnu 1939 vystěhovali z území Protektorátu Čechy a Morava nebo se měli vystěhovat, pokud jejich majetek v den vzniku daňové povinnosti přesáhl dvě sta tisíc korun nebo pokud v daňovém roce 1938 nebo později měli zdanitelný příjem sto čtyřicet tisíc korun.¹⁷⁹

Do jmění, které bylo podrobeno dani, se započítávaly i dary, které poplatník po 14. březnu 1939 poskytl, jestliže přesahovaly úhrnem částku 10 000 korun.¹⁸⁰ Zároveň bylo ministerstvo financí zmocněno, aby od započítávání osvobodilo dary k vědeckým, vyučovacím, dobročinným, lidumilným a obecněprospěšným účelům.¹⁸¹

Vystěhovalecká daň obnášela 25% čisté hodnoty jmění.¹⁸²

S podáním přiznání byl zároveň poplatník povinen „zapřavití bernímu úřadu“, kterou určoval ministr financí, daň připadající na přiznanou čistou hodnotu jmění. Pokud byla daň zaplacená včas, nebyl vydán platební výměr, ledaže by o něj požádal poplatník.¹⁸³ Pokud

¹⁷⁶ KRYL, M. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 42.

¹⁷⁷ Vládní nařízení č. 155/1939 Sb., ze dne 23. června 1939.

¹⁷⁸ Vládní nařízení č. 287/1939 Sb., ze dne 23. listopadu 1939. Platnost tohoto nařízení byla prodloužena 18. prosince 1941 na základě vládního nařízení č. 46/1942 Sb. do 31. prosince 1942.

¹⁷⁹ § 1 a § 2 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸⁰ § 4, odst. 1 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸¹ § 4, odst. 2 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸² § 7 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸³ § 12 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

poplatník nepodal přiznání vůbec nebo včas, nebo nebyla daň zaplacená, nebo neodpovídala-li hodnota jmění uvedeného v přiznání skutečné hodnotě jmění, vyměřila se daň platebním výměrem.¹⁸⁴ Poplatník byl povinen zaplatit daň do třiceti dnů po doručení platebního výměru.¹⁸⁵

Pokud daň nebyla zaplacená, měl poplatník povinnost zaplatit za každý po dni splatnosti následující měsíc, třeba i započatý, poplatek z prodlení ve výši 1% dlužné částky.¹⁸⁶ Pokud by poplatník nezaplatil daň s poplatkem z prodlení ani do šedesáti dnů po vzniku daňové povinnosti nebo do třiceti dnů po dni splatnosti, mohla mu uložit berní správa bez dalšího řízení finanční pokutu až do výše čtyřnásobku nezaplacené daně a mimo to mu mohla uložit trest vězení od 14 dnů do 1 roku.¹⁸⁷

Kdo ve věci vlastní daně anebo jako zástupce nebo zmocněnec v rozporu s informací stranou mu danou v přiznání, v odpovědi na dotaz finančního úřadu, v opravném prostředku nebo v jakémkoliv jiném podání k finančnímu úřadu něco nesprávného uvedl nebo potvrdil nebo zatajil něco, co byl povinen uvést, nebo do stanovené lhůty nepodal přiznání, bylo-li takové jednání nebo opominutí způsobilé vyměření zákonné daně zmařit nebo přivodit vyměření menší než zákonné daně, byl potrestán peněžitou pokutou až do výše desetinásobku daně, mimo to mohl být potrestán vězením od 14 dnů do 2 let.¹⁸⁸

Ve výše uvedených případech mohla berní správa obstatit všechno poplatníkově jmění v tuzemsku. Obstateno mohlo být pouze jmění poplatníka, nikoliv jmění jeho dědiců, i když tito ručili za daň. Obstatení jmění, které bylo nařízené za života poplatníka, mělo však účinky proti dědicům. Obstatení se netýkalo pouze jmění, které měl poplatník v den vyhlášení obstatení, nýbrž i jmění, které mohl později nabýt.¹⁸⁹ Obstatením ztrácel vlastník věci nebo ten, komu patřilo obstatené právo, oprávnění věcí nebo právem nakládat.¹⁹⁰ U nemovitostí a knihovních práv se obstatení poznamenalo na návrh finanční prokuratury ve veřejných knihách. Poznámka měla ten účinek, že zápisy, kterými se obstatené právo postupovalo, zatěžovalo, omezovalo nebo zrušovalo, mohly být povoleny jen se souhlasem

¹⁸⁴ § 13 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸⁵ § 14 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸⁶ § 15 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸⁷ § 16, odst. 1 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸⁸ § 16, odst. 2 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁸⁹ § 17, odst. 1 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁹⁰ § 17, odst. 2 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

úřadu, který obstavení nařídil.¹⁹¹ Obstavení jmění bylo jistotou za daň, peněžitou pokutu, poplatků z prodlení a náklady řízení. Peněžitá pokuta a náklady řízení mohly být tímto způsobem zajištěny i tehdy, nebyl-li trest dosud uložen. Zajištění se vztahovalo také na poplatky z prodlení za budoucí dobu. Obstavení bylo zrušeno, jakmile odpadl důvod.¹⁹²

Nařízení také stanovilo, kdo ručí za daň. Podle nařízení ručili za daň manželé navzájem celým svým jměním, pokud oba podléhali dani. Dále všichni, kteří po 14. březnu 1939 byli poplatníkem obohaceni tím, že nabyli buď bezplatně, nebo bez přiměřeného protiplnění jmění podrobené zásadně dani, jestliže jeho hodnota přesahovala deset tisíc korun. Tyto osoby ručily však jen za část daně, poměrně připadající na hodnotu převedeného jmění. Pokud nabyvatel prokázal, že zmíněné jmění bezelstně spotřeboval, mohlo být ručení ještě omezeno na zbývající obohacení.¹⁹³ Pokud daň zaplatila výše uvedená ručící osoba, příslušelo jí právo postihu proti ostatním zúčastněným osobám co do poměrné části zaplacené daně.¹⁹⁴

3.2.5.3. Treuhandstelle

Treuhandstelle byla největším a v podstatě samostatným oddělením Židovské náboženské obce,¹⁹⁵ které podléhala jen administrativně. Toto oddělení mělo i svou hospodářskou správu, která zabezpečovala byty, mobiliář a cennosti deportovaných Židů. Židé, kteří byli zařazeni do transportu, si mohli vzít totiž sebou pouze zavazadlo o maximální váze 50 kg. Na seřadišti musel každý Žid vyplnit velmi podrobný dotazník, v němž veškerý svůj majetek odkazoval Ústředně pro vystěhování. Treuhandstelle měla v Protektorátu pro nacistické představitele mimořádný význam. Všechny majetek, který byl tímto oddělením evidovaný a uskladněný se stal židovským konfiskátem Ústředny pro židovské vystěhování a mnozí nacisté ho využívali pro své obohacení.

Oddělení vzniklo dne 13. října 1941, a následně nato bylo zřízeno oddělení klíčů, oddělení zmocněnců a baličů, kteří pracovali přímo v uvolněných bytech. V listopadu 1941 oddělení evidence, kartotéční, přepravní, kontroly majetkových prohlášení, správy materiálu, písárna a oddělení pro styk s Pozemkovým úřadem. V prosinci 1941 ještě přibyl archiv,

¹⁹¹ § 17, odst. 4 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁹² § 17, odst. 4 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁹³ § 20, odst. 1 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁹⁴ § 20, odst. 2 vládního nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

¹⁹⁵ V této kapitole vycházím především z KREJČOVÁ, H., VLČEK, M. Návraty paměti. Praha 2007, s. 25-46.

oddělení odhadců a statiky. Následný nárůst prací a administrativy si v lednu 1942 vyžádal zřízení oddělení kontroly a přibýly další sklady.

V únoru 1942 bylo ustanoveno samostatné vedení Treuhandstelle a tím došlo v rámci obce k jejímu osamostatnění. Byla zahájena činnost oddělení klasifikace bytů a byly zřízeny další sklady. Sklady se pak rozlišovaly na sklad uměleckých předmětů, tkaných látek a bot, koberců, elektrických zařízení, knih, fotografií a obrazů, šicích strojů, potravin, hudebních nástrojů, lékařských nástrojů a léků, domácího a kuchyňského nářadí, fotografických a optických předmětů, porcelánu a skla, kůže a galanterie, jídelních příborů a zboží z alpaky, hodin, rukavic, ledniček a plynových sporáků, jednotlivých cenných kusů a nově vyrobeného zboží.

Od listopadu 1942 disponovala Treuhandstelle padesáti šesti sklady a mobiliář byl rozmístěn ve dvou stech sedmdesáti sedmi místnostech. Maximálního počtu skladů bylo dosaženo v lednu 1944 a to v počtu šedesáti dvou. Do konce roku 1945 došlo k jejich razantnímu snížení a nakonec jich zůstalo čtyřicet včetně deseti skladů Nacionálně socialistické organizace pro dobročinnost.

V čele Treuhandstelle stál přednosta, zároveň správce mobiliáře, a jeho zástupce. Do počátku roku 1943 zastával vedoucí funkci Salo Krämer. Poté co se přechodně stal židovským starším, v této funkci ho vystřídal Artur Blitz a po jeho deportaci v říjnu 1944 převzal vedení Arnošt Recht, který ve funkci přednosta zůstal až do konce války.

V sekretariátu vedení se soustřeďovaly veškeré zprávy od jednotlivých oddělení Treuhandstelle a také zásadní informace z vedení obce. Vedení Treuhandstelle se muselo zabývat též požadavky a příkazy od Ústředny pro vystěhování, provádělo jejich následnou distribuci na jednotlivá podřízená oddělení a zajistit jejich rychlé vyřizování. Předkládalo také své výroční zprávy, které bilancovaly každý předcházející rok.

Časem si narůstající aparát vyžádal zřízení kontrolního oddělení, které spadalo pod úsek Sekretariátu vedení. Toto oddělení zejména pak provádělo kontrolu venkovní služby i zaměstnanců a přezkum skladů a skladových knih. Provádělo namátkové kontroly, kterými se zjišťovalo, zda zadané práce jsou vykonávány správně a zda je dodržována předepsaná pracovní doba, především se dohlíželo na přesný příchod zaměstnanců do práce a jejich

odchod. Tímto oddělením byly kontrolovány pečeti na bytech a zámcích a i údaje, které na pečeti měly být uvedeny – datum zapečetění, číslo skupiny a značka zmocněnce. Ve skladech pak bylo kontrolováno, zda skutečný stav věcí odpovídá údajům vedeným ve skladových knihách a dohlíželo se i nato, zda jsou dodržována opatření proti zcizování.

Výrazným oddělením bylo evidenční oddělení. Zde se koncentrovaly všechny informace o protektorátních Židech. V jeho čele stál Josef Arnstein, po jeho deportaci v roce 1943 pak František Fischer, který byl v říjnu 1944 poslán transportem do Osvětimi. Posledním vedoucím tohoto oddělení byl Hanuš Lichtenstern.

Evidenční oddělení dostávalo od obce seznamy osob, které byly zařazeny do jednotlivých transportů, aby poté o každém jednotlivci získávalo a zpracovávalo informace týkající se jeho majetkových poměrů a následné distribuce tohoto majetku. Zde se soustřeďovaly veškeré protokoly, zprávy a seznamy, které jednotlivá oddělení Treuhandstelle vypracovala. Evidenční oddělení vedlo přesnou kartotéku deportovaných Židů a evidenci všech židovských bytů. Oddělením byla také zřízena ústřední registratura spisových akt, kde byl v jednotlivých deskách shromážděn veškerý písemný materiál, všechny spisy a protokoly, které se vztahovaly k jednotlivým bytům.

Po odjezdu transportu evidenční oddělení posílalo do opuštěných bytů klasifikační skupinu, která se skládala ze tří osob. Tato skupina musela pak zajistit, zda odevzdané klíče patří k příslušnému bytu, a překontrolovat, zda údaje o majetku odpovídají skutečnosti. Její povinností byl i popis velikosti bytu a učinit soupis bytového zařízení.

V klasifikačním oddělení pracovali především odborníci, jako byli bytoví architekti a znalci umění. Ti měli za povinnost vytřídit z mobiliáře cenné umělecké předměty a sbírky a dohlížet na jejich převoz do zvláštního skladu. K jejich povinnostem patřilo také tyto předměty obrazově zdokumentovat.

Mezi další úkoly tohoto oddělení náleželo překontrolování elektrického vedení, rozvodu plynu a vody, uzavření hlavních vypínačů a kohoutků. Klasifikační skupina musela prohledat celý byt a všechny nalezené potraviny, které podléhaly zkáze, nechat okamžitě odvést. Především ale klasifikační skupina provést dokumentaci samotného bytu a do

formuláře zaznamenat jeho velikost, počet místností, druh topení, zda v domě je výtah, teplá voda, půda a sklep a uvést jméno majitele domu.

Mobiliář, který se nacházel v příslušném bytě, byl členěn do čtyř skupin. První kategorii představovalo luxusní a vzácné bytové vybavení. Do druhé kategorie spadalo hodnotné zařízení. Ve třetí kategorii se ocitalo jednoduché a čistě udržované zařízení městského typu. Čtvrtou kategorií představovalo špatně udržované či poškozené bytové vybavení.

Po soupisu bytového zařízení se do bytu dostavil úřední odhadce, určený Ústřednou po vystěhování. Ten pak ohodnotil nábytek a ostatní movitosti. Do odhadního protokolu zapisoval odhadní ceny, a po jeho podpisu byl předán protokol do Evidenčního oddělení Treuhandstelle.

Každá klasifikační skupina byla vybavena přísnými směrnicemi a pokyny, jak má při soupisu postupovat. V červenci 1942 obdržely klasifikační skupiny závazný manuál, ve kterém bylo zejména definováno pořadí, jak se má postupovat při inventuře svršků v jednotlivých bytech, a jak je rozčlenit. Mobiliář byl rozčleněn do šestnácti skupin.

Při evidenci majetku v bytě musela každá klasifikační skupina postupovat systematicky, od jedné místnosti k druhé. Každá místnost měla vlastní evidenční protokol. Každý nalezený předmět byl opatřen lístkem, na kterém bylo zaznamenáno transportní číslo, kartotéční číslo a číslo poziční. Všechny pak byly zaneseny do přejímacího protokolu, který se sepisoval ve trojím vyhotovení. Originál byl předán Evidenčnímu oddělení. Po obdržení protokolu poslalo Evidenční oddělení do bytu ještě inventarizační skupinu, aby zkontrolovala, zda je vše v pořádku a zda nebyly přehlédnuty některé cenné maličkosti, např. mince, miniatury apod.

První průklep protokolu dostal vedoucí Klasifikačního oddělení a druhý si ponechal vedoucí skupiny. Poté do bytu nastupovala skupina baličů, která měla vše připravit pro plynulý odvoz zanechaného majetku do jednotlivých skladů. Balení jednotlivých předmětů i nábytku probíhalo podle pozičních čísel. Před zabalením byl každý přebíraný předmět znovu důkladně zrevidován.

Protokol o druhu a množství balíků byl opět vyhotoven se dvěma kopiemi, kdy originál obdrželo Evidenční oddělení, první průklep Oddělení baličů a druhý si ponechal vedoucí skupiny.

3.2.6. Přepisy týkající se vzdělávání židovských žáků a studentů

Další předpisy se týkaly židovských žáků obecných škol a studentů středních a vysokých škol.¹⁹⁶ Výnosem ministerstva školství a národní kultury ze dne 12. července 1939 byli Židé vyloučeni z obecních a středních německých škol. Výnosem říšského ministra národní osvěty ze dne 15. listopadu 1939 byly německé vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava převedeny pod správu Říše a Židé byli z návštěvy německých vysokých škol vyloučeni.¹⁹⁷

Ve školské oblasti byly sledovány dva hlavní cíle. Jednak šlo o zamezení přístupu ke vzdělání židovským osobám a dále pak o zabránění míšení neárijců s ariji ve školních budovách a při vyučování. Již od ledna 1939 hlásilo policejní ředitelství v Praze ministerstvu vnitra a zemské školní radě v Praze zavádění říšskoněmeckých směrnic na pražských německých středních školách.¹⁹⁸ Na těchto školách mimo jiné byl zaváděn systém, při němž seděli odděleně žáci arijského a neárijského původu, a také při hodinách tělocviku cvičili odděleně němečtí žáci ariji a žáci české národnosti s neáriji.

S vylučováním židovských žáků ze škol bylo již částečně započato na základě výnosu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 13. února 1939, podle kterého „vzhledem k nezbytné nutnosti úspor v nákladech na školy“ byli cizinci židovského náboženského vyznání vyloučeni ze studia na německých středních školách.¹⁹⁹ Výnos nabyl okamžité platnosti a vyloučení cizinci židovského původu museli opustit tyto školy uprostřed probíhajícího školního roku.

Zásadní krok zbavující židovské občany přístupu ke vzdělání byl učiněn na základě výše již nastíněného výnosu ze dne 12. července 1939. Na základě tohoto výnosu bylo

¹⁹⁶ V této kapitole vycházím zejména z KASPEROVÁ, D. Vzdělání židovských dětí v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1942. *Pedagogika*. 2005, roč. LV, s. 217-229.

¹⁹⁷ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu (Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942, Dokumenty)*. Praha: Maxdorf, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, s. 289.

¹⁹⁸ Hlášení policejního ředitelství v Praze. Státní ústřední archiv, fond ZŠR Praha, karta 38.

¹⁹⁹ Zejména se jednalo o německé emigranty, kteří po roce 1933 utíkali do Čech před hitlerovským režimem.

stanoveno, že „židovští žáci nesmějí být ani jako řádní žáci, ani jako privatisté přijímáni do německých vysokých škol“.²⁰⁰ Výnos zároveň ukládal okamžité propuštění všech židovských žáků, kteří se na dané škole nacházeli.

S tímto opatřením však nebyl uspokojen říšský protektor, který razantně na protektorátní vládě požadoval, aby bylo vydáno vládní nařízení, které by zakazovalo židovským žákům navštěvovat národní německé školy v celém Protektorátu Čechy a Morava. Na základě tohoto požadavku byl dne 22. září 1939 vydán ministerstvem školství a národní osvěty výnos, jehož přesné znění bylo vypracováno přímo na úřadu říšského protektora. Tímto výnosem byla Židům zakázána návštěva německých škol všeho druhu. Tento zákaz se vztahoval nejen na veřejné, ale i soukromé školy.²⁰¹

Od školního roku 1939/40 nenavštěvovali tak protektorátní německé národní a střední školy židovští žáci. K vyloučeným středoškolským studentům se přidali i tisíce židovských dětí, které byly s okamžitou platností nuceny odejít ze všech německých obecných a měšťanských škol.

Výše uváděný výnos upravoval i otázku židovských míšenců, žáků i učitelů, na těchto školách a zároveň stanovil, kdo je židovským míšencem. Míšencem 1. stupně dle výnosu byl ten, kdo pocházel ze dvou úplně podle rasy židovských prarodičů. Míšencem 2. stupně byl ten, kdo měl jednoho židovského prarodiče. Míšencem 1. nebo 2. stupně, který byl po 15. září 1935 příslušníkem židovské náboženské společnosti nebo do ní po tomto datu vstoupil, byl pokládán za Žida a míšencem 1. a 2. stupně, který byl dne 15. září 1935 v manželství se Židem nebo po tomto dni v manželství vstoupil, byl též pokládán za Žida.

Židovští míšenci 1. a 2. stupně školou povinní, jejichž příslušnost k německému národu byla uznána, směli i nadále navštěvovat německé národní i střední školy. Židovským míšencům německé příslušnosti bylo povoleno skládat maturitní zkoušku na německých středních školách. Avšak židovským míšencům 1. a 2. stupně - učitelům, byl výkon jejich povolání na těchto školách zakázán. Tito učitelé míšenci nesměli rovněž navštěvovat učitelské ústavy a nesměli být připuštěni ke zkouškám učitelství ani pro národní, ani pro střední školy.

²⁰⁰ Výnos Ministerstva školství a národní osvěty z 12. července 1939.

²⁰¹ Výnos Ministerstva školství a národní osvěty z 22. září 1939.

Také ostatní přípravné kurzy vedoucí k učitelství v mateřských školách, na učilištích nebo k práci vedoucího mládeže byly pro židovské míšence učitele uzavřeny.

Roku 1940 došlo k vyjednávání protektorátních orgánů, které směřovalo i k vyloučení židovského žactva z českých škol. Obdobně jako byl židovským žákům zakázán přístup do německých škol, měl být zakázán přístup i do českých škol na území Protektorátu Čechy a Morava. O tomto zákazu poprvé bylo jednáno na poradě ministerstva školství a národní osvěty dne 12. června 1940 za přítomnosti ministra školství Kaprase.

Na této poradě vytyčil ministr školství a národní osvěty Kapras několik zásad, podle kterých mělo být v této otázce postupováno. Ministr Kapras především rozhodl, že „návštěva českých škol židy se upraví zásadně tak, jak jest již upravena v protektorátu stran návštěvy německých škol židy“.²⁰² Zákaz školní docházky se také neměl vztahovat na židovské míšence 1. a 2. stupně.

Podle požadavků ministra Kaprase byl poté na ministerstvu vypracován návrh, kde se v úvodní části konstatovalo: „S platností od začátku školního roku 1940/41 nesmějí být židovští žáci přijímáni do českých škol všeho druhu, a to jak do škol veřejných, tak i do nežidovských soukromých škol. Židovští žáci, kteří dosud tyto školy navštěvovali, je musí opustit n konci školního roku 1939/1940.“²⁰³

Ministerský návrh také předpokládal, že židovským žákům bude povoleno vzdělávání jen na soukromých židovských školách. V místech kde se nacházel větší počet židovských žáků školou povinných, měly náboženské židovské obce ze zákona zřídit soukromé židovské školy – obecné, měšťanské nebo pokračovací – a to na svůj náklad. V těchto školách měla probíhat výuka podle učebních plánů českých škol. V návrhu se počítalo i s určitou výjimkou v případě, kde by nemohla být zřízena nová židovská soukromá škola pro nízký počet židovských dětí. V tomto případě mohlo být povoleno přijmout tyto žáky školou povinné do českých veřejných škol, avšak jen jako privatisty, kteří by se nemohli účastnit vyučování, ale kteří by se mohli na konci školního roku podrobit zkoušce z probírané látky ročníku, do kterého by se zapsali.

²⁰² Citováno ze záznamu ze schůze komitétu ministrů. SUA, fond PMR, karton 3419, sv. 786/42.

²⁰³ SÚA, fond PMR, karton 3419, sv. 786/42.

Říšský protektor k tomuto návrhu ministerstva školství a národní osvěty v červenci 1940 zaujal dvojí postoj. Na jedné straně v dopise, který adresoval veliteli bezpečnostní policie a Ústředně pro židovské vystěhovalce, sděloval, že takto nemůže být celá záležitost řešena, neboť jen on měl zplnomocnění přikazovat židovským náboženským obcím úkoly, ke kterým mimo jiné patřilo také zřizování židovských privátních škol, a z tohoto důvodu návrh ministerstva školství v tomto bodě zamítl. Na straně druhé protektor sděloval, že by bylo žádoucí, aby židovští žáci nenavštěvovali školy s českým vyučovacím jazykem již od začátku nového školního roku.

Vzápětí na to říšský protektor uložil ministrovi školství, aby nařídil, že již od začátku školního roku 1940/1941 nesmí židovští žáci navštěvovat české školy, a ministerstvo školství na základě tohoto pokynu vydalo dne 7. srpna 1940 výnos, kterým byl židovským dětem stanoven zákaz navštěvovat české školy a to ihned od začátku školního roku 1940/41.

Na to obdržela česká zemská školní rada v Praze a Brně a také zemské úřady výnos v následujícím znění: „V dohodě s panem říšským protektorem ustanovuji, pokud jde o přijímání židovských žáků do českých škol všeho druhu, toto: S platností od počátku školního roku 1940/41 nesmějí být židovští žáci přijímáni do českých škol jakéhokoliv druhu, a to jak do škol veřejných, tak i do nežidovských škol soukromých. Židovští žáci, kteří takové školy tohoto času navštěvují, jsou počátkem školního roku 1940/41 z účasti na vyučování vyloučeni“.²⁰⁴

Následkem výše uvedeného se mělo vyučování židovských žáků odbyvat pouze v soukromých židovských školách. Ty se však v Protektorátu Čechy a Morava až na výjimky V Praze, Brně a Moravské Ostravě nevyskytovaly. Většina židovských žáků, kteří neměli možnost navštěvovat židovskou školu, se začala vzdělávat formou domácího vyučování, avšak německé orgány zasáhly i proti této formě vzdělávání. Dne 6. prosince 1940 říšský protektor nařídil ministrovi školství, aby okamžitě vydal výnos, ve kterém se mělo přísně zakázat všem učitelům protektorátních škol a zejména veřejných škol všeho druhu soukromě vyučovat židovské děti. Následně nato dne 18. prosince 1940 vstoupil v platnost výnos o zákazu soukromého vyučování židovských dětí.

²⁰⁴ Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze 7. srpna 1940.

V říjnu 1940 ve věci školní docházky byli předvoláni vedoucí židovské náboženské obce F. Weidmann a jeho zástupce J. Edelstein na Úřad říšského protektora, kde jim bylo uloženo, aby vypracovali vlastní návrh řešení tohoto problému. Pražská židovská náboženská obec vypracovala a předložila návrh řešení tohoto problému. Návrh řešil otázku vzdělávání židovských dětí podle několika pravidel. Jednak zde bylo stanoveno, že školním vyučováním židovských dětí bude příslušnými orgány pověřena židovská náboženská obec v Praze.

Ke splnění tohoto úkolu měly židovské náboženské obce v Čechách a na Moravě převzít odpovídající počet školních prostor, učebnic a učebních pomůcek. Veškerý provoz vyučování, především náklady na osvětlení, topení, údržbu atd., neměl být financován z prostředků židovských náboženských obcí.

Návrh také ukládal židovské náboženské obci v Praze povinnost zajistit dostatečný počet kvalifikovaných židovských učitelů, přičemž obcím bylo vyhrazeno právo pověřit vyučováním penzionované učitele a profesory, absolventy učitelských seminářů a kurzů, maturanty pouze jako pomocné učitele. Obec měla také dohlížet na činnost učitelů a zodpovídat za jejich další vzdělávání, přičemž bylo požadováno, aby židovští učitelé, vzhledem k zvlášť tíživé finanční situaci židovské náboženské obce, nebyli odměňováni na její náklady.

Návrh počítal i s možností školního vyučování také pro venkovské žactvo, které bydlelo v místech, kde nebyla zřízena židovská škola. Tito židovští žáci se měli vzdělávat v tzv. rodinné škole, do které by za žáky docházel učitel z města. Provoz těchto škol a učitelova mzda měly být hrazeny výlučně rodiči žáků.

V červnu 1941 zaslal říšský protektor předsedovi protektorátní vlády dopis, ve kterém nařizoval, aby protektorátní vláda připravila a v krátké době předložila návrh vládního nařízení, které by nově upravovalo vzdělávání školou povinných židovských dětí. Zároveň s tím vydal říšský protektor závazné směrnice, podle kterých měla být tato otázka řešena. Předsedovi vlády bylo naznačeno, že říšský protektor nevznese námitky proti vládnímu nařízení, pokud bude připraveno podle protektorových směrnic, ve kterých se mimo jiné i objevilo několik bodů z výše uvedeného návrhu židovské náboženské obce.

Vydané směrnice říšského protektora představovaly silné omezení přístupu ke vzdělání osobám židovského původu. Dle těchto směrnic mělo židům stačit jen základní

vzdělání, které by se realizovalo buď na soukromých židovských národních školách, nebo jen soukromým vyučováním doma. Přístup ke středoškolskému vzdělání byl židovským žákům zcela odepřen, neboť směrnice zakazovaly nejen zřizovat nové střední školy pro Židy, ale i zrušit všechny dosavadní židovské střední školy s okamžitou platností. Dokončit již započaté středoškolské studium na jiné školské instituci bylo židovským studentům zakázáno.

V žádném případě nesmělo židovské školství zatěžovat německé veřejné finance. Židovské školství měla financovat buď židovská náboženská obec zcela sama, nebo je zčásti mohla přenést na českou správu tím, že bylo povoleno využívat českých škol. Tím tak říšský protektor ve směrnicích vyhověl námitce židovské obce v tom, že není schopna financovat školní vzdělávání všech židovských, školou povinných dětí.

V otázce židovského školství se okupační orgány snažily upravit školní vzdělávání Židů v Protektorátu Čechy a Morava podle stejných zásad, které platily v třetí říši. V říši v období od července 1939 až do června 1942 fungovalo autonomní židovské školství. Jediná povolená židovská organizace – Svaz říšských židů, v tomto období převzala a spravovala síť více než sto třiceti národních a vyšších veřejných i soukromých židovských škol. K základním povinnostem svazu patřilo sice udržování pouze národních škol, avšak zpočátku se mu dařilo zachovávat i síť škol středních. Ke konci školního roku 1940/41 byla však většina židovských středních škol zrušena. Toto rušení souviselo s narůstajícími finančními problémy svazu a se začínajícími deportacemi židovského obyvatelstva do koncentračních táborů.²⁰⁵

Židovské národní školy v říši zajišťovaly výuku až do letních měsíců roku 1942. Jedním z jejich hlavních úkolů byla příprava na vystěhovalectví, a proto byl v učebním plánu navýšen počet hodin hebrejštiny, nauky o Palestině či zeměpisu. Avšak jak se stupňovalo pronásledování Židů v říši, tato úloha se vyčerpala a na stále větším významu získávaly tělesná výchova a ruční práce. Jak bylo již nastíněno, po zahájení deportací do koncentračních táborů razantně ubýval počet židovských žáků a docházelo k postupnému uzavírání židovských národních škol.²⁰⁶

Fungování židovského školství v říši posloužilo říšskému protektorovi jako předloha výše uvedených směrnic, které byly předány ministerstvu školství, aby podle nich byla

²⁰⁵ WALK, J. *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Hain, 1991.

²⁰⁶ Tamtéž.

vypracována osnova vládního nařízení. Návrh vládního nařízení o školním vyučování židovských dětí byl hotov dne 1. července 1941. K návrhu byla také přiložena ministrem školství důvodová zpráva, ve které se vysvětlovalo, že na základě vládního nařízení ze dne 4. července 1939 o právním postavení židů ve veřejném životě byl zásadně vyřazen z veřejného život židovský živel, a proto bylo třeba, aby zásadní směrnice tohoto vládního nařízení byly provedeny, také pokud se týče úpravy vyučování židovských dětí. Dále zde bylo řečeno, že osnova návrhu se v jednotlivých ustanoveních přidržuje směrnic, které vydal v této věci říšský protektor.²⁰⁷

V připomínkovém řízení prošel návrh jednotlivými ministerstvy v podstatě bez odezvy. K osnově vládního návrhu byly připomínky zaslány jen ze strany ministerstva vnitra a ministerstva financí v tom smyslu, že jsou bez námitek za předpokladu, že židovské školství se nebude financovat z protektorátní pokladny. Meziministerské probíhající připomínkové řízení bylo ale přerušeno říšským protektorem, který dne 30. července 1941 urgoval dopisem, ve kterém upozorňoval ministerského předsedu, že jeho dopis ze dne 4. června 1941 ohledně školního vyučování židovských dětí zůstal bez odpovědi a vyžádal si sdělení, jak se v této otázce postoupilo.

Nato dne 8. srpna 1941 předložil ministr školství a národní osvěty osnovu vládního nařízení o školním vyučování židovských dětí (věrně kopírující protektorovy směrnice) protektorátní vládě ke schválení, která byla dne 11. srpna 1941 per rollam odsouhlasena členy protektorátní vlády.

Podle vládního nařízení ze dne 11. srpna 1941 židovské děti mohly navštěvovat pouze židovské soukromé školy obecné nebo měšťanské. Židovská náboženská obec měla oprávnění zřizovat a udržovat tyto školy v celém Protektorátu Čechy a Morava. V místech, kde nebyl dostatek židovských dětí, aby byla zřízena škola, mohly být židovské děti vyučovány doma. Na židovských školách měla být vyučovacím jazykem čeština. Dozor nad židovskými školami měli vykonávat čeští školní inspektoři, pro vyučování němčině také němečtí školní inspektoři. Vést výuku mohly jen vhodné židovské osoby a penzionovaní židovští učitelé a úředníci byli povinni učit za své zaopatřovací požitky. Židovské školy nesměly být umístěny v budovách, které užívaly německé školy. V českých školních budovách mohly být jen tehdy,

²⁰⁷ Důvodová zpráva k návrhu vládního nařízení o školním vyučování židovských dětí. SÚA, PMR, karton 2477.

pokud židovská škola neměla možnost jiných prostor. Všechny soukromé školy střední, živnostenské a odborné měly být zrušeny. Židovští žáci nesměli být zapsáni jako privatisté na veřejných školách, ani na nich nesměli skládat zkoušky.²⁰⁸

K vydání výše uvedeného vládního nařízení o školním vyučování židovských dětí ale nedošlo. Publikace tohoto nařízení ve Sbírce zákonů a nařízení byla nástupem nového říšského protektora R. Heydricha v září 1941 smetena ze stolu, neboť nový říšský protektor měl zcela jiné plány v židovské otázce. Po nástupu nového protektorátního ministra školství E. Moravce, výrazně proněmecky orientovaného, byl vydán 27. července 1942 výnos o zákazu veškerého vyučování židovských dětí v Protektorátu Čechy a Morava. V tomto výnosu se oznamoval s okamžitou platností zákaz veškerého vyučování židovských dětí v Protektorátu. Zřizovatelům soukromých židovských škol bylo nařízeno, aby tyto školy ihned uzavřeli. Židovské náboženské obci bylo uloženo, aby všem svým členům sdělila, že s okamžitou platností se zakazuje veškeré vyučování židovských dětí placenými i neplacenými učiteli. Totéž platilo i pro vyučování v soukromých kroužcích a soukromých hodinách.

Po vydání tohoto výnosu došlo k ukončení jak školního vyučování židovských žáků na židovských soukromých národních školách, tak k zákazu jejich veškerého domácího vyučování, čímž došlo k znemožnění získat židovskými dětmi vzdělání legální cestou.

3.2.7. Předpisy týkající se pracovního nasazení židovského obyvatelstva

Již vládním nařízením ze dne 23. ledna 1941,²⁰⁹ jímž se činí některá opatření k řízení práce, bylo upraveno pracovní nasazení obyvatelstva protektorátu a také Židů. Oběžníkem ministerstva sociální a zdravotní správy ze dne 9. května 1941 byly vydány směrnice, které se týkaly pracovního nasazení Židů. Ty pak byly doplněny směrnicemi došlými na pracovní úřady, s ohledem na pracovní nasazení Židů, oběžníkem sociální a zdravotní správy ze dne 29. srpna 1941.

Oběžníkem ministerstva sociální a zdravotní správy ze dne 5. září 1941 byly dány pracovním úřadům směrnice, které se týkaly německých pomocnic v domácnosti Židů.

²⁰⁸ Vládní nařízení ze dne 11. srpna 1941 o školním vyučování židovských dětí.

²⁰⁹ Vládní nařízení č. 46/1941 Sb., jímž se činí některá opatření k řízení práce, ze dne 23. ledna 1941.

Oběžníkem téhož ministerstva ze dne 14. října 1941 byly dány pracovním úřadům další směrnice, které se týkaly pracovního nasazení Židů.

Nařízením ze dne 3. října 1941,²¹⁰ o zaměstnání Židů bylo stanoveno, že Židé, kteří jsou v pracovním nasazení, jsou v zaměstnaneckém poměru zvláštního druhu. Na základě tohoto nařízení byl zmocněn říšský ministr práce, aby v souladu s vedoucím stranické kanceláře a ministrem řídil zaměstnanecký poměr Židů.

K tomuto nařízení prováděcím nařízením ze dne 31. října 1941 byla vydána pracovní právní ustanovení, podle kterých Žid jako povahově cizí nemohl být členem německého podnikového společenství. Byly zde uvedeny předpisy, které pro Židy nemohly být použity:²¹¹ zákon k řádu národní práce, k řádu práce ve veřejné správě a podnicích, o domácí práci, o vyplacení mzdy při národním svátku německého lidu, o jednom zvláštním národním svátku a nařízení o proplacení mzdy za svátky.

Židovští zaměstnanci podle tohoto předpisu měli nárok na odměnu za skutečně vykonanou práci. Proplácení odměny za práci bez pracovního výkonu bylo nepřipustné. Nárok nebyl na proplácení příjmu v případech nemoci nebo doplatků k nemocenskému. Nárok na dovolenou se omezoval na poskytnutí neplaceného volna.²¹²

Židovští zaměstnanci neměli nárok na příplatek ke mzdě nebo služnému za práci v neděli nebo o svátcích nebo za práci přesčas.²¹³ Židovským zaměstnancům nesměly být poskytovány rodinné nebo dětské přídavky. Rovněž příspěvky na porod nebo svatbu, umrtné, vánoční přídavky, remunerace, odměny k jubileu a odbytné byly nepřipustné.²¹⁴ Také poskytování tarifních nebo podnikových částek za porod bylo nepřipustné.²¹⁵ Zaměstnavatel mohl zaměstnanecký poměr Žida, kromě případů okamžitého propuštění, vypovědět kdykoliv ke konci následujícího dne.²¹⁶

²¹⁰ Nařízení o zaměstnání Židů ze dne 3. října 1941. Reichsgesetzblatt č. 124 ze dne 11. listopadu 1941.

²¹¹ § 2 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹² § 3 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹³ § 4 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹⁴ § 5 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹⁵ § 6 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹⁶ § 9 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

Pracovní nasazení Židu bylo upraveno v odstavci II tohoto nařízení. Bylo zde stanoveno, že Židé musí přijmout zaměstnání, které jim přikázal pracovní úřad.²¹⁷ Židovští zaměstnanci mohli být nasazováni o práce pouze skupinově. Zemský pracovní úřad mohl ale povolit výjimky.²¹⁸ Židovští zaměstnanci se měli držet odděleně od ostatního osazenstva a měli být ubytováni v oddělených ubytovnách. Židé nesměli být zprostředkováni nebo zaměstnáváni jako učňové nebo zaučenci.²¹⁹

O ochraně práce se pojednávalo v odstavci III. O pomoci v nezaměstnanosti v odstavci IV. Pro dospělé židovské zaměstnance nenachází nařízení o ochraně práce žádné použití.²²⁰ Pomoc v nezaměstnanosti se omezovala pouze na nezbytné životní náklady.²²¹ Předpisy o zaměstnávání těžce poškozených platily jen pro těžce válečné poškozence – Židy.²²² Pro privilegovaná smíšená manželství byla zakotvena zvláštní ustanovení.²²³

V případě protektorátních předpisů o pracovním nasazení Židů se jednalo zejména o vládní nařízení ze dne 18. prosince 1941,²²⁴ o opatřeních k řízení pracovního nasazení. Ve svém IV. oddílu pojednává o zaměstnávání Židů. Kdo chtěl zaměstnat Žida, musel získat souhlas pracovního úřadu.²²⁵ Souhlas pracovního úřadu byl udělován na písemnou žádost, a to pouze určitému zaměstnavateli, pro určitého Žida na omezenou dobu.²²⁶ Výše uvedený postup při udělování souhlasu k zaměstnání Žida bylo kdykoliv odvolatelné.²²⁷

Řádná výpovědní lhůta pro židovské zaměstnance činila maximálně dva týdny, a to pro dělníky ke konci kalendářního týdne a pro zaměstnance ke konci kalendářního měsíce.²²⁸

Pracovní poměr židovských dělníků byl pak nově upraven na základě vyhlášky ministerstva hospodářství a práce ze dne 30. června 1942,²²⁹ která stanovila, že kdo dosud zaměstnával Žida bez úředního souhlasu nebo souhlasu pracovního úřadu podle platných

²¹⁷ § 11 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹⁸ § 12 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²¹⁹ § 13 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²²⁰ § 15 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²²¹ § 17 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²²² § 19 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²²³ § 20 prováděcího nařízení ze dne 31. října 1941.

²²⁴ Vládní nařízení č. 21/1942 Sb., o opatřeních k řízení pracovního nasazení.

²²⁵ § 17 vládního nařízení č. 21/1942 Sb., o opatřeních k řízení pracovního nasazení.

²²⁶ § 18 vládního nařízení č. 21/1942 Sb., o opatřeních k řízení pracovního nasazení.

²²⁷ § 20 vládního nařízení č. 21/1942 Sb., o opatřeních k řízení pracovního nasazení.

²²⁸ § 21 vládního nařízení č. 21/1942 Sb., o opatřeních k řízení pracovního nasazení.

²²⁹ Úřední list č. 159 ze dne 9. července 1942.

předpisů ve smyslu § 17 vládního nařízení (Sb. zákonů a nařízení č. 58/1942) a také ho dále chce zaměstnávat, byl povinen si vyžádat nejpozději do 31. července 1942 souhlas příslušného pracovního úřadu.²³⁰

Na základě vládního nařízení ze dne 17. července 1942,²³¹ o zaměstnávání Židů bylo stanoveno, že Židé, kteří jsou nasazeni do práce, jsou v zaměstnaneckém poměru zvláštního druhu.²³²

Pracovně právní ustanovení, podle kterých měli židovští zaměstnanci nárok na odměnu za skutečně vykonanou práci, byly obsaženy v odstavci II. tohoto vládního nařízení. Proplacení mzdy za nevykonanou práci bylo nepřipustné. Nárok nebyl na mzdu v případech nemoci nebo na příplatky k nemocenskému. Židovští zaměstnanci neměli dále nárok na příplatky za přesčasnou práci, práci v noci, v neděli a ve svátek. Zvláštní odměny, jako byly remunerace, vánoční, novoroční, odměna za závěr roku, třináctý měsíční plat, odměny k jubileu, věrností, odbytné při rozvázání pracovního poměru nebo jiné přídatky z mimořádných důvodů nebyly přípustné. Poskytované věcné dávky – byt, strava, osvětlení, otop apod. židovským zaměstnancům byly výjimečné a musely být bezpodmínečně započteny do mzdy. Odlučné, ubytovné, diety a stravné mohlo být poskytováno pouze s předchozím souhlasem ministerstva hospodářství a práce.

Poskytování sociálních přídatků všeho druhu – rodinné a dětské přídatky, výpomoc při porodu nebo svatbě, v šestinedělí, úmrtné nebo jiné příspěvky včetně pohřebného pro židovské zaměstnance bylo také nepřipustné.²³³ Židovský zaměstnanec neměl také nárok na placenou dovolenou.²³⁴ Židovští zaměstnanci byli vyloučeni z členství v podnikovém penzijním fondu.²³⁵

Zaměstnavatel podle dalších ustanovení vládního nařízení mohl vypovědět zaměstnanecký poměr s Židem kdykoliv ke konci následujícího pracovního dne. Židovský

²³⁰ § 4 vyhlášky ministerstva hospodářství a práce ze dne 30. června 1942. Úřední list č. 159 ze dne 9. července 1942.

²³¹ Vládní nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³² § 1 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³³ § 4 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³⁴ § 5 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³⁵ § 6 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

zaměstnanec musel jinak platnou výpovědní lhůtu dodržet.²³⁶ Pracovní doba židovských zaměstnanců ve stáří 14 do 18 let se řídila podle platných předpisů o pracovní době pro dospělé.²³⁷ Obnosy, které byly ušetřeny na základě tohoto nařízení, měli zaměstnavatelé odevzdat Ústředně pro židovské vystěhování, konkrétně Vystěhovaleckému fondu pro Čechy a Moravu.²³⁸

Pracovní nasazení bylo výrazně ovlivněno přestěhováním Židů do Terezína. Při odbavování transportů se v podstatě nebral ohled na zařazení v pracovním procesu. Až na malé výjimky do Terezína odcestovali všichni, kteří byli pracovní nasazení a kteří nebyli spřízněni s ariji. Zásadně se tedy změnilo složení pracovních skupin, které tvořily pouze osoby spřízněné s ariji. Židovské obyvatelstvo vykázalo v ročnících od 16 do 60 let, schopných pracovního nasazení, pokles z 33 450 osob k 1. červnu 1942 na 8 380 osob k 1. dubnu 1943. Pracovní nasazení pokleslo v téže době od 1. června 1942 z 9045 k 1. dubnu 1943 na 3 695 osob.²³⁹

Změněné poměry v židovských pracovních skupinách tvořených jen z osob spřízněných s ariji, vedly k tomu, že byl vydán další interní oběžník Ministerstva pro hospodářství a práci. Vedoucím pracovníkům pracovních úřadů byly k 26. Zářím 1942 vydány následující směrnice pro Židy z privilegovaných smíšených manželství: „Židé, kteří žijí v privilegovaném smíšeném manželství, jsou osvobozeni od nošení židovské hvězdy. Jejich nasazení do práce se neřídí vládním nařízením z 15. Prosince 1941 o opatřeních pro řízení pracovních sil 58/42 Sb. Takové židovské pracovní síly jsou vyňaty z nasazení do skupin s jinými Židy a mohou být jako jednotlivé pracovní síly zaměstnány ve všech provozech, s výjimkou provozu zbrojního. Nemusejí ani žádat o udělení pracovního povolení“.²⁴⁰

Došlo k výraznému zhoršení podmínek péče o nasazené dělníky. V oblasti lékařské péče o židovské pojištěnce byly vydány Ministerstvem pro hospodářství a práci k 13. Červnu 1942 směrnice, podle kterých měli být židovští pojištěnci a důchodci, jakož i jejich oprávnění rodinní příslušníci včetně oprávněných židovských rodinných příslušníků arijských pojištěnců

²³⁶ § 7 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³⁷ § 9 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³⁸ § 10 vládního nařízení č. 122/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

²³⁹ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 397.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 398.

a důchodců, ošetřování zásadně jen židovskými lékaři, kterým bylo povoleno vykonávat praxi.²⁴¹

Ohledně přídatkových lístků pro těžce a velmi těžce pracující byly Ministerstvem pro lesní a zemědělské hospodářství vydány k 8. prosinci 1942 směrnice výdejním potravinových lístků, kde bylo mimo jiné uvedeno, že Židé, kteří byli podle zákonných nařízení uznáni za pracující přesčas, v nočních směnách, těžce nebo velmi těžce pracující, dostanou přídatkové lístky pouze za práci přesčas a práci v nočních směnách. Také pro výdej poukazů na pracovní vybavení byly vydány nové směrnice, podle kterých žádost o výdej poukazů na pracovní vybavení nepodával již zaměstnanec, nýbrž zaměstnavatel.²⁴²

Další omezující opatření pro Židy ve veřejné dopravě v hlavním městě Praze přivedlo situaci, že židovští dělníci, kteří mohli cestu do práce urazit pěšky do 45 minut, nedostali průkaz k používání tramvaje. Pro dělníky nasazené k práci v jiných okresech vydávaly povolení k cestě oddělení pro cestování v tuzemsku při Ústředním úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě na základě podkladů vystavených příslušným pracovním úřadem nebo zaměstnavatelem.

Omezující opatření znělo následovně: „Nařízením Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě z 10. Října 1942 byly vydány nové směrnice o používání veřejné dopravy v Praze Židy. Od 1. Listopadu 1942 smějí být vydány průkazy na tramvaj jen židovským lékařům, kteří mají povoleno vykonávat praxi (ne židovským právním poradcům), funkcionářům Židovské náboženské obce, Židům v pracovním nasazení důležitém pro válku, pokud je jejich pracoviště vzdáleno nejméně tři čtvrtě hodiny pěší cesty od jejich bytu, ve výjimečných případech nemocným, kteří jsou těžce pohybliví a musí vyhledávat lékaře. Naproti tomu všechny děti a osoby nad 60 let jsou z dopravy naprosto vyloučeny.“²⁴³

Pro provedení směrnic byly vydány nové průkazy na používání veřejné dopravy a takzvané trvalé průkazy a průkazy denní. Trvalé průkazy byly vydávány s různou délkou platnosti. Jednak nejvýše na tři měsíce pro dělníky, lékaře a spolupracovníky Židovské rady

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

²⁴³ Text převzat z tamtéž, s. 401.

starších v Praze, dále nejvýše na jeden měsíc pro nemocné a pak nejvýše na jeden týden pro ošetrovatelský personál.

Denní průkazy byly vydávány jen pro jeden určitý den, pouze v nejnútnejších případech, např. pro účastníky transportů, pracovníky Židovské rady starších v Praze k úředním cestám, při pracovním nasazení atd.

Pro práce spojené s výdejem průkazů na tramvaj byla zavedena v referátu pro cestování v tuzemsku kartotéka dlouhodobých průkazů, kde bylo uvedeno jméno, číslo a den ukončení platnosti průkazu. Průkazy pro dělníky a spolupracovníky Židovské rady starších v Praze byly vydávány jen na základě povolení ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě a tomuto úřadu musely být v těchto případech předloženy žádosti od zaměstnavatele. Nemocným, lékařům a ošetrovatelskému personálu byly průkazy vystavovány kanceláří Gremia nemocniční péče na návrh referátu pro cestování v tuzemsku. Referát pro cestování v tuzemsku vystavoval nově vzniklým výdejnám nevyplněné denní průkazy. Povinností výdejen bylo každý týden jednotlivé vystavené průkazy podrobně vyúčtovat, o čemž se vedla přesná statistika.

Jako další předpis lze např. uvést oběžník, který vydal zemský úřad v Praze pod č. 239/52-1942 oddělení VIII-C1 o pracovní povinnosti k odklizení sněhu z ulic. Na základě tohoto oběžníku vydal policejní prezident v Praze na žádost primátora hlavního města Prahy z 6. ledna 1943 policejní nařízení, podle kterého všichni zdraví muži ve věku od 16 do 60 let podléhali pracovní povinnosti při odklizení sněhu. V policejním nařízení bylo také uvedeno sedm skupin, které byly od této povinnosti osvobozeny.

3.2.8. Předpisy omezující opatřování životních potřeb

K těmto předpisům náležela vyhláška č. 60 magistrátu hlavního města Prahy z 10. října 1940, na základě které osoby neárijského původu nedostaly žádné šatenky a také žádné poukazy. Dle vyhlášky protektorátního ministerstva průmyslu, obchodu a živností z března 1941 bylo stanoveno, že Židé nesměli dostat šatenky. Jedinou výjimku tvořili Židé, žijící

v privilegovaném smíšeném manželství. S ohledem na zásobování tkaninami byli Židé odkázáni všeobecně na cestu získání starého zboží (látek), které mohli získat volně.²⁴⁴

Poukazy mohly být přiděleny jen ve výjimečných případech. Jednalo se o Židy, jejichž pracovní nasazení by bylo jinak ohroženo; poukaz na pracovní oděv a k odstranění některých nutných nouzových případů. Jednou za čtvrt roku mohli Židé získat poukaz na šicí potřeby v hodnotě dvou korun. Židům, kteří se vystěhovali, vystavení poukazů bylo samo o sobě možné, ale po přesném přezkoumání. Židé, kteří se vystěhovali, měli být vybaveni tkaninami tak, aby byli zásobeni přibližně na půl roku. Na základě 15. výnosu ministerstva obchodu ze dne 4. listopadu 1941 obdrželi šatenku Židé, kteří se prokazatelně zúčastnili světové války a byli zraněni.²⁴⁵

Další předpisy představovaly snahu odříznout židovské obyvatelstvo od producentů potravin. To se dosahovalo sporadickými zákazy cest na venkov, později, jak bude uvedeno, omezením nákupní doby pro Židy, snižováním přidělů a zákazem prodeje a vydávání jednotlivých potravin a jiného zboží.

Jednalo se zejména o celou řadu vyhlášek vydaných především ministerstvem zemědělství a lesnictví, ministerstvem obchodu a ministerstvem hospodářství a práce. Podle výnosu ministerstva zemědělství z 18. ledna 1941 byli židé vyloučeni z odběru jablek v XVIII. zásobovacím období. Vyhláškou ministerstva zemědělství a lesnictví ze dne 13. června 1941 byli Židé vyloučeni ze zvláštního přidělu cukru a vyhláškou ze dne 29. srpna 1941 byli vyloučeni z přidělu luštěnin ve XXVI. zásobovacím období. Další vyhláškou ze dne 16. října 1941 ministerstva zemědělství byli Židé vyloučeni z odběru marmelády a džemů.²⁴⁶

Vyhláškou ministerstva zemědělství č. 362 ze dne 23. října 1941, o zákazu vydávati určité zboží židům, s účinností od 24. října 1941, byl zakázán Židům každý úplatný nebo bezplatný výdej ovoce všeho druhu, čerstvého, sušeného nebo jinak konzervováno, včetně sušených plodů a ořechů, marmelády, džemů, sýrů, cukrovinek, ryb a výrobků z ryb, jakož i drůbeže a zvířiny všeho druhu, i konzervované.

²⁴⁴ KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 287.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 864/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru marmelády a džemu ze dne 16. října 1941.

Toto nařízení se vztahovalo na všechny Židy, kteří měli povinnost nosit podle protektorátních předpisů židovskou hvězdu. Zákaz přenechávání a vydávání určitého zboží Židům byl platný pro rolníky, výrobce, zpracovatele, obchodníky, jakož i spotřebitele.²⁴⁷

Seznam zboží, které bylo zakázáno prodávat Židům, byl doplněn seznamem vín a lihovin všeho druhu vyhláškou ministerstva zemědělství ze dne 27. listopadu 1941, s účinností od 2. prosince 1941.

Vyhláškou protektorátního ministerstva zemědělství ze dne 8. listopadu 1941 byli Židé vyloučení z odběru cibule,²⁴⁸ a další vyhláškou z téhož dne z odběru jablek.²⁴⁹ Téhož měsíce byla vydána ministerstvem zemědělství vyhláška,²⁵⁰ na základě které byli Židé vyloučení z odběru cukroví, a dále vyhláška,²⁵¹ která je vylučovala z odběru kaprů. V následujícím měsíci byli Židé vyloučení podle vyhlášky ministerstva zemědělství z odběru kávy,²⁵² a podle další vyhlášky z odběru pomerančů a mandarinek.²⁵³

V následujícím období roku 1942 tyto omezující a zakazující vyhlášky týkající se zejména potravin byly nadále vydávány a v podstatě se opakovaly.²⁵⁴ Např. se jednalo o vyhlášku ministerstva zemědělství z 8. ledna 1942, kterou byl zakázán Židům odběr česneku. Téhož měsíce 15. dne, tímto ministerstvem byla vydána vyhláška, která s okamžitou platností zakazovala vydávat Židům vepřové maso. Podle 75. Vyhlášky ministerstva zemědělství a lesnictví ze dne 27. ledna 1942 byli Židé vyloučení z odběru pomerančů a mandarinek. Podle vyhlášky 119 byli v XXXII. zásobovacím období vyloučení z odběru jablek. Vyhláškou ministerstva zemědělství a lesnictví ze dne 10. března 1942 byli Židé vyloučení v XXXIII. zásobovacím období z odběru cukroví. Vyhláškou z 5. května 1942 byli Židé vyloučení

²⁴⁷ § 1 vyhlášky ministerstva zemědělství č. 362 ze dne 23. října 1941, o zákazu vydávati určité zboží židům.

²⁴⁸ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 384/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru cibule ze dne 8. listopadu 1941.

²⁴⁹ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 385/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru jablek ze dne 8. listopadu 1941.

²⁵⁰ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 1032/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru cukroví ze dne 27. listopadu 1941.

²⁵¹ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 1009/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru kaprů ze dne 21. listopadu 1941.

²⁵² Vyhláška ministerstva zemědělství č. 993/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru kávy na vánoční období 1941 ze dne 2. prosince 1941.

²⁵³ Vyhláška ministerstva zemědělství č. 411/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru pomerančů a mandarinek ze dne 8. prosince 1941.

²⁵⁴ Níže v textu práce vycházím zejména z KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 288-289.

z odběru sušené cibule v XXXV. zásobovacím období. Na základě vyhlášky ze dne 12. května 1942 byli Židé pro období od 20. června 1942 v XXXV. zásobovacím období vyloučeni z odběru sušených plodů, jako byly rozinky, sušené švestky, mandle, lískové oříšky nebo ořechy. Dne 6. Června 1942 vydalo ministerstvo zemědělství a lesnictví vyhlášku o přidělování ryb a rybích výrobků na spotřebitelské průkazy v některých městech, kde dle § 5 vyhlášky byli vyloučeni Židé, kteří byli umístěni v ústavech.

Zmiňme se ještě o jednom předpisu. Jednalo se o výnos ministerstva zemědělství a lesnictví ze dne 2. Března 1942, na základě kterého byli árijští lékaři vyloučeni z podávání žádostí o potravinové přídavky pro nemocné Židy. Potravinové přídavky směly být podávány jen židovskými lékaři a na první straně žádosti muselo být červeným inkoustem šikmo napsáno „Žid“. Pro nemocné Židy nesmělo být předepisováno a povolováno máslo, vepřové sádlo, vejce, maso, krupice a rýže. Žádosti se musely předkládat německým úředním lékařům k přezkoušení a povolení. Opět dle tohoto výnosu se za Židy považovaly osoby, které měly povinnost nosit židovskou hvězdu.

Kromě ministerstva zemědělství a lesnictví s dalšími zakazujícími předpisy přišly další ministerstva. Výnosem protektorátního ministerstva financí z 1. října 1941 o vyloučení židů z odběru tabákových výrobků byli Židé vyloučeni z jejich odběru.

Výnosem protektorátního ministerstva průmyslu, obchodu a živností ze dne 18. října 1941 bylo stanoveno, že židé nemají nárok na holící mýdlo. Nárok židovských dětí do dvou let na přídatkové mýdlo zanikal dosažením jednoho roku.²⁵⁵

Výnosem ministerstva hospodářství a práce byl 23. ledna 1942 zakázán Židům prodej čepic. Tímto ministerstvem byl vydán další výnos dne 3. dubna 1942, který zakazoval prodej Židům všeho brašnářského zboží, které bylo vyrobeno z kůže, textilu a jiných materiálů, jako kufry, batohy, aktovky, brašny, peněženky všeho druhu, cestovní potřeby, řemeny, nákupní tašky atd.

²⁵⁵ Výnos ministerstva průmyslu, obchodu a živností č. 35.877-III, ze dne 18. října 1941.

4. Konečná etapa řešení židovské otázky a její realizace v Protektorátu Čechy a Morava

V Protektorátu Čechy a Morava došlo k výrazné změně politické situace během měsíce září 1941, kdy došlo k výměně říšského protektora. Je otázkou, zda tuto výměnu lze považovat za zlomovou skutečnost, s kterou je spojena realizace myšlenky konečného řešení židovské otázky v Protektorátu.²⁵⁶

Lze se spíše však přiklánět k tomu, že přechod k poslední etapě „konečného řešení“ v Protektorátu Čechy a Morava vyplynul z celkové nacistické strategie v židovské politice. I když k deportaci Židů došlo až po nástupu Heydricha, je třeba upozornit na to, že Neurath souhlas k deportacím dal již o dva roky dříve. Bezesporu však nástup Heydrich do funkce říšského protektora okamžitě znamenal prudké zostření teroru proti židovskému obyvatelstvu.²⁵⁷

Můžeme říci, že toto zostření vyvolal i Hitlerův výrok z poloviny září, o tom, že stará říše a Protektorát měly být do konce roku, tj. do 31. prosince 1941 od Židů „vyčištěny“.²⁵⁸ Jelikož vše tak nasvědčovalo, že v Protektorátu budou Židé ihned dále vystěhováni na východ a nebude následovat územní ghettoizace, došlo ke zkomplikování situace. H. Himmler dopisem ze dne 18. září 1941 sdělil župnímu vedoucímu SS-Gruppenführerovi Greiserovi, že „vůdce si přeje, aby pokud možná co nejdříve byla Stará říše a Protektorát ze západu na východ od Židů vyprázdněna a osvobozena“.

V tomto dopise se Himmler nicméně ale přiklonil k tomu, aby ještě v tento rok, byli Židé v první fázi transportováni do východních oblastí, které byly před dvěma lety připojeny k Říši, aby ve druhé fázi mohli být následující jaro odsunuti dále na východ. Vyslovil i domněnku, že Litzmannstské ghetto bude na zimu schopno přijmout a umístit až šedesát tisíc

²⁵⁶ Takového názoru jsou někteří historici, např. Vojtěch Mastný. Viz MASTNÝ, V. *The Czechs under Nazi Rule. The Failure of National Resistance, 1932-1942*. New York, London 1971, s. 187. Opačného názoru je např. Kárný, který tuto výměnu nepovažuje za příčinu změny směru protektorátní politiky spočívající v započetí masivních deportací Židů z území Protektorátu Čechy a Morava. Viz KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 13.

²⁵⁷ Srv. KÁRNÝ, M., MILOTOVÁ, J., KÁRNÁ, M. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Tisková ediční a propagační služba pro archivní správu MV ČR*. Praha 1991, s. 30.

²⁵⁸ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 79.

Židů z Protektorátu a Staré říše. Dále se vyslovil, že to župě způsobí potíže, avšak žádal, aby jeho plán byl SS-Gruppenführerem Greiserem nejen pochopen, ale i podpořen.²⁵⁹

Dle zprávy R. Heydricha ze dne 11. října 1941, kterou adresoval šéfovi stranické kanceláře NSDAP M. Bormannovi, je patrné, že Heydrich předpokládal, že Židé za účelem „evakuace“ budou v průběhu příštích týdnů soustředěni na jednom místě, v jakémsi vystěhovalckém táboře a muži budou povinně nasazeni k práci, a že prvních pět tisíc Židů bude po 15. říjnu 1941 evakuováno na východ. Jako sběrný tábor přicházel v úvahu husitský hrad Starý Tábor nebo Terezín, který považoval Heydrich za zvláště vhodný.²⁶⁰

V nacistickém uvažování hrál Terezín již od počátku významnou roli. Jednak zde byl velmi malý počet místního obyvatelstva, Terezín byl blízko hranice s říší, byly zde základní administrativní budovy, sklady, kasárna a v neposlední řadě bylo to opevnění, které umožňovalo město hermeticky uzavřít a střežit.²⁶¹

Záhy se ukázalo, že faktická etapa vystěhování českého židovského obyvatelstva potrvá dlouhou dobu, a že je nezbytná etapa ghettoizace na českém území. R. Heydrich původně považoval za účelné zřídit dvě ghetta. Jedno v Čechách a jedno na Moravě, s tím, že jedno by mělo charakter pracovního ghetta a druhé zaopatřovacího ghetta. Od druhého ghetta bylo upuštěno poté, co bylo především na konferenci ve Wandsee rozhodnuto využít pracovní potenciál protektorátních Židů na území Čech a Moravy a při deportacích na okupovaná území se zbavit práce neschopných Židů.²⁶²

Ústředna pro židovské vystěhovalectví byla pověřena správou nad průběhem transportů židovského obyvatelstva a veškerého jeho majetku. Do příprav n územní izolaci Židů byly zapojeny i židovské náboženské obce. Začátkem září 1941 nařídil vedoucí ústředny pro židovské vystěhovalectví židovské náboženské obci připravit statistický přehled

²⁵⁹ SEEMANN, R. *Cesta do Wansee. Konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*. Středoluky 2008, s. 179.

²⁶⁰ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 82.

²⁶¹ HYDRÁKOVÁ, A., KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, s. 21.

²⁶² KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s.

židovského obyvatelstva protektorátu podle věku, pracovní schopnosti, rodinného a zdravotního stavu.²⁶³

Když se mělo připravit odstěhování Židů, měla tehdejší ústřední kartotéka tu nevýhodu, že nepodchytila rodinné vztahy Židů a musela být tudíž provedena nová registrace.²⁶⁴ Ta započala v Praze 1. října 1941 a musela být provedena v co nejkratším čase. Jako podklad posloužily pro registraci vypracované jmenné seznamy, které zahrnovaly všechny evidované Židy.

Registrační karta obsahovala registrační číslo, příjmení a jméno, datum narození, státní příslušnost, počet dětí, stav, povolání, adresu; údaj zda osoba žije ve smíšeném manželství, údaje o majetku,²⁶⁵ cestovní pas, občanský průkaz, zaměstnání a speciální znalosti. Zadní strana karty obsahovala všechny rodinné příslušníky, příbuzenský vztah, jejich registrační čísla, data narození, a též údaje, zda žijí ve společné domácnosti.

Osoby určené k registraci byly na Židovskou náboženskou obec v Praze předvolávány s celými rodinami. Jejich osobní doklady byly přezkoumány a na jejich základě vyplněny registrační karty. Strany pak byly zasílány do Ústředny pro židovské vystěhování v Praze, kde se prováděla důkladná kontrola registračních karet a kde byly karty ukládány.

Židovská náboženská obec v Praze měla za úkol posílat denně Ústředně pro židovské vystěhování co možná nejvyšší počet osob. Již v první den bylo předvoláno na Ústřednu pro židovské vystěhování v Praze přes sto osob, druhý den přes pět set, třetí den tisíc osob s vyplněnými registračními kartami. V následujících dnech se jednalo již o 1000 až 1400 osob denně.

Aparát dosavadního dokumentačního oddělení se musel přebudovat a přizpůsobit novým účelům. Vzhledem k tomu se pracovalo ve dne v noci. Vyplnění registrační karty bylo časově náročné, neboť údaje musely být uvedeny do souladu s doklady a stranám musely být

²⁶³ ROTHKIRCHEN, L. Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Livia Rothkirchen, Eva Schmidtová-Hartmannová, Avigdor Dagan (eds.). *Osud Židů v protektorátu 1939-1945 (sborník studií)*. Praha: Trizonia, 1991, s. 40.

²⁶⁴ K níže v textu uváděnému postupu a provedení registrace vycházím z KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 174-175.

²⁶⁵ Nemovitosti, hotovost, bankovní hotovost, pohledávky, cenné papíry, šperky, nábytek a spotřební předměty, hypotéky, dluhy.

kladeny a jimi zodpovídány různé otázky. Registrační karty bylo nutné vyplňovat přesně a čistě.

Aby se zvládl nával registrovaných osob, došlo ke zřízení „běžícího“ pásu. Osoba přišla nejdříve se svým předvoláním do přijímací kanceláře, kde bylo na základě seznamu jmen zjištěno její registrační číslo. Poté byla poslána k referentovi, který vyplnil registrační kartu podle dokladů. Spis prošel revizním oddělením, které opravilo eventuální chyby. Nakonec každá osoba přišla do expedice, kde se její karta uložila do obálky, které se průběžně číslovaly; zároveň byl každý vyzván, aby se v určitý čas dostavil do Ústředny pro židovské vystěhování v Praze. Spisy se předávaly přímo Ústředně pro židovské vystěhování v Praze a zde v expozituře Židovské náboženské obce byly ukládány. Poté co se sem dostavila osoba, která byla předvolána, byla akta otevřena a předána k dalšímu zpracování.

Úkolem evidenčního oddělení byl pak přezkum, kdo se z předvolaných osob nedostavil, případně nedošel do Ústředny pro židovské vystěhování v Praze. Toto oddělení provádělo také urgence a nutné rešerše. Další informační oddělení poučovalo strany především o tom, jak si mají opatřit potřebné doklady. Předvolání musela být prováděna podle přesně stanovených směrnic, které oznamovala Ústředna pro židovské vystěhování v Praze.

Registrace v Praze byla v hrubých rysech dokončena koncem listopadu 1941 a trvala tedy přibližně dva měsíce. Zároveň byla započata registrace v mimopražských náboženských obcích a 5. prosince 1941 byly Ústředně pro židovské vystěhování v Praze předány registrační karty ze všech krajů Protektorátu Čechy a Morava.²⁶⁶

Jelikož na venkově byla registrace prováděna původně jen náboženskými obcemi, bylo nutné, aby byla v jednotlivých venkovských krajích provedena registrace obdobně jako v Praze, prostřednictvím Ústředny pro židovské vystěhování v Praze. Před zástupce Ústředny pro židovské vystěhování v Praze byli tak předváděni všichni Židé každého kraje a již dříve vyplněné registrační karty se kontrolovaly a uváděly v soulad s doklady.

Odstěhování Židů z Protektorátu Čechy a Morava započalo v říjnu 1941, popř. jejich přemísťování do terezínského ghetta. Prvních tisíc osob nastoupilo do pražského

²⁶⁶ S výjimkou kraje Brno, jehož registrační karty byly předány brněnské odbočce Ústředny pro židovské vystěhování v Praze.

Veletržního paláce dne 13. října 1941 a opustilo Prahu dne 16. října 1941. Poté následovaly další čtyři transporty směřující taktéž jako první transport z Prahy do Lodže. Z pěti tisíc českých Židů přežilo hlad a epidemie v Lodžském ghettu a transporty k plynovým komorám Chelмна, Majdanku a Osvětimi pouze 261 osob. Oproti plánu deportovat 50 000 osob ze staré říše, Rakouska a Protektorátu Čechy a Morava do okolí Minska a Rigy odjel z protektorátu jeden transport s jedním tisícem osob z Brna, z kterých přežilo pouhých třináct osob.²⁶⁷

Odbavování transportů postavilo Židovskou náboženskou obec v Praze před nové obtížné úkoly. Celý aparát náboženské obce, který jí byl k dispozici, se podílel na odbavování transportů. Židovská náboženská obec v Praze obdržela od Ústředny pro židovské vystěhování v Praze seznam osob, které byly určeny k odstěhování.²⁶⁸ Předvolání pro osoby, které byly určené k transportu, byla předávána roznáškové službě k doručení. Účastníci transportu se museli dostavit k informační službě, kde jim byly vydány potřebné formuláře a udělily žádané informace. Byla také přijímána hlášení o nemocných, které nebyli schopni transportu. U nedoručených předvolání byly vyhledávány správné adresy v Ústřední kartotéce nebo na Ústředním přihlašovacím úřadě Policejního ředitelství.

V den před nastoupením transportu byla zavazadla účastníků transportu vyzvednuta a fůrami odvezena na shromaždiště. Transportní oddělení mezitím provádělo všechny změny v transportních listinách a v kartotéce. V následující den nastoupili účastníci transportu na shromaždiště, kterým byl v Praze Veletržní palác. Odbavení transportu na shromaždišti bylo až do odjezdu záležitostí vedení transportu, kterému byla k dispozici Expozitura Židovské náboženské obce.

K úkolům Expozitury patřilo zařízení instalace potřebných technických zařízení, příprava možnosti pro spaní, zprovoznění kuchyňských zařízení, umýváren, záchodů, zajištění prostor pro zavazadla, střežení zavazadel, zorganizování stálé služby řemeslníků, především elektrikářů, instalatérů apod. Expozitura musela také zjistit všechny nastoupené osoby a ty, kteří případně nenastoupili, musela oznámit zástupci Ústředny pro židovské vystěhování v Praze. Také musela zajistit včasné odbavení zavazadel z úschovny k vlaku.

²⁶⁷ KÁRNÝ, M. a kol. *Terezínská pamětní kniha*. Praha: Melantrich, 1995, s. 31.

²⁶⁸ K průběhu transportů vycházím z KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997, s. 176-177.

Pro administrativní odbavení účastníků transportu byl na shromaždišti zřízen běžící pás. Účastníci transportu tam odevzdávali majetková přiznání, kde podrobně uvedli, jaký majetek zanechali, předali klíče od bytu, odevzdali potravinové lístky, poukázky na otop, hotovost, šperky nebo předměty z ušlechtilých kovů a osobní dokumenty. Oproti tomu obdrželi průkaz, který byl označen razítkem ve znění „přemístěn do ghetta....dne.....“.

Vyplněná majetková přiznání se shromažďovala a ve trojím vyhotovení předávala Židovské náboženské obci. Formulář obsahoval deset stran, z nichž dvě musely být vyplněny rukou. Opsaná majetková přiznání se vracela na shromaždiště, kde je účastníci transportu podepsali a přiznání byla pak odevzdána. Klíče od bytu se odevzdávala Threuhandstelle, která se starala o likvidaci bytového zařízení (k tomu to orgánu podrobněji viz výše).

Obdobně jako v Praze se postupovalo u venkovských transportů. Pouze majetková přiznání se musela posílat do Prahy a zase zpět, neboť na venkově nebyl dostatečný aparát. Ohledně venkovských transportů bylo nutné, aby se na místo dostavil celý štáb zaměstnanců a spolupracovníků Židovské náboženské obce. Tímto také vznikla skupina spolupracovníků, kteří byli pravidelně nasazováni při odbavování venkovských transportů.

Transporty Židů, které měly směřovat do Terezína, byly podnětem rychlého zřízení terezínského tábora. Pražská židovská obec dostala nařizeno sestavit komando výstavby v Terezíně. Dne 24. listopadu 1941 „Aufbaukomando“ s 342 muži přijelo na nádraží do Bohušovic, a odtud odpochovalo do Terezína, kde se za ním zavřely brány Sudetských kasáren. V tomto momentě vznikl terezínský koncentrační tábor.²⁶⁹

Brzy po příjezdu prvního pracovního komanda pro výstavbu tábora začaly proudit transporty s židovským obyvatelstvem z Prahy a Brna. Na konci roku 1941 stav tábora již činil 7 350 vězňů. V prvním pololetí roku 1942 bylo pak do Terezína z Čech a Moravy evakuováno dalších 25 862 osob a ve druhém pololetí 28 366 osob. Do konce roku 1942 bylo tak ghettoizováno tři čtvrtiny veškerého židovského obyvatelstva, které žilo v listopadu 1941 na území Protektorátu Čechy a Morava.²⁷⁰

²⁶⁹ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 87.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 88.

Z veřejnoprávní stránky bylo zřízení ghetta zakotveno v nařízení říšského protektora ze dne 16. února 1942. Na základě tohoto nařízení došlo také k úřednímu rozpuštění městské obce a náčelník bezpečnostní policie u říšského protektora (nikoliv židovská samospráva) byl pověřen učinit příslušná opatření pro vybudování židovské osady na jejím území.²⁷¹

V případě Terezína nešlo však o likvidační tábor – nenacházely se zde žádné plynové komory, jako tomu bylo ve vyhlazovacích táborech. Terezín měl být koncentračním a průchozím táborem. Tento tábor měl sloužit ke zdecimování Židů na cestě ke „konečnému řešení“ čili jejich úplné likvidaci a také i k dezinformaci veřejnosti o skutečných záměrech se Židy.

Koncentrační tábor v Terezíně v podstatě měl plnit čtyři funkce, kdy však poslední z nich se nenaplnila ani z části. Jednak šlo o funkci sběrného a průchozího tábora, dále o funkci decimační před transportem na východ, funkci ghetta pro staré a funkci přebudování na vzorné německé sídliště. Tři první funkce se samozřejmě vzájemně překrývaly. Všechny funkce plnily poslání spočívající v působení v „konečném řešení“ židovské otázky.²⁷²

Terezínský tábor měl plnit i funkci pracovního tábora zaměřeného na export. Projekty, které se začaly rozvíjet, byly však málo významné a účast vězňů na nich byla velmi malá. Prvními výrobními programy byla výroba dřeváků, bačkor, kartonáž, brašnářské výrobky z umělých hmot, výroba uměleckých řemesel, háčkové rukavice apod.²⁷³ S vzrůstajícím přílivem starších vězňů a pozdějším posílením propagační funkce Terezína jeho funkce pracovního tábora zaměřeného na export zcela ustoupila do pozadí.

Terezín fungoval především jako tranzitní tábor. Za existence terezínského koncentračního tábora bylo v letech 1941 až 1945 deportováno přibližně 141 000 lidí z různých evropských zemí, z Protektorátu Čechy a Morava přibližně 73 608 osob. Většina osob umístěných v Terezíně byla záhy transportována dále do vyhlazovacích táborů. Tyto tábory označované jako „dále na východ“ byly organizovány mezi 9. lednem 1942 až 28. říjnem 1944. Další transporty z Terezína po tomto datu směřovali většinou do „říšské oblasti“. Východní transporty směřovaly zejména do vyhlazovacích táborů Osvětim, Treblinka,

²⁷¹ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 87.

²⁷² POLÁK, E. Terezín v „konečném řešení židovské otázky“. In: Toman Brod, Miroslav Kárný, Margarita Kárná (eds.). *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi Birkenau*. Praha: Melantrich 1991, s. 19.

²⁷³ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 90.

Majdanek, Belzec, Sobibor, Bergen Belsen a Malý Trostinec. Celkem bylo z Terezína do vyhlazovacích táborů na východě deportováno asi 88 000 osob, z nichž tam přežilo pouze kolem 3 500 osob.²⁷⁴

Terezínský koncentrační tábor byl prezentován také jako ghetto pro staré. Při nacistické propagandě H. Himmler popisoval Terezín jako „privilegované ghetto pro staré, kde mají tito židé v klidu žít a umírat“.²⁷⁵ Ghettem pro staré se stal Terezín především přílivem transportů z Německa a Rakouska v létě 1942. V polovině září 1942 tvořily osoby starší 65 let 57% z 58 tisíc terezínských vězňů. Jelikož na podzim roku 1942 velká část vězňů starších 65 let byla transportována do vyhlazovacích táborů a do konce roku 1942 zemřelo 14 627 osob starších 65 let, vrátil se podíl vězňů starších 65 let na 33%, tedy na stejnou úroveň, jaká zde byla předtím, než se stal Terezín ghettem pro staré.²⁷⁶

Decimační funkce v terezínském ghettu byla bezesporu realizována. Podmínky života v Terezíně byly pro vězně otřesné. Stravování a zdravotní péče byly natolik špatné, že míra úmrtnosti daleko převyšovala míru úmrtnosti v předválečné střední Evropě a v některých obdobích byla úmrtnost dokonce třicetkrát vyšší.²⁷⁷

Vězni bydleli všude možně – např. v kasematech, temných a nedostatečně větraných, vlhkých natolik, že ani armáda je neužívala jako skladiště. Část vězňů bydlela také na půdách, bez světla, vody, záchodů, mnozí spali jen na holé zemi. Zásobování vodou a elektřinou bylo nedostatečné, byl zoufalý nedostatek kuchyňských kapacit. Sanitárně hygienické podmínky byly strašné. Během měsíce srpna až října zde zahynulo 10 364 vězňů, situace se nezlepšila ani po snížení počtu terezínských vězňů podzimními transporty.²⁷⁸

Od roku 1943 došlo k tzv. „zkrášlování“ Terezína za účelem přijetí delegace Mezinárodního červeného kříže. Samozřejmě, že delegaci neměl být předveden Terezín

²⁷⁴ ROTHKIRCHEN, L. Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Livia Rothkirchen, Eva Schmidtová-Hartmannová, Avigdor Dagan (eds.). *Osud Židů v protektorátu 1939-1945 (sborník studií)*. Praha: Trizonia, 1991, s. 92.

²⁷⁵ HYNDRÁKOVÁ, A., KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, s. 30.

²⁷⁶ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 95.

²⁷⁷ ROTHKIRCHEN, L. Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Livia Rothkirchen, Eva Schmidtová-Hartmannová, Avigdor Dagan (eds.). *Osud Židů v protektorátu 1939-1945 (sborník studií)*. Praha: Trizonia, 1991, s. 93.

²⁷⁸ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 92.

skutečný ale fiktivní. Pro delegaci byla také proto vytvořena jediná trasa, po které se měla ubírat. Úpravy terezínského ghetta měly dodat koncentračnímu táboru zdání normálního města. Došlo ke zrušení názvu ghetto a bylo nařízeno používat termín židovské sídlištní území, později byl Terezín označován za židovskou obec Terezín. Došlo k přejmenování ulic, které dosud byly pouze označovány čísly. Plánované „divadlo“ pro delegaci Mezinárodního červeného kříže nebylo však možné uskutečnit při tehdejší přeměně terezínského ghetta. Proto na podzim roku 1943 byla část terezínských vězňů odtransportována do osvětimského tábora v Birkenau, který byl prezentován jako židovský rodinný pracovní tábor, který také měl být použit při nacistické propagandě.²⁷⁹

Dalším podnětem pro připravovanou návštěvu delegace Mezinárodního červeného kříže byly internace dánských židů v Terezíně v říjnu 1943. Dánové dopomohli většině dánských židů k útěku do Švédska a proti transportům odpověděli vlnou protestů a akty solidarity. Dánský červený kříž a dánské ministerstvo zahraničí vyvíjely nepřetržitý tlak na brzké povolení návštěvy internovaných Dánů v Terezíně.²⁸⁰

Ke dni termínu návštěvy delegace Mezinárodního červeného kříže byly nainstalovány terezínské kulisy. Na náměstí byl postaven hudební pavilon, jaký bývá v lázeňských městech. V jednom z parků, kam byl vězňům vstup zakázán, byl postaven dětský pavilon s bazénkem, kolotočem a hračkami. Bývalá sokolovna, dosud používaná jako marodka se přeměnila ve společenský dům s velkým sálem pro přednášky, koncerty a divadelní představení, s knihovnou a restaurací, s terasou ozdobenou velkými pestrými slunečníky. Jedna z terezínských bašt byla zařízena jako sportovní areál s hřištěm pro odbíjenou, košíkovou a kopanou. Na trase, kterou měl jít delegace, byly opraveny fasády, nově vydlážděny ulice.²⁸¹

Dne 23. června 1944 navštívil Terezín zástupce Mezinárodního výboru Červeného kříže dr. Rossel a dva dánští zástupci. Došlo k prohlídce Terezína a nacističtí organizátoři dostali vynikající vysvědčení. Ve své zprávě popisuje dr. Rossel Terezín jako město, které žije normálním životem a popsal obsáhle vlastní poznatky. Terezín označil jako konečný tábor, odkud normálně nebyl nikdo, kdo sem přišel, dále transportován.²⁸² Toto tvrzení bylo

²⁷⁹ Srv. tamtéž, s. 104.

²⁸⁰ KÁRNÝ, M. Vorgeschichte, Sinn und Folgen des 23. Juni 1944 in Theresienstadt. *Judaica Bohemiae*. 1983, roč. XIX, č. 2, s. 85-91.

²⁸¹ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 106.

²⁸² KÁRNÝ, M. a kol. *Terezínská pamětní kniha*. Praha: Melantrich, 1995, s. 46.

vyhlášeno o táboře, v němž tehdy už žilo méně než 28 tisíc osob, tedy pouhá pětina z počtu osob do té doby do Terezína odeslaných.

Rossel ještě také poslal své vlastní fotografické snímky pořízené v Terezíně ministru zahraničí von Thaddenovi. Mezi nimi byly i obrázky dětských vězňů v popředí krásného dětského pavilonu, jedné z atrap vybudované pouze pro jediný den návštěvy zahraniční delegace jako důkaz radostného života terezínských dětí. Do čtyř měsíců skončily tyto děti v plynové komoře. Německý zahraniční úřad Rosselovi poděkoval a Thadden ho ubezpečil, že jeho snímky „příležitostně použije, když se na něho cizinci znovu obrátí s údajnými hrůzami v Terezíně“.²⁸³

Nacistická propaganda toho následně využila. Thadden poslal Rosselovy fotografie švédskému vyslanectví a zastupující říšský tiskový šéf Helmut Sündermann argumentoval 19. července 1944 na konferenci se zahraničními novináři terezínskou návštěvou Mezinárodního výboru Červeného kříže proti „nepřátelské propagandě o údajných závadách při zacházení se židy usazenými v Evropě“.²⁸⁴

Proč se Rossel propůjčil k rozšiřování nacistické lži o Terezíně, zůstává otázkou. Je patrné, že Mezinárodní výbor Červeného kříže měl již autentické, spolehlivé informace o terezínských deportacích do Osvětimi. Také měl tehdy již k dispozici zprávu odtud uprchlých dvou slovenských židovských vězňů Alfréda Wetzlera a Waltera Rosenberga. Zpráva ze strany Rossela tedy de facto polemikou se zprávou Wetzlera a Rosenberga a mohla zpochybnit věrohodnost jejich odhalení.

V Terezíně v rámci nacistické propagandy byl ještě natočen film o „městě, které vůdce daroval židům“, a začala série jedenácti likvidačních transportů, jimiž v době mezi 28. zářím a 28. říjnem 1944 bylo deportováno do Osvětimi více než 18 000 vězňů. Koncem října 1944 klesl počet vězňů v terezínském táboře na 11 tisíc. Jejich stav se pak postupně zvyšoval o židovské příslušníky z tzv. smíšených manželství a jiných dosud před internací chráněných Židů, až dosáhl počtu 17 tisíc.

²⁸³ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 109.

²⁸⁴ Tamtéž.

Terezín byl zároveň pečlivě připravován na druhou návštěvu delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže. Návštěva se uskutečnila 6. dubna 1945. Zpráva delegáta této návštěvy byla ještě nehoráznější než Rosselova. Téměř tři měsíce po osvobození Osvětimi a definitivním odhalení jeho hrůz přiřkl Lehner Hitlerově vládě přímo ušlechtilé, ba židovství podporující úmysly s Terezínem. Ve své zprávě Lehner napsal, že „Idea říšské vlády při založení Terezína spočívala v tom, aby vytvořila židovské společenství, poskytla mu vlastní samosprávu a tak učinila v malém experiment pro budoucí židovský stát...“ a, že Terezín „v sociálním ohledu jistě předstihl většinu evropských měst a terezínští obyvatelé jsou všeobecně lépe živeni než německé civilní obyvatelstvo“.²⁸⁵

Na konci dubna 1945 se Terezín stal cílem „sběrných“ transportů z rozpuštěných táborů. V Terezíně skončily po mnohadenních i vícetýdenních trasách transporty, které pěšky nebo v nákladních vagonch křižovaly polské, německé a české území. Tisíce vězňů v nich zahynulo hladem, žízni a na nemoci. Počet lidí, kteří těmito transporty přišli do Terezína, překročil 13 000, mnoho z nich však záhy zemřelo.²⁸⁶

Dne 5. května 1945 delegát Mezinárodního výboru Červeného kříže Paul Dunant převzal Terezín i terezínskou malou pevnost i s vězni pod svou ochranu. Večer 8. května 1945 pak Terezín uvítal první oddíly sovětské armády postupující na Prahu.²⁸⁷

²⁸⁵ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha 1991, s. 110.

²⁸⁶ KÁRNÝ, M. a kol. *Terezínská pamětní kniha*. Praha: Melantrich, 1995, s. 53.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 54.

Závěr

Na základě výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava ze dne 15. března 1939 se změnilo mnohé pro obyvatele tohoto nového útvaru, zejména pak pro židovské obyvatelstvo. Po tomto datu se začaly „chrlit“ jednotlivé právní předpisy s protižidovským zaměřením. Všechna protižidovská opatření byla výsledkem uplatňování tzv. principu zvláštního zákonodárství, které umožnilo persekuci nepohodlného obyvatelstva nejen na území Říše ale i v Protektorátu Čechy a Morava.

Záměrem této práce bylo přiblížit jednotlivé předpisy diskriminující židovské obyvatelstvo a regulující jejich právní postavení na území Protektorátu Čech a Moravy. U některých předpisů byl proveden i juristický rozbor. Cílem práce bylo předložení nejen okupačních ale i protektorátních předpisů, na základě kterých byli Židé ve svém jak osobním tak veřejném životě omezováni.

Při hledání protižidovských právních předpisů, bylo zjištěno, že protižidovských právních předpisů omezujících Židy v lokální oblasti, a to jak předpisů omezujících Židy komplexně, tak omezujících Židy v jednotlivé dílčí oblasti bylo vydáno ohromné množství a tudíž pozornost se nemohla věnovat všem, ale jen části.

V případě jednotlivých protižidovských předpisů lze konstatovat, že říšské orgány měly zejména zájem na zajištění židovského majetku a zamezení hospodářských aktivit židovského obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava. V případě protektorátních orgánů je patrný zejména zájem na vyloučení židovského obyvatelstva z veřejného života a zamezení styku mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem.

Na základě výše uvedených omezujících předpisů nemohlo židovské obyvatelstvo disponovat svým majetkem, žít společenským životem, chodit do škol, určitá zaměstnání jim byla odepřena včetně výdělečné činnosti, atd. Opatření, která se týkala židovského majetku, měla za účel v podstatě znemožnit nakládání s tímto majetkem proto, aby v další fázi byli Židé přímo o tento majetek připraveni.

Právní předpisy byly vypracovány tak, aby postihly jakýkoliv majetek židovského obyvatelstva a to jak neživý (nemovitosti, práva k nemovitostem, šperky, finanční prostředky,

cenné papíry atd.) tak živý (od hospodářských zvířat až po domácí zvířata). Velmi razantní byla i diskriminační opatření v oblasti daňového práva. Židé měli u některých daní vyšší procentní sazbu, nemohly uplatňovat žádné odpočty o základu daně a měli povinnost odvádět některé další dávky, které ostatní obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava odvádět nemuselo, nebo mohlo být od těchto dávek zproštěno.

Právní úprava, týkající se vylučování židovského obyvatelstva z veřejného a hospodářského života, byla výsledkem akceptace principu zvláštního zákonodárství. Židé byli na základě svého původu odvoláváni z různých pozic a funkcí. Židovské obyvatelstvo bylo zároveň zbavováno veškerých občanských práv a svobod, jakékoliv možnosti společenského, kulturního a sportovního vyžití. Celá řada především policejních nařízeních zakazovala vstup do restaurací, kin, parků, lesů; možnost užívat prostředky hromadné dopravy - vlaky, autobusy, tramvaje, a další; nakupování a návštěva úřadů a institucí (pošty, nemocnice, sanatoria, apod.) byla možná jen v určitých vymezených hodinách.

Nelze opomenout, že situace v Protektorátu Čechy a Morava byla v mnoha oblastech specifická. Velký vliv zde sehrála skutečnost, že české země v období Protektorátu měly jakousi zdánlivou autonomii, díky které mohli Němci maximálně využít vysoce ceněných protektorátních lidských a materiálních zdrojů pro válku. Specifičnost tohoto systému se ve vztahu k Židům projevovala tak, že do jejich osudu zasahovala nejen okupační mocnost, ale do jisté míry i protektorátní vláda a orgány, právě vydáváním protižidovských předpisů.

Již v počáteční době se objevila snaha o vyřazení Židů z veřejného života ze strany okupačních orgánů, které však na nějakou dobu tuto snahu delegovaly na protektorátní orgány. Můžeme se pouze domnívat, že tak tomu bylo z důvodu zachování jistého veřejného klidu na území Protektorátu Čechy a Morava. Z výše v práci předložených předpisů je patrné, že z počátku Protektorátu měla protektorátní vláda určitou tendenci zpomalit proces vydávání předpisů, které Židy omezovaly a diskriminovaly, avšak netrvalo dlouho a i ona sama se ujala velké iniciativy ve vydávání těchto předpisů, i když nelze říci, že by tomu bylo tak jako v sousedním Slovensku po jeho odtržení.

Právě největší rozdíl v perzekuci v českých zemích a na Slovensku byl v podílu angažovanosti domácí vlády. Zde dokonce vláda roku 1942 odsouhlasila deportace Židů

ústavním zákonem a navíc přislíbila zaplatit za každého Žida 500 říšských marek, kterého jim Němci pomohou vysídlit.

Když kvůli pokračující válce nebylo pro Židy možné emigrovat, změnila se nacistická politika v tzv. „konečné řešení“. Realizace „konečného řešení“ židovské otázky v Protektorátu Čechy a Morava se projevila nejprve v ghettoizaci českých Židů v Terezíně. V otázce konečného řešení Terezín bezesporu svou funkci našel. Následně však i v Protektorátu došlo k fyzické likvidaci Židů, především při transportech směřujících dále na východ. Terezín tak nabyl charakteru tranzitního koncentračního tábora.

Seznam literatury a pramenů

Literatura:

AMORT, Č. *Heydrichiáda*. Praha 1965.

BALÍK, S. *Právní dějiny evropských zemí a USA*. Pelhřimov 1999.

BOHMANN, A. Die Stellung der Oberlandräte-Inspekteure. Zur deutschen Verwaltungsorganisation im ehemaligen Protektorat Böhmen und Mähren. In: *Zeitschrift für Ostforschung: Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa*. 1966. Roč. 15.

GOLDHAGEN, D. J. *Hitlerovi ochotní katani - Obyčejní Němci a holocaust*. Praha: Lidové noviny, 1997.

GRÓNSKÝ, J., HŘEBEJK, J. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa*. Praha: Karolinum, 1997.

HOFFMANN, J. a kol. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava (a býv. Československé republiky). Ročník I. (1939)*. Praha: V. Linhart, 1939.

HOFFMANN, J. a kol. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník II. (1940)*. Praha: V. Linhart, 1940.

HYDRÁKOVÁ, A., KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996.

JURÁŠEK, S. Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. *Právník*. 1940.

KASPEROVÁ, D. Vzdělání židovských dětí v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1942. *Pedagogika*. 2005, roč. LV.

KÁRNÝ, M. *Konečné řešení – Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia, 1991.

KÁRNÝ, M., MILOTOVÁ, J., KÁRNÁ, M. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Tisková ediční a propagační služba pro archivní správu MV ČR*. Praha 1991.

KÁRNÝ, M. a kol. *Terezínská pamětní kniha*. Praha: Melantrich, 1995.

KÁRNÝ, M. Vorgeschichte, Sinn und Folgen des 23. Juni 1944 in Theresienstadt. *Judaica Bohemiae*. 1983, roč. XIX, č. 2.

KRÁL, V. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938-1945*. Díl I. Praha 1958.

KREJČOVÁ, H., VLČEK, M. *Návraty paměti*. Praha 2007.

- KREJČOVÁ, H., SVOBODOVÁ, J., HYNDRÁKOVÁ, A. *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. Praha: Maxdorf, 1997.
- KRYL, M. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999.
- MARŠÁLEK, P. Opatření vojenské správy v prvním měsíci nacistické okupace českých zemí (15.3.-15.4.1939). *Právněhistorické studie* 37. 2005.
- MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha 2002.
- MASTNÝ, V. *The Czechs under Nazi Rule. The Failure of National Resistance, 1932-1942*. New York, London 1971.
- MILOTOVÁ, J. *Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace*. Praha 1988.
- MILOTOVÁ, J. Personální aspekty tzv. Heydrichovy správní reformy. *Paginae historiae*. 1993, č. 1.
- MILOTOVÁ, J. Výsledky Heydrichovy správní reformy z pohledu okupačního aparátu. *Paginae historiae*. 1994, č. 2.
- MILOTOVÁ, J. Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze. In: *Terezínské studie a dokumenty 1997*. Praha: Academia, 1997.
- PETRŮV, H. *Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Sefer, 2000.
- POLÁK, E. Perzekuce Židů v Protektorátu v letech 1939-1941. In: *Nisko 1939-1994: Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*. Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference. Ostrava 1995.
- POLÁK, E. Terezín v „konečném řešení židovské otázky“. In: Toman Brod, Miroslav Kárný, Margarita Kárná (eds.). *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi Birkenau*. Praha: Melantrich 1991.
- RIEBER, H. *Podpora při včleňování do práce v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Orbis, 1944.
- ROTHKIRCHEN, L. Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938-1945. In: Livia Rothkirchen, Eva Schmidtová-Hartmannová, Avigdor Dagan (eds.). *Osud Židů v protektorátu 1939-1945 (sborník studií)*. Praha: Trizonia, 1991.
- SEEMANN, R. *Cesta do Wansee. Konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*. Středoluky 2008.
- SIBLÍK, J. Daň z majetku. *Právní prakse: měsíčník českých právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart. 1942.

SVATUŠKA, L. *Židovské předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a vývoj rasového práva v Říši*. Praha: V. Linhart, 1940.

ŠISLER, S. Příspěvek k vývoji o organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939-1942. *Sborník archivních prací* 13. 1963, č. 2.

ŠTOLLEOVÁ, B. *Pod kuratelou německé říše*. Praha: Karolinum, 2014.

WALK, J. *Das Sonderrecht für Juden im NS-Staat. Eine Sammlung der gesetzlichen Maßnahmen und Richtlinien – Inhalt und Bedeutung*. Heidelberg, Karlsruhe 1981.

WALK, J. *Jüdische Schule und Erziehung im Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Hain, 1991.

WOLFGANG, B. *Die Juden in Deutschland 1933-1945. Leben unter nationalsozialistischer Herrschaft*. Mnichov 1988.

WOLFGANG, B. Cíle a opatření národněsocialistického pronásledování židů v Německu v letech 1933 až 1941. In: Jörg K. Hoensch, Stanislav Biman, Lubomír Lipták (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitismus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1999.

Prameny:

Vládní nařízení č. 123/1939 Sb. o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví.

Vládní nařízení ze dne 4. července 1939 č. 136/1939 Sb. o právním postavení Židů ve veřejném životě.

Vládní nařízení č. 287/1939 Sb., o dani z vystěhování, ze dne 23. listopadu 1939.

Vládní nařízení ze dne 17. července 1942 č. 260/1942 Sb., o zaměstnávání Židů.

Vládní nařízení ze dne 7. března 1942 č. 85/1942 Sb., kterým se vydávají další předpisy o židech a židovských míšencích.

Vládní nařízení č. 21/1942 Sb., o opatřeních k řízení pracovního nasazení.

Vládní nařízení ze dne 22. dubna 1943 č. 105/1943 Sb., o srážce daně důchodové ze mzdy.

Vládní nařízení ze dne 3. května 1943 č. 119/1943 Sb., o vybírání sociální vyrovnávací dávky

Vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n., o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi ze dne 21. března 1939.

Vyhláška ministerstva financí ze dne 10. listopadu 1939, č. 18.753/VI-1939, o placení nájemného a pachtovného z nemovitostí Židů.

Nařízení říšského protektora ze dne 26. ledna 1940 o vyřazování Židů z hospodářství protektorátu.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 384/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru cibule ze dne 8. listopadu 1941.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 385/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru jablek ze dne 8. listopadu 1941.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 1032/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru cukroví ze dne 27. listopadu 1941.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 1009/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru kaprů ze dne 21. listopadu 1941.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 993/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru kávy na vánoční období 1941 ze dne 2. prosince 1941.

Vyhláška ministerstva zemědělství č. 411/1941 Sb., o vyloučení židů z odběru pomerančů a mandarinek ze dne 8. prosince 1941.

Nářízení č. j. 105/1939, Úřední list zemského úřadu v Brně č. 67.

Nářízení šéfa civilní správy v Praze ze dne 29. března 1939 o opatření se židovským majetkem všeho druhu, Úřední list č. 78 z 1. dubna 1939.

Resumé

Based on the 15 March 1939 decree on the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia much has changed for the inhabitants of the new entity, especially for the Jewish population. After that date new legislation with anti-Jewish focus started to hurl out. All anti-Jewish measures were the result of the application of the so-called principle of special legislation that allowed the persecution of uncomfortable people not only in the Reich territory, but also in the Protectorate of Bohemia and Moravia.

The aim of this study was to provide overview of the legislation discriminating against the Jewish population and regulating their legal status in the territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia. Juristic analysis was also performed in case of some pieces of legislation. The aim of this study to outline both the occupation regime and Protectorate regulations restricting Jews in their personal as well as public life.

The search for anti-Jewish legislation discovered that there was a great number of anti-Jewish local regulations restricting Jews, both restricting them comprehensively and in specific areas. Therefore attention was only paid to some of them.

With respect to anti-Jewish legislation it can be said that the Reich authorities were particularly interested in seizing Jewish property and prohibiting economic activities of Jewish population of the Protectorate of Bohemia and Moravia. In the case of the Protectorate authorities there was a particularly evident interest in excluding of Jews from public life and preventing contact between Jewish and non-Jewish population.

On the basis of the above-mentioned restrictive regulations Jewish population was prevented from disposing of their property, socialising, going to school, certain jobs including self-employment, etc. Measures related to Jewish property were intended to basically prevent managing this property, so that, in the next phase, the Jews could be deprived of this property.

Legislation was drafted so as to hit any property of the Jewish population, both inanimate (property rights to real estate, jewellery, funds, securities, etc.) and living (from livestock to pets). Discriminatory measures in the area of tax law were also very fierce. Some taxes involved higher tax rates for Jews, Jews could not apply any deductions from the tax

base and were also required to pay some additional fees that other inhabitants of the Protectorate of Bohemia and Moravia were not required to pay or could be exempted from.

Legislation relating to excluding Jewish population from public and economic life, resulted from acceptance of the principle of special legislation. On the basis of their origin Jews were dismissed from various positions and functions. Jewish population was also deprived of all civil rights and liberties, of any possibility of social, cultural and sports activities. Numerous mainly police regulations prohibited them from entering restaurants, cinemas, parks, forests; from possibility to use public means of transport - trains, buses, trams, and others; shopping and visiting offices and institutions (post offices, hospitals, nursing homes, etc.) was only possible in specified hour.

It should not be forgotten that the situation in the Protectorate of Bohemia and Moravia was specific in many areas. Of great important is the fact that the Czech lands in the Protectorate period had some kind of putative autonomy, allowing the Germans to maximize the wartime usage of highly prized Protectorate human and material resources. Specificity of this system in relation to the Jews could be seen in that their fate was influenced not only by the occupying power, but to some extent also by the Protectorate government and authorities, precisely by issuing anti-Jewish legislation.

Already in the early days there was an effort by the occupying authorities to exclude the Jews from public life, but for a while this effort was delegated to the protectorate authorities. We can only assume that this was in order to preserve certain public tranquillity in the territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia. The legislation presented in this work makes it clear that at the beginning the Protectorate government tended to slow down the process of issuing regulations restricting and discriminating against Jews, but it was not long before even this government took great initiative in issuing these regulations.

When, due to the ongoing war, it was not possible for Jews to emigrate, the Nazi policy changed to the so-called "Final Solution." Implementation of the "final solution" of the Jewish question in the Protectorate of Bohemia and Moravia was reflected first in the ghettoization of Czech Jews in Terezin (Theresienstadt). This towns certainly had its role in the final solution issue. Subsequently, however, there appeared physical extermination of the

Jews even in the Protectorate, especially during eastbound transports. Terezin thus acquired the character of a transit concentration camp.